

АСАРЛАР

VI ЖИЛДЛИК

ҒАФУР ҒУЛОМ
НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ВА САЊАТ
НАШРИЁТИ

Тошкент — 1977

Мухаммад

Ризо

Мироб

Срниёзбек

Ўғли

Отаҳий

АСАРЛАР

IV ЖИЛД

ТАРЖИМАЛАР

Уш
0 21

Нашрага тайёрловчи
СУБУТОЙ ДОЛИМОВ

Масъул муҳаррир
ҒУЛОМ КАРИМОВ

А $\frac{70403-8}{352(06)-75}$ 116-75

НИЗОМИЙ ГАНЖАВИЙ
ҲАФТ ПАЙҚАР

«ҲАФТ ПАЙКАР» ДОСТОНИ ТАРЖИМАСИГА ОГАҲИИ ДЕБОЧАСИ

...Ва охир ҳамд жавоҳири ул қодир подшоҳнинг ҳазратига нисордурким, жаҳон султонлари онинг азамати даргоҳининг ҳақир бандаси ва мутақосир (яъни кўпданкўп) санозухри ул зоҳир шаҳаншоҳнинг маоли даргоҳиға сазовордурким, даврон хоқонлари онинг иззати остонининг ожиз сарафкандасидурлар... ва онинг чоқари хайлидурлар.

Аммо баъд бу беҳжатафзо нусхани ўқиғувчи доно хосларнинг донишоро хотирлариға равшан ва ҳувайдо бўлсунким, ҳазрати хилофат паноҳ, салтанат дастгоҳ... Сайид Муҳаммад Раҳим Баҳодирхон... бу бандаи ҳақир ва ихлоси тахмир Муҳаммад Ризо миробал-мутахаллиси бил Огаҳийга ҳазрати шайх Низомийнинг «Ҳафт пайкар» отлиғ китобин, Баҳром шоҳнинг ҳолоти воқеоти қиссаси турур, наср тариқаси бирла таржима қилиб, туркий таснифиға киргузмак хизматин буюрдилар. Мундоқ иноят била маҳзуннинг тим амомасин фалак гунбазининг бошидин ошурдилар. Фақир бағоят масрур бўлуб, дарҳол бу хизмат тараддудиға иштиғол кўргузуб, қудратим етканича авроқи устида кўшеш қаламин ҳаракатға киргуздум. Умид улким, ҳақ субҳона таоло ўз карами бирла бу ишимни итмомиға еткургай...

«ҲАФТ ПАЙКАР» ДОСТОНИНИНГ ИБТИДОСИ

Мусанниф алайҳурраҳма айтурким, қадим замонда Эрон вилоятининг пойтахти Мадойин * шаҳри эрди. Ул шаҳарда Сосоний табақасидин Яздижурд бинни Шопур** подшоҳ эрди. Ул бағоят қувватлиғ, золим, ситамкор киши эрди. Андин кўп фарзанд мавжуд бўлур эрди, аммо ҳеч

бири турмас эрди. Охир саодатлиғ замонда ҳақ таоло анга бир давлатлиғ ўғул бердиким, ниҳоятсиз масрур ва шодмон бўлиб, ул ўғулға Баҳром от қўйди.*

Мадойин мулки бағоят бадҳаво эрди. Яздижурд Баҳромнинг тарбияти учун, жаҳондидалардин, қайси вилоят хушҳаво эркан, деб сўради. Ҳама иттифоқ бирла жавоб бердиларким, барча вилоятларнинг хушҳавороғи Яман вилоятидир. Ул вақт Яманнинг ҳокими Нуъмон шоҳ эрдиким, Яздижурд они ўз тарафидин ҳоким қилиб қўймиш эрди. Киши юбориб они Ямандин келтуриб, Баҳромни анго топширдиким, Яман томониға элтиб, хушҳаво ерда парвариш қилғай ва барча илму ҳунарни ўргатқай. Нуъмон шоҳ шодмон бўлиб, ул хизматни қабул қилиб, Баҳромни жон пардасида асраб, иззат ва икром бирла Яманга олиб борди. Донишманд дояларға топширди. Булар кўп саъйи кўшеш бирла парваришға машғул бўлдилар.

ХАВАРНАҚ ҚАСРИНИНГ БИНО ТОПҒОНИ

Баҳром тўрт ёшға киргандин сўнг Нуъмон онинг учун бир баланд ва мунаққаш кўшк иморат этмакни тақозо қилиб, ўзининг ўғли Мунзирнинг иттифоқи бирла бир муносиб жой ахтариб, бир мусаффо, хушҳаво, кенг сабззорнинг ўртасида бир баланд ер кўруб, қасрни анда бино қилмоқни ихтиёр қилди. Яман вилоятининг барча наққош устозларин йиғнаб аларға буюрди, токим, ул жойда бир мусаффою дилкушо, мунаққашу муалло кўшк бино қилғайлар. Алар Нуъмоннинг кўнглига мувофиқ тушқудек иш қила олмадилар. Охир Нуъмонга айтдиларким, Рум вилоятида Сом наслидин Симнор** отлиғ ҳунарманд уста бор турурким, етти иқлимни сайр этибдур ва жамеъ касб-ҳунарда, хусусан, баннолиқ ва наққошлиқда даражаи камолға етубдур ва ҳунари борча оламға машҳурдур. Мисрда ва Шомда кўп олий ва дилкаш иморатлар қилибдур, иморат ишида жаҳон ҳунармандларининг устози турур, онинг бино қилғон иморатин ҳар ким тамошо қилса, албатта, ҳайратда қолур, сенинг кўнглунг хоҳлагон кўшкнинг иморатин ул бино қилур, дедилар. Эрса, Нуъмон бу сўзни эшитиб, дарҳол Румға киши юборди. Бир оз вақтдин сўнг Симнорни келтуруб кўп лутфу навозишлар қилиб, кўшк биноти ишин анго буюрди. Симнор дарҳол иморат ишига даркор асбобни муҳайё қилиб, ғайрат бирла тош ва лойдин бир олий қаср бино қилурға машғул бўлди ва беш

Йил муддатида андоқ бир баланд кўшк бино этдиким, кунгира ва гумбазининг боши фалак ҳисорининг буржиға етти ва ичининг тилло нақшларин ва зебо сувратларин ҳар киши кўрса ошуфта, ҳайрон бўлур эрди. Мусаффо деворлари ойинадек жило берур эрди ва ёвуқ борғон кишининг акси кўрунур эрди. Бир алония кеча кундузда уч турлук рангга айланур эрди. Андоқки, тонг отқондин сўнг офтоб чиққунча кўк ранг, офтоб чиққондин сўнг то кун ботқунча сариғ ранг ва намозшомдин то саҳаргача оқ ранг пайдо қилур эрди. Ул қаср иморатининг иши тамом бўлғондин сўнг анго Хаварнақ от қўйдилар. Нуъмон ул беҳиштнишон кўшкнинг дилкаш намудорин ва турлук нақшнингорин кўнгли тилогондин зиёдроқ кўруб, ниҳоятсиз муҳаррам ва хушқол бўлуб, Симнорға неча тева зар, гавҳар бериб, кўп ваъдалар қилди. Симнор ул гавҳарларни кўруб, бул ваъдаларни эшитиб андоқ вақтлари хуш бўлди, андин сўнг шодмон юзидин деди: «Агар бу кўшкнинг иморатиға қўл урмасдин бурун шоҳнинг мундоқ инъом ва илтифот қилурин билсам эрди, мундин юз ҳисса яхшироқ кўшк бино қилур эрдим». Нуъмон деди: «Мундин ҳам яхшироқ иморат қилабилурмусен?» Анда Симнор деди: «Агар фурсат бўлса андоқ хушнамо ва дилкушо кўшк бино қилурманким, бул кўшк онинг ёнида бир вайрон катакчалиқ эътибор топмағай. Агар бул кўшк уч турлук ранг пайдо қилса, ул юз турлук ранг пайдо қилғай ва бул тош ва лойдин бино бўлса, ул лаъл ва ёқутдин бино бўлғай ва бу катак шаклидек бир гумбаз бўлса, ул фалак қасридек олий гумбаз бўлғай», деди. Эrsa, Нуъмон шоҳ Симнорнинг бу сўзин эшитиб дарғазаб бўлди ва яна бошқа вилоятда мундин яхшироқ кўшк бино қилмасун, деб дарқаҳр бўлуб буюрди: Симнорни бул кўшкнинг устидан ерга ташлаб ўлтурдилар. Ул дилкаш гумбазни бино қилдурғондин Нуъмон шоҳнинг оти барча оламда машҳур ва иззати баланд бўлди.

ХАВАРНАҚ ИМОРАТИНИНГ ИТМОМИ, НУЪМОН АҲВОЛИНИНГ АНЖОМИ ВА МУНЗИРНИНГ САЛТАНАТИ ВА ОНИНГ БАҲРОМҒА ТАРБИЯТИ

Хаварнақ қасрининг биноси кўп саъйи ва ҳаракат била тамом бўлғондин сўнг овозаси барча оламға тушуб халойиқ атроф ва акнофдин гуруҳ-гуруҳ келиб ва анинг гунбази ҳайъатининг намудорин ва ичининг нақшу нигорин

тамошо қилиб таажжуб юзидин ҳайрат тиши бирла таҳсин ва офарин бармоқин тишлар эрдилар. Ва ул кўшкни андоқ баланд ва хушҳаво мавзёда бино қилмиш эрдиким, атрофи васеъ улуғ майдон ва майдонининг бошдин-оёқи тўла гул эрди, ҳар тарафда Фирот дарёсининг суви оби ҳаётдек жонбахшлиқ бирла равон эрди. Нуъмон ул биҳиштнишон қаср ичинда Баҳромға баланд мақом тайин этиб, субҳу шом итмом бирла парваришға қиём кўргузур эрди. Бир кун Нуъмон Баҳром бирла ул кўшк устида ўлтуруб, гули дарёи Чинларни тамом бирла тамоша қилиб деди: «Жаҳонда мундин яхшироқ жой йўқтур ва бу биёбонда ҳамиша айшу ишрат қилиб умр сурмак керакдур». Бу сўзни айтур чоғида Нуъмон шоҳнинг вазири олдида ҳозир эрди ва ул вазир ҳазрат Исо алайҳиссаломнинг ёнида эрди ва кўп диёнатлиғ киши эрди. Нуъмоннинг юзига қараб деди: «Эй шоҳ, агар ҳақ таолони топсанг ва бир билсанг санга ул вилоятингдаги жамеъ мулку молдин ва зару гавҳардин ва подшолиқингдин яхшироқдур. Агар сан парвардигор маърифатидин хабардор бўлсанг эрди, барча амвол ва авлод ва анжомдин қўл кўторур эрдинг». Вазирнинг мундоғ ўтлиғ сўзи Нуъмонға таъсир этиб, қаттиқ кўнгли мумдек эриди. Кеч бўлгондин сўнг кўшкдин тушуб, мулк ва подшоҳлиқни ташлаб дин талаби бирла биёбонға сарсаридек шитоб бирла юз уруб, ғойиб бўлди. Ондин сўнг ҳеч киши они кўрмади. Мунзир кўп ахтариб, кўп кишидин сўроғ этиб, отасидин ҳеч ному нишон топмади. Неча кун ғам ва мотам бирла ўлтурди. Охир улуғ ва кичикнинг иттифоқи бирла отаси ўрниға подшоҳлиқ тахтиға миниб, адл ва карам бирла сипоҳ ва раиятнинг кўнгуллари олиб ишиға бурунғидин яхшироқ низом ва саранжом берди. Баҳромға отасидин яхшироқ парвариш қилиб, жонидин азизроқ тутди.

Мунзирнинг Нуъмон отлиғ бир ўгли бор эрди. Баҳром анинг бирла бир доянинг сутин эмишиб эрди. Икковининг ёши баровар эрди. Бир мактабда, бир тахтада сабоқдош эрди; бирга ўқур эрдилар ва ҳеч вақт бир-биридин жудо бўлмас эрдилар. Мунзир борча илму ҳунарда кўп моҳир ва устод эрди. Шаҳзода Баҳром бир неча йил ул кўшкда Мунзирдин илм ва ҳунар ўрганди; араби, форси ва юнони лафзлариға, алқисса жамеъ илмға маҳорат топиб, фазлу донишда якто, беназир бўлиб, ондин сўнг сипоҳийлик ишиға машғул бўлди. Уқ отмоқ, қилич урмоқ русумида ва найзабозлиқ ва сайдандозлиқ фунунида ул

мартабаға етишдиким, агар ўқин тошға отса ҳарирдин ўткондек ўтар эрди ва агар қилични темурга урса сувни кескондек кесар эрди. Агар найзасин тариф донасиға урса ҳалқадек тешар эрди ва бир ҳамлада юз шерни ожиз қилиб ва бир зарбда минг филни забун қилур эрди. Ва ҳамиша сарсар сифотлиғ ашқи отға миниб, Яманнинг чобук йигитлари бирла шикорға чиқиб, турлук жониворларни сайд этар эрдилар. Аммо кўпроқ кузонларни, яъни қулонни шикор қилур эрди. Бир қулонни тирик тутса, ул қулон тўрт ёшидин ўтмагон бўлса онинг сонига ўзининг тамғасини босиб халос қилиб юборур эрди. Андоқ тамғали қулонлар кўп эрди. Ўзга андозлар аларнинг бирин тирик тутсалар Баҳромнинг тамғасин кўриб, оёқдин бандин олиб, овод қилиб, саҳроға юборур эрдилар.

БАҲРОМНИНГ БАРС БИРЛА ҚУЛОННИ БИР УҚ БИРЛА УРУБ УЛТУРГОНИ

Бир кун Баҳром Яманнинг йигитлари бирла шикорға чиқти. Шикорда кўрдиким, узоқдин бир ғубор пайдо бўлуб осмонға чиқатурур. Дарҳол чобуклик бирла отиға тозёна уруб, барқдек суруб ул ғуборға етти. Кўрдиким, бир йўлбарс бир қулоннинг бўйнидин тишлаб, орқасиға миниб ерга йиқмоқ учун зўр қиладур. Ул вақтда Баҳром садоқдин ўқ олиб ёйға гўзлаб андоқ шаст бердиким, барс ва қулоннинг ичидин ўтуб ерга ғарқ бўлди. Халойиқ бу ишни кўруб ҳама таҳсин ва офаринлар қилиб, Баҳром гўр от қўйдилар. Баҳром қайтиб Хаварнаққа келгандин сўнг Мунзир ул ишни — йўлбарс қулонни тишлаб устига миниб турғонин ва Баҳромнинг алар устига келиб бир ўқ бирла иковин ўлтургонин сувратин наққошларға буюрди. Хаварнақ кўшкин девориға зар ҳал бирла нақш этарлар.

БАҲРОМНИНГ АЖДАРҲОНИ УЛТУРУБ ГАНЖ ТОПҚОНИ

Баҳром бир кун Хаварнақ қасридин чиқиб ашқи отға миниб, Яман сипоҳи бирла шикоргоҳға бориб, ҳисобсиз қулонни сайд қилди. Охир бир семуз урғочи қулонким, хўбсуврат ва хушандом эрди, Баҳромнинг олдида пайдо бўлуб, дилкаш рафтор бирла хиром кўргузди. Баҳром они кўруб отиға қамчи уруб то кун ўртағача они қувди. Барча лашкари бу ерда қолиб Баҳромнинг ёлғуз ўзи қувиб борур эрди, токим, бир улуғ ғорға борди. Ҳеч одамизоднинг

қадами анда етмамиш әрди. Баҳром ғор оғзиға бориб кўрдиким, бир улуг аждарҳо ҳалқа уруб ётибдур ва икки кўзи машғалдек ёнадур. Дарҳол садоқдин икки айри ва икки пайконли бир ўқ чиқариб, ёйға солиб андоқ зўр бирла отдиким, ўқнинг икки пайкони аждарҳонинг икки кўзиға ботди ва аждарға жаҳон танг бўлди. Жон ҳавли бирла бир наъра урдиким, ер-осмонға зилзила еткурди. Баҳром кўнглиға хавотир келтурмай отдин тушуб, белидин ойболтасин олиб, аждарҳоға ҳавола қилиб, бошин пора-пора қилди ва қорнин ханжар бирла ёриб ишин тамом қилди. Ондин сўнг отиға миниб яна қулон қасдиға равона бўлди. Қулон қочиб ғорнинг ичига кириб пинҳон бўлди. Баҳром қулоннинг изидин ғорнинг ичига кириб, бир ганж кўрдиким, неча хумлар тўлғон, зар қуёшдек барқ уруб турубдур. Баҳром зарни кўруб худоға шукур қилиб, ғордин ташқари чиқди. Бир оз соатдин сўнг изида қолғон чоқари ва лашқари бир-бир ва икки-икки Баҳромни талаб қилиб изидин келиб, Баҳромнинг атрофида жамъ бўлур әрдилар. Баҳром буюрди, то лашқари Румға ва камарбанд паҳлавонларға, бу ғорға кириб борча зарларни ташиб, ғордин ташқари чиқариб уч юз қутлуг теваларға юклаб, Хаварнақ қасриға келтурдилар. Ун тева юки зарни ўзининг отоси Яздижурдға туҳфа юборди, яна ўн тева юки зарни Мунзирнинг ўғли Нуъмонға берди ва ўзгасин ўз ҳавойижиға сарф қилди. Мунзир зарни сувратчиларға бериб, аларға буюрди, то Баҳромнинг сувратин ва аждарҳонинг сувратин Хаварнақ қасрининг девориға нақш этдилар.

БАҲРОМНИНГ ХАВАРНАҚ ҚАСРИНИНГ ҲУЖРАСИҒА КИРГОНИ ВА ОНДА ЕТТИ ЗЕБО ПАЙКАР СУВРАТЛАРИН КЎРГОНИ

Баҳром бир саҳро сайридин келиб Хаварнақ қасрини сайру тамошо қилур әрди. Ул қасрда бир хос ҳужра бор әрдиким, эшики қуфл әрди. Баҳромнинг кўзи анго тушди. Хозиндин калидин олиб қуфлни очиб ичкари кирди. Кўрдиким, они ичи биҳишт қасридек минг турлук нақш бирла мунаққашдур. Бир тарафдағи девориға етти иқлимнинг етти подшоҳининг етти қизининг зебо сувратларин чекибдурлар. Андоққим, бири ройи Ҳиндунинг қизи Фуракнинг суврати, бири Хоқони Чиннинг қизи Яғмонознинг суврати, бири Хоразм шоҳининг қизи Нозпарининг суврати, бири Сақлоб* шоҳининг қизи Насринпўшининг суврати, бири

Мағриб шоҳининг қизи Озариюннинг суврати, бири Қайсарнинг қизи Ҳумойнинг суврати ва бири Кисронинг қизи Дуристийнинг суврати. Бул сувратнинг ўртасида Баҳромнинг суврати чокилмиш эрдиким, гўё алар бирла кулушиб ва мулоқат қилишуб туриб турур. Ҳар сувратнинг устида ўзининг исми ёзилиб турур. Ва яна бир хат ёзилибдурким, ҳақ таолонинг қудрати бирла етти юлдузнинг гардишидин Баҳром шоҳ етти иқлимнинг подшоҳларининг ушбу сувратлиғ етти қизлари бирла ҳамсуҳбат бўлуб, кўнгли комича, айшу ишрат қилғусидур. Баҳром ул хатларни ўқуб, фалакнинг фусунсозлиқиға таажжуб кўргузди. Ул гулчеҳра қизларнинг суҳбатини ул кўнглида жой тутуб, ишқ ўти жонига ўт солди. Аммо вақтиға мунтазир бўлиб сабр қилди. Ва ул ҳужранинг эшикин илиб, калидин яна хозинға топшируб деди: «Бу эшикни асло очмағил». Ўзи ҳар вақт келиб, эшикни очиб, ул сувратларни тамошо қилиб, вақтин хуш этиб, ишқи ўтиға таскин берур эрди.

ЯЗДИЖУРДНИНГ ВАФОТ ТОПҒОНИ ВА БАҲРОМНИНГ ОТАСИ УЛҒОНИН ЭШИТИБ МОТАМ ТУТҒОНИ

Ул замонда Яздижурд Форс вилоятида Мадойин шаҳрида вафот топди. Борча ақобир ва сипоҳи шабранглар жамъ бўлуб, салтанат бобида маслаҳат қилдилар. Бовужудким, Баҳром зўрмандлигин ва салтанатға лойиқлиқин эшитур эрдилар. Аммо отасининг зулм ва тааддисидин ниҳоятсиз танг бўлмиш эрдилар. Бу жиҳатдин Баҳромдин ҳам безор бўлуб, ҳеч киши онинг салтанатиға рози бўлмади. Жуз ўзга табақа подшоҳлар наслидин Кисро отлиғ бир қари кишиким, бағоят оқил, доно ва диёнатлиғ эрди ва подшоҳлиқға асло рағбати йўқ эрди, они келтуруб ўз ихтиёриға қўймай зўр қилиб, кўп аҳду паймонлар бирла ўзларига подшоҳ қилдилар. Кисро подшоҳлиқ тахтиға ўлтуруб вилоят ишиға янгидин саранжом берди. Ва халойиқни ораста қилиб, ҳамиша доду адлаға машғул бўлди.

Баҳром бул воқеанинги хабарин эшитиб, бир неча кун отасин мотамин тутди. Они қабул қилмай, Ажам вилоятидин бир бегона кишини келтуруб, отаси ўрниға, салтанат тахтиға миндурганлари Баҳромнинг кўнглиға бағоят оғир келди.

БАҲРОМНИНГ АРАБ ДИЕРИДИН АЖАМ ВИЛОЯТИГА КЕЛГОНИ

Баҳром отаси ўлганин ва тахт-тожга бегона эга бўлганин эшиткондин сўнг Ажам мулкин талаб қилмоқ учун ғайрат камарин ҳиммат белига боғлади. Мунизир ва Нўмонким, Баҳромни ўзларига подшоҳ, бошлариға паноҳ билур эрдилар, мамлакат талабида ёрлиқ кўргузуб ихлос бирла хизматкорлиқ қилиб, ҳисобсиз зар бериб, лашкар жамъ этарга машғул бўдилар. Ямандин то Аданғача лашкар олиб юз минг отлиғ жамъ этдиларким, борчаси жавшанпўш, салоҳдор ва шеркирдор эрдилар. Ҳар бири шижоат ва муборизат майдонида Рустами дoston ва шери гурронни бир мўрча эътибор қилмас эрдилар.

Шоҳ Баҳром мундоқ ҳисобсиз лашкар бирла Яман диёридан чиқиб, балойи ногихоний янглиғ Форс вилоятининг жонибиға юз қўйди. Манзил-баманзил йўл юруб, Мадойин шаҳриға яқин етканда Кисро, Ажам акобири Баҳромнинг улуғ дастгоҳ ва сонсиз сипоҳ бирла аларнинг қасдиға озим бўлгонин эшитиб, хавф ва ҳарос била бир ерга жамъ бўлуб, сулҳ бирла они қайтармоқ бобида маслаҳат қилдилар ва ул бобда бир нома ёзиб Кисронинг муҳрини босиб, доно ва тавонолардин бир неча одамни анга элчи қилиб, номани топшуруб, Баҳром олдиға йибордилар. Элчилар Баҳромнинг қароргоҳиға бориб, одоб ва эҳтиром бирла мажлисиға кириб, номани чиқариб бердилар. Баҳром номани очиб кўргондин сўнг ул мажлисда кўп савол бирла бир неча сўзлар бўлди ва охир элчилар мулзам бўлиб, Баҳромнинг олдида узрхўлиқ қилиб, қилгон ишларига пушаймонлар қилиб дедиларким: «Мулку молнинг эгаси сандурсан ва тахт-тож санингдур. Қаямарсдан бери обо ва жаддинг тождор, тахтнишиндурлар, сандин бошқа киши подшоҳлиққа лойиқ эмасдур. Бизлар сенинг фармонбардоринг турурмиз ва хизматкорингдурмиз. Санинг салтанатингни жону дил бирлан қабул қилурмиз ва ҳарна қилсанг рози бўлурмиз. Аммо бизлар фақир ва жамеъ улуғ ва кичикнинг хотири ризосин тилаб Кисрониким, салтанатға рағбати йўқ эрди, они ўз ихтиёриға қўймай кўтардик ва онинг олдида аҳду паймон қилиб онт ичдуккум, они подшоҳлиқдин азл этмагаймиз ва тоатидин бўйин бўлмағоймиз. Энди сен бизларга меҳрон бўлуб, подшоҳлиқға бир шарт бирла маршрута этгил ва ул шартни бажой келтуруб салтанат тахтида ўлтирғил, токим, бизлар азл

ши бирла, нофармонлик бирла аҳду паймонимизни синдуруб, онтимизга хиёнат қилуб, Кисронинг олдида шармисор ва форс халқининг олдида безътибор бўлмағаймиз».

Эрса Баҳром аларнинг сўзин қабул этиб деди: «Агарчи қилич зарби бирла бир лаҳзада тахту тожни олурман, Форс ва Ажам халқининг оросига юз қиёмат ошубин солурман, лекин Форс вилояти ва Ажам халқи манинг мулким ва мурувватли лашкарим турурсизлар. Манинг бободилхоқ чокаримдурсизлар, мулкни вайрон ва ўз чокаримни бехонумон этмакни мурувват мазҳабида раво кўрмай, сўзларингизни қабул қилдим. Эмди шарт улдуким, икки оч, одамхўр шерни бир улугъ майдоннинг ўртасида бир жойга боғласунлар, Каёний тожини икки шернинг орасида ерга санчиб қўйсунлар, агар Кисро мардлик билакини зўри бирла шерга голиб бўлуб, ўлтуруб тожни олса ул тождор бўлсун, ман анга хизматкор бўлай ва агар шерларни ўлтуриб, тожни ман олсам, ман тахту тожнинг эгаси бўлай, Кисро ва Ажам халқи манинг даргоҳимнинг бандаси бўлсунлар».

Ҳамул мазмуи бирла бир нома ёзиб, элчи бўлуб келган донишманд ақобирнинг қўллариға топшуруб шаҳарга қайтарди. Алар Кисронинг олдиға келиб, номани чиқариб бердилар. Мазкур бўлгон шартларни этдилар. Кисро деди: «Ман шер чангалида жон бериб тож олмоқдин безорманким, икки шернинг ўртасида тиш ва чангол захмидин ўлғонимдин тахтнинг остида бандалик мақомида тирик бўлғоним яхшироқ турур. Мол ва мулкнинг ва тахту тожнинг ураси* Баҳромдур, ондин ўзга киши подшоҳлиққа сазовор, лойиқ эрмастурур. Салтанатни тарк этдим ва бандаликка рози бўлдим. Эмди сизлар мамлакатни Баҳромға топшурунлар».

Ақобир ва одамлар анга дедилар: «Бизларнинг хоҳшимиз бирла тахтга ўлтурдинг, яна хоҳишимиз бўлмағунча тахтдин тушмагил. Хабар қилғил, Баҳром икки шернинг орасидин тож олмоқни подшоҳлиққа шарт қилубдур. Бу ўюн иш эрмасдур, Баҳромнинг қўлидан андоқ иш келмасдур. Агар Баҳром шерлардан қўрқуб, тожни ола олмаса, тожнинг эгаси сен бўлурсен. Агар қўрқмай шернинг чангалида ўлса ҳам тахт устида ўлтурурсен. Агар Баҳром шерни ўлтуруб, тожни олса, тожу тахт эгаси ул бўлур. Воқеан подшоҳлиққа муносиб андоқ кишидур, аммо мундоқ ишни қилмоқлиқ муҳол ва бекор хаёлдур».

Алқисса, ҳамул муқаррар бўлгон шартға ҳама иттифоқ бирла рози бўлдилар.

БАҲРОМНИНГ ИККИ ШЕРНИНГ ОРАСИДАН ЧИҚИБ, ТОЖНИ ОЛИБ ТАХТГА МИНГОНИ

Сўнги кун тонг отиб қуёш анвори жаҳон юзин мунав-
вар қилғонидин сўнг Арабу Ажам тавойифининг борча
акобиру аён ва доною кордонлари, балки Эрон мамлака-
тининг жамеъ улуғ ва кичик улуси ҳар тарафдин равон
бўлуб, бир улуғ майдонга йиғнолдиларким, қиёмат ғавго-
син қилиб ер аъзосига ларза солдилар. Ва Ажам сарҳанг-
ларининг бири икки оч ва одамхўр, ғазабнок шерни ул
маърака ўртасига келтуруб, иковин бир ерда қўйдилар.
Ва подшоҳлиқ тожин икки шернинг ўртасида сончиб қўй-
дилар. Ва ҳама иттифоқ бирла дедиларким, аввал Баҳром
тож талаби бирла шернинг орасига борсунлар. Эrsa Баҳ-
ром қабул этиб, ҳиммат камарин белига боғлаб, бир наъра
уруб барқдек чобуклук бирла югуруб икки шернинг ора-
сига кириб тожни олди. Шерлар Баҳромнинг далирлигин
кўруб, ғазабнок бўлуб оғизларин ва чанголларин очиб,
балойи ноғиҳондек ҳамла қилдилар. Баҳром мардлик била
шерларнинг ҳамласига жавоб бериб, панжаларига шикаст
еткурди. Иковин ҳам оёқи остига солди. Бахту иқбол
мададидин, улчаким, коми эрди, олди. Ажам акобири бул
ҳол мушоҳидасидин сўнг тарабнок бўлуб, подшоҳлиқ то-
жин Баҳромнинг бошига қўюб, салтанат тахтига етурди-
лар. Кисро бошлиқ ҳама улуғ ва кичик байъат қилиб, хиз-
мат мақоминда турдилар.

Баҳром Каёний тахт устида ўлтуруб, инъом ва эҳсон
ваъдалар бирла Ажам умарасин кўнгулларин олиб, улар-
ни хуррам ва шодмон қилди. Ақл ва инсоф қондасин ил-
гари тутуб, Ажам диёрин обод қилди. Анинг адли осори-
дин Ажам диёрида нарх арзон ва неъмат фаровон бўлди.
Халойиқ кўнгулларида заррадек ғам ва меҳнат асари қол-
мади. Ҳама хушвақт ва фориғбол бўлдилар. Баҳромнинг
соф кўнглидаким, пок ишқ жой тутмиш эрди. Ҳафтанинг
бир кунда мамлакат ва салтанат умурининг саронжомига
машғул бўлуб, ўзга кунларида ошиқлар, дуру мандурлар
бирла суҳбат тузиб, ишқбозлиқга ва айшу ишратга истиқ-
бол кўргузур эрди. Ва онинг адлу инсофи баракатидин
халойиқнинг молу неъматлари зиёда бўлди. Бу жиҳатдин
ҳама айшу ишрат ва байъатга мувофиқ бўлдилар. Аммо
ҳақ таолонинг лутфу карами ва неъматларининг шукрин
бажой келтурмадилар ва балки сипосдорлиқ ва тоатгузор-
лиқ русумин билкулл кўнгулларидин чиқардилар. Охир

мундоқ исъён ва нофармонлиқ шумлиқидин ороларида қаҳат балоси зоҳир бўлди. Тўрт йилгача ҳама очлиқ шиддатидин заиф ва нотавон бўлдилар ва нон ҳасратидин жонларига еттилар. Баҳром бу ҳолдин хабар топиб, карам ва мурувват юзидин барча хазона ва анборхоналар эшикин очиб, тўрт йил муддатгача фақиру мискинларга ва муҳтожларга нафақа бериб, жонларин ҳалокатдин қутқарур эрди. Ва тўрт йилдин сўнг ҳақ таоло Баҳромнинг соф ниятининг фазилати баракатидин халойиқнинг тавба истиғфорин, дод ва узрин қабул этиб, қаҳат балосин орадин кўтарди. Зироатлариға ва касблариға баракот бериб, оз фурсатда халқ андоқ фаровон, мамлакат обод бўлдиким, бир харвор ғалла бир тангага келди. Ҳеч кишининг ҳеч нимарсаға эҳтиёжи қолмади. Кўнгулларидин ғам ва меҳнат асари кўтарилиб айш ва роҳатға машғул бўлдилар. Баҳром камоли ҳимматдин жамеъ фуқаро ва раиятдин етти йилгача хирож олмоқни ўтди. Ғоят хушқоллиқдин ҳар шаҳар ва ҳар диёрға киши йибориб, муғанний, созанда, достонсоз, лўбатбоз, раққос, хушовозлардин уч минг нафарин келтуруб буюрдиларким, ушбу вилоят ичинда ҳар маҳаллада ва ҳар мажмаъда созандалиқ, гўяндалик қилиб, дилкаш наъма ва наволар бирла халойиқ кўнгулларин хуш қилсунлар. Узлари доғи хуррам ва хушқол бўлсунлар. Халойиқ Баҳромнинг илтифотларин кўргондин сўнг шоҳона мажлислар тузуб, андоқ ишратға машғул бўлдиларким, суҳбат ва ишрат додин бердилар. Фалак ҳаводисидин билкулл имин бўлуб, тиг, тийр, жавшан ва ханжар истегмол этмакни рад этдилар, балки ёдларидин чиқардилар.

БАҲРОМ БИРЛА ДИЛОРОМНИНГ ДОСТОНИ*

Бир кун Баҳром шоҳ шикорға чиқиб, тоғ ва дараларни сайр этиб юрмиш эрди. Бир хуршид манзар, қамар пайкар, чангнавоз, хушовоз канизаки ҳамроҳ эрдиким, они бағоят суяр эрди. Ҳар вақтда анга чангнавозлик қилдуруб, жамолиға хуш бўлуб, ишқбозлик қилур эрди. Онинг назарида чуст ва чобуклик кўргузуб, ҳайрат афзо шевалариға кўраб, йилзони этиб, кўн қулонни сайд этди. Умид улдуруб, қулонни қўлига олиб, онинг ул ишиға таҳсин ва офарин кўргузуб, қулонни қўлига олиб, Аммо ул канизак ноз ва истиғно кўргузуб, Баҳромнинг бу ишиға таҳсин ва офарин демасди. Ул нозга бундан узоқдин кўрунди. Баҳромни кўруб қочиб, бораб, бораб эрди. Баҳром канизакка дедиким:

«Эй нозанин, вэй ноз офарин, айтғил бу қулоннинг қайси аъзосига ўқ урай? Кўнглинг начук тиласа анга андоқ захм еткурай». Канизак ноз бирла дедиким: «Бир ўқ бирла қулоннинг боши бирла оёқин тиккил». Баҳром қабул этиб камонандозлиқ била бир ғўлак оттиким, ул ғўлак қулоннинг қулоқига кирди. Қулон оғриққа чидай олмай, ғўлакни қулоқдан чиқармоқ учун туёқин қулоқига еткурди. Ул вақтда Баҳром бир ўқ отиб ул қулоннинг оёқи бирлан бошин тикди. Қулон ҳалқадек букланиб ерга йиқилди. Баҳром талаб қилиб, канизга боқиб дедиким: «Кўрдингму, начук урдим ва не янглиғ нодир иш зуҳурға келтурдим?» Ул канизак яна таҳсин кўргузмай, деди: «Подшоҳ бу ишни кўп варзиш қилубдур, ҳар киши бир мушкул ишни кўп варзиш қилса, ул иш анга осон бўлғусидир. Подшоҳнинг бул иши машаққатдур, аммо варзиш кўплиги натижасидур, таҳсин ва офарин жой эрмастурур». Подшоҳ канизакнинг бу сўзидин ғазабнок бўлуб тиладиким, уқубат тиғининг зарби бирла ҳалок қилғай, яна ўз кўнглида дедиким, ситеза бирла бир хотунни ўлтурмак мардларнинг иши эрмастурур. Ложарам канизакни сарҳанггаким, бағоят золим ва бераҳм эрди, топшурди ва деди: «Бу канизакни ўз уйингга олиб борғил ва кўзумга кўргузмай ишин тамом қилғил». Сарҳанг канизакни уйига олиб бориб тиладиким, тиғ бирла бошин баданидан жудо қилғай. Ул ҳолда канизак зор йиғлаб, «ман бегуноҳни ўлтурмагилким, ман подшоҳнинг хос маҳбуби, хотирининг марғуби, жонининг коми ва кўнглининг оромидурман. Агарчи ҳоло бир густоҳлиқим сабаби бирла қаҳри келиб, сиёсатға буюрди, аммо бу ишдин сўнгроқ пушаймон бўлур. Сен бир неча кун сабр қил ва мени ўлтурмагил ва подшоҳға бориб, ўлтурдим дегилким, агар подшоҳ сенинг сўзингни эшитиб шод бўлса, дарҳол келиб мени ўлтурғил. Мен қонимни сенга беҳил қилдим. Ва агар сўзингни эшитгач, дилтанг бўлса, мен ўлумдин қутулуурмен. Сен подшоҳнинг иноятидин шодмон бўлурсен». Бу сўзни этиб, киссасидин етти пора лаъл чиқариб сарҳангнинг олдиға қўйдиким, ҳар бирининг баҳоси бир иқлимнинг хирожи эрди. Ондин сўнг сарҳанг онинг ўлимидин қўл чекиб дедиким: «Эмди мундин буён подшоҳнинг отин тутмағойсен ва ҳар кимни кўрсанг, мен бунинг хизматкори туруурмен, десанг, мен сенинг бул ишинга чорасозлиқ қилурмен!» Аҳду паймондин бир ҳафта ўткандин сўнг бир кун сарҳанг подшоҳнинг эшикиға борди. Подшоҳ ондин канизакни ҳолидин хабар сўрди. Сарҳанг

дедиким: «Канизакни ўлтурдим». Эрса подшоҳ бу сўзларни эшиткач, кўзидин ёш равон бўлуб, бир оҳи сарди чекти. Ондин сўнг сарҳангни кўнгли ором топди.

Сарҳангнинг узоқ ерда бир яхши боғи бор эрди. Ул боғда бир баланд ва фалак монанд бир кўшки бор эрдиким, етмиш зина бирла ул кўшк айвониға чиқар эрдилар. Сарҳангнинг бир бўғоз сиғири бор эрди, бир бижақ туғурдиким, бағоят хушсуврат эрди. Канизак ул бижақни бир кун бир маротаба кўтариб кўшкнинг устига чиқариб, алаф бермак одат қилди. Ва ул одатни ҳеч бир кун тарк этмас эрди. Бижақ, улуғ ва оғир бўлгон сари канизакнинг ҳам куч ва қуввати кўпаяр эрди. Токим бижақ олти ёшиға кириб, бағоят улуғ бўлди, анда ҳам ул ўкузни канизак ҳар кун етмиш зинадан осонлиқ бирла кўшкнинг устиға чиқарар эрди. Бир кун канизак сарҳанг бирла кўшк устида ўлтургон чоғда қулоқидаги осилгон гавҳарлардин тўрт гавҳарни олиб, сарҳангни қўлиға берди ва деди: «Бу гавҳарларни сотиб зиёфат асбобиға харж этгил, подшоҳ шикорға чиқиб бул кўшкка яқин етқон вақтда отининг жиловидин тутиб, бу жойға киргузуб, кўшкка тушмакни илтимос этгил. Шоҳ Баҳром кўп бир хушхулқ кишидур. Санинг бу ажзу ниёзингни кўрсалар, албатта, илтимосингни қабул қилиб, бу кўшкка тушгойлар. Агар подшоҳ илтифот бирла бу кўшкка тушса, халқ ичида иковимизнинг қадримиз ва иззатимиз баланд бўлур эрди».

Эрса сарҳанг бу гавҳарларни олмай яна жойинда қўйдурди ва ўз хазинасидаги нафақалардин харж қилиб, подшоҳона зиёфат асбобин муҳайё қилдурди. Эрса онинг йўлиға мунтазир бўлуб турди.

САРҲАНГНИНГ БАҲРОМ ШАРАФИҒА ЗИЁФАТ ТУЗГОНИ

Бир кун шоҳ Баҳром шикор тариқаси бирла саҳро жонибиға азм бўлиб йўли сарҳангнинг боғи ва қасри устидин тушди. Ул боқға ёвуқ етканда кўрдиким, бағоят хушсафо, дилкушо ва табиаторо жойдур. Маҳрамларидин сўрдиким, бу кимнинг боғидур. Ул чоғда сарҳанг Баҳромнинг жиловида шотир эрди. Подшоҳнинг хитобин эшиткондин сўнг, таъзим бирла ер ўпуб дедиким: «Бу боғ банданинг боғидурким, ҳазрат подшоҳнинг давлатидин муяссар бўлди, ниҳоятда хушҳаводур, жаннаторо жойдур. Бандаи камина умид қилурким, ҳазрат бир соат кўшкка тушуб, меҳмон бўлуб, муборак қадами файзидин биҳишт тароватин

еткурса ва фақирнинг бошин фалак гумбазидин ошурса». Сарҳанг бу бобда кўп муболага қилуб зору тазарру» кўргузди. Баҳром банданавозлиқ юзидин сарҳангнинг илтимосин қабул қилиб, деди: «Шикордин қайтиб келиб сенинг қасрингга тушуб меҳмон бўлурмиз, биз келгунча сен зиёфат асбобин тузғил!»— деб шикоргоҳ тарафиға равон бўдилар.

Сарҳанг қасрни ораста қилиб, зиёфат асбобин тайёр қилди. Эrsa Баҳром шоҳ кеч шикордин қайтиб келиб ул кўшкка тушуб, етмиш зинадин ул кўшк устидаги айвонға чиқиб, тахт устида ўлтуруб хушвақт бўлди. Таому шаробдин фориг бўлгондин сўнг, сарҳангга деди: «Қасринг бағоят олий ва мусалффо эркан, аммо сенинг ёшинг олтмишдин ўтубдур ва қарибдурсен. Бу баланд кўшк устига етмиш зинадин начук чиқарсен?» Сарҳанг дуо қилиб деди: «Бул иш мандин таажжуб эрмастурур, мундин ҳам таажжуброқ ишни кўргилким, бир қамар пайкарлик ва сарв қоматлик, бағоят нозик андом қиз бордурким, бир тоғ ҳайбатлиғ улўғ ўкузни ҳар кун бир маротаба бўйниға кўтариб, бу етмиш зинаға қадам қўюб, ҳеч бир ерда таваққуф қилмай, осонлиқ бирла кўшкнинг устиға чиқиб алаф беродур. Ва яна тўйдуруб бўйниға кўтаруб кўшкдин ошоқға тушуродур. Ўкуз ниҳоятсиз семириб, ўзининг ёғин ўзи кўтаролмайдур. Бу диёрда ҳеч киши зўр уруб они асло еридин тебрата олмоғудек бўлгондур. Ул қизнинг бул иши менинг бу етмиш зинадин қаср учокига чиққонимдин ажаброқдур».

Эrsa Баҳром бу сўзни эшитиб, таажжуб кўргузуб: «Бир қиз мундоқ ишни начук қилур? Мен ўзим то ўз кўзим бирла кўрмагунча бовар қилмоғумдур», деди. Эrsa сарҳанг дарҳол еридин туруб бу сўзларнинг даъвосин рост қилмоқ учун ошоқға тушуб, канизакига ул ҳикоятни айди. Эrsa канизак вақтни ғанимат топиб, зару зеварлар бирла ўзин ораста қилиб, кўзларига сурма чекиб, юзига оқ ҳарирдин ниқоб тортиб, юз нозу карашма бирла ўкузни кўтариб, зиналардин осонлиқ бирла юруб, кўшк устиға чиқариб, Баҳромнинг тахти олдиға қўйди ва деди: «Эй шоҳи олам, бу ўкузни сизга пешкаш қилдим», яна деди: «Мен худ ўкузни осонлиғ бирла ошоқдин кўтариб қасринг устиға чиқардим, эмди жаҳонда ким бордурким, минг зўр бирла бу ўкузни кўтариб кўшкдан ошоқға тушургой». Баҳром деди: «Бу иш сенинг кучинг, қувватинг кўплигининг эрматур. Балки бул ишни кўп муддатдин бери варзиш қилибдур-

сен. Машаққат ва таълим бирла бу иш санга осон бўлуб-дур. Шунинг учун бу ўкузни кўтариб, ҳеч ранж ва машаққатсиз кўшк устига чиқарурсен». Ул чоғда канизак Баҳромнинг олдида таъзим бирла дуо қилиб, деди: «Подшоҳнинг бу сўзиға таҳсин ва таажжуб жойиздурким, ўкузни кўтариб ошоқдин кўшк устига чиқармоқ машаққат ва таълим бирла бўлғай ва қулонни бир ўқ бирла бошиға оёқин тикмак нечук машаққатсиз ва таълимсиз бўлғай. Не учун мен бу ўкузни кўшк устига чиқарғонимға таълим от қўёрлар ва не сабабдин қулоннинг бош-оёқин бир ўқ бирла тикмоққа таълим от қўймаслар?» Эрса Баҳром бу сўзни өшиткач, тахтдин тушуб, югуриб канизакнинг олдиға бориб, юзидин пардани кўтариб, таниб, кўзин юзига суртуб, йиғлаб қучоқлади, қилғон ишиға узлар айтиб: «Агарчи мастлик ҳолида худройлиқ бирла сенга сиёсат буюрдим ва лекин сенинг фироқингда меҳнат ва ситам тигин ўз жонимға урдим», деди. Эрса канизак деди: «Шоҳнинг бир ўқ бирла қулоннинг бош-оёқин тиккони ҳайрат мақоли ва таҳсин жойи эрди. Аммо менким, анго таҳсин кўргузмоқда сабр этдим, ғаразим бу эрдиким, подшоҳнинг давлати ёмон кўз захматидин йироқ ва умри муддати узоқ бўлғой, дедим». Эрса канизакнинг бу сўзи Баҳромға андоқ таъсир этдиким, шавқ бирла они қучоқға қисиб, жонидин азиз тутди. Сарҳангга ҳам канизакни ўлтурмай сақлағони учун кўп илтифот қилиб, Рай* вилоятин ҳукуматин анга берди. Андин сўнг кўшкдин тушуб, шаҳарға келиб, улуг тўй қилиб, канизакни ақди никоҳиға киргузуб, шәроб базмин тузуб, кўп йиллар кўнгли комича айшу ишрат қилурға машғул бўлди. Эрса, жаҳондин парвойи бўлмади.

ШОҲ БАҲРОМНИНГ ҲОҚОНИ ЧИННИНГ ЛАШКАРГОҲИГА БОРИБ ЗАҒАР ТОПҒОНИ

Баҳром шоҳнинг даргоҳида бир қари доно вазир бор эрдиким, оти Нарсо эрди. Доро шоҳнинг наслидан эрди ва Баҳромға кўп муқарриб эрди.* Онинг уч ўғли бор эрди. Улуғининг оти Зарвонд эрди. Баҳром они амирул-умаро қилди. Яна бирин жамеъ мулкка мушриф ва божбон этти. Яна бирин ўзига хос нойиб қилиб, шаҳр ва сипоҳ ишин анга топшурди. Бу учовига ва бошқа хосларға мамлакат ва салтанат амволининг кулли ва жузвий ихтиёрин топшуруб, ўзи кечаю кундуз ошиқ шиорлик бирлан айшу ишратға машғул ва рағбат кўргузди. Охир Баҳромнинг маст ва

бехудлиғи, оламдин беҳабарлиғи жаҳон чор атрофиға машҳур бўлуб, ҳар бир подшоҳнинг кўнглиға Эрон тасхири тамағи тушуб, ҳар тарафдин қўзғолдилар. Ул жумладин Хоқони Чин уч юз минг шижоатпарвар лашкар бирлан Мовароуннаҳрға келиб, ул вилоятнинг барча шаҳарларин Баҳромнинг қўйғон ҳокимлари қўлидан зўр бирла олди ва Жайхун дарёсидан ўтуб, балойи осмоний ёнглиғ Хуросонға дохил бўлди. Ул вилоятға охир замон ғавғосин солди. Баҳромнинг умаролари ва сарҳанглари ул ҳолдин хабар топиб ўзларининг мулку молу аёлу атфолларининг эмин ва омони чораси учун Баҳромдин безор бўлуб, ҳар бири Хоқони Чиннинг олдиға хат ва киши юбориб арз этдиларким, «Эй подшоҳи олам, тез келгилким, бизлар ҳама хизматқору жонсипорингмиз ва сен бизларнинг подшоҳу шаҳриёримиз турурсен, Баҳром подшоҳлиққа лойиқ эрмастурур, агар они ўлтур десанг, ўлтурурмиз, йўқ эрса, банд этиб хизматингға еткурурмиз», дедилар.

Эрса Баҳром бу сўзларни эшитиб Эрон халқидин умидин узди. Мамлакатни ноибларға топшуруб, ўзи шаҳардин чиқиб саҳро жонибиға юз уруб, халойиқнинг кўзидин пинҳон бўлди. Ва халқ орасида машҳур бўлдимки, Баҳром Хоқон лашкариға муқобил бўлмоқдин қўрқуб, юртидан чиқиб қочиб кетибдур. Хоқон бу сўзни эшитиб, шодмон бўлуб, қўлидин уруш яроғларин ташлаб, шароб ичмакка хуруж қилди; душманнинг фикрин қилмай айшу ишратға машғул бўлди. Шароб мастлигидин асло ўзин билмади.

Баҳромшоҳким, вилоятнинг ҳар тарафинда ҳар кун шикор қилур эрди ва чобук жосуслар юбориб, ҳар кун Хоқоннинг ҳолидан хабар олур эрди, токим бир кун жосуслар келиб Хоқоннинг маст ва бепарволиғин Баҳромға айдилар. Ул вақтда Баҳромнинг хизматидаги лашкари уч юз киши эрди. Аммо ҳар бири уруш-талашни кўп кўрган, уруш ишини кўп тажриба қилғон ва шери ғуррондек сафшикан ва ҳар бири юзга баробар эрди.

Баҳром бир кеча ул уч юз отлиғ бирла балойи мубрим ва қазойи муқам янглиғ Хоқоннинг лашкароғиға шабохун уруб, душманлариға қиёмат ошубин намоён этди. Хасим қонининг селидин ҳар тарафға неча дарёлар равон бўлди. Лашкарлари уйқусиндин уйғониб, саросима бўлуб, кўп машаққатлар бирлан ўзларин тўхтатиб, саваш ва талашға машғул бўлдилар. Баҳром не тирандозлиқ ва найзабозлиқ ишиға чобуклик бирла ўюнлар кўргузуб, тонг отгунча неча душманни ерга яксон қилиб юборди. Эрса

тонг отгондин сўнг, ёнидағи уч юз сипосдорларнинг иттифоқи бирлан душман сафининг ўртасидин барқдек ҳамла қилиб, шикаст еткурди. Хоқони Чин бошлиқ Чин лашкарларининг баъзилари, душман қиличидин омон қолгонлари, қочиб ўз вилоятига суръат бирла равон бўлдилар. Баҳром аларнинг борча амвол-ашёсига мугасарриф бўлдилар, қайтиб ўзларининг вилоятига келиб, тахт устинда ўлтуруб, адлу додга ва фуқаропарварликка машғул бўлди. Араб ва Ажам шоирлари Баҳромнинг шижоати ва улуғ душманга зафар топғони бобида неча турлук шеърлар айдилар. Баҳром аларнинг ҳар бирига юз минг хазиналардин этак-этак инъом этиб, борчасин шодмон қилди.

ШОҲ БАҲРОМНИНГ УМАРО ВА АКОБИРГА ИТОБ ҚИЛҒОНИ

Баҳром иқбол бозусининг зўри бирла Хоқони Чинга ғолиб бўлуб, қайтиб келиб ўз тахтинда фароғат ўлтургондин сўнг борча шаҳриёр ва тождорлар, умаролар ва вазирлар атроф жавонибдин келиб Баҳромнинг тахти поясида ўлтурдилар ва яна подшоҳлиқ расми бирла саф чектилар. Баҳром аларга қараб итоб юзидин деди: «Эй умаролар, эй ёронлар, эй сарҳанглар! Подшоҳга лашкар уруш вақтида керакдур, ўзга вақтда хизматкорнинг бори-йўқи баробардур. Сизларнинг барчангиз уруш вақтида мендин қочдингизлар ва иззатларингиз бошига беадаблик туфроғин сочдингизлар. Менинг давлатимдин вофир давлатга етдингизлар ва тузимни еб улуғ мартаба ҳосил этдингизлар. Нон-намак ҳаққидин кўз юмуб, менинг ҳаққимда шиква ва шикоятга тил очиб, дедингизларким, «оқшом, кундуз май ичадур ва хизматкордин қочадур ва мамлакат амволидин хабари ва ранят аҳволидин хавфи йўқтурур. Ондин ҳеч киши баҳра топиб, шод бўлмоғусидур». Ори, мен май ичормен. Аммо жаҳондин беҳабар эрмасмен, илкимга соғар тутормен, аммо ҳеч вақт қилични қўлдин бермасмен. Эллар май ичсалар беҳуд, маст бўлурлар. Аммо ҳушёрларнинг майи бошқадурким, ичсалар зўр ва забардаст бўлурлар. Аммо манинг шаробим душманларнинг қонидур, аёқим бошининг косасидур».

Баҳром бу сўзларни айтқондин сўнг, барча умаро ва ақобирлар бу сўзларга дедиларким: «Ҳазрат подшоҳнинг айтқон барча сўзлари ростдур. Бизлар ҳама густоҳлиқимизга иқрор турурмиз, имону иқболимизга тавба-истиғфор

кўргузурмиз. Подшоҳда ҳеч айб йўқтурур ва барча нуқсон бизлардадур». Эrsa Баҳром аларнинг густоҳлиқин афу этиб, дилжўйлиқлар кўргузуб, кўнгуллари шодмон қилди. Аммо акобирлар ихлосмандлик бирла дуолар қилиб, эътиқод бирла хизмат камарин беллариға боғлаб, ўз мақомларида барқарор бўлдилар. Ондин сўнг Яман вилоятининг ҳокими Мунзир ва Нуъмон Баҳромнинг олдинда одоб бирлан туруб, арз этдиларким: «Кўп муддатдин бери ҳазрат подшоҳнинг давлатлиғ рикобида хизматдадурмиз. Алҳамдулиллоҳ, ҳоло ҳазратнинг давлатлари устивор ва мамлакатлари барқарордур. Ҳисобсиз тождор ва шаҳриёрлар хизматда ҳозирдурлар. Эмди бизларга меҳрибон бўлиб ва маъзур тутиб, рухсат берсалар, то бизлар доғи уйларимизға бориб аёл ва атфолларимизға қўшулсок ва мамлакат ва райят ҳолидан хабардор бўлсок. Яна агар ҳар вақт хизматлари бўлса, фармон етушқач бошдин қадам қилиб мулозиматға етушурмиз. Бизлар то ўлгунча фармонбардор, жонсипор хизматкорларидурмиз, ҳарнаким буюрсалар жон-дил билан қабул қилурмиз», дедилар.

Баҳром аларнинг бу сўзларин эшитгач, ондин сўнг буюрди, то аларға неча тева зар ва заррин хилъатлар ва араби отлар ва турлук ғуломлар ва канизаклар топшурдилар. Мунзир ва Нуъмон ниҳоятсиз шодмон бўлиб, мазкур инъом ва неъматларни олиб ўз вилоятлариға равон бўлдилар.

БАҲРОМНИНГ МУЛК АМВОЛИНИНГ САРОНЖОМИДИН ФОРИҒ БУЛИБ, ДИЛЖАМЪЛИК БИРЛА АЙШИ-ИШРАТЛАР ТУЗГОНИ

Ул чоғда Хаварнақ қасрининг ҳужрасида кўрган паричеҳра қизларнинг сувратлари ва хилъатлари қошида ёзилгон хатларнинг мазмуни Баҳром ёдиға тушуб, ўтининг тоби кўнглини бетоқат қилди. Охир етти иқлим подшоҳларининг етти пари сувратлиғ қизларин суҳбатиға келтурмак талаб, аввал кайёнийлардин Кисронинг қизин талаб қилиб олди. Ондин сўнг Хоқони Чинға лутфомиз ва қаҳрангиз сўзлар бирла киши юбориб, қизин етти йиллик хирож бирла талаб қилди. Хоқон ҳаросманд бўлуб, дарҳол айтқон хирож бирла қизини бериб юборди. Ондин сўнг Баҳромнинг ўзи устиға отланиб бориб, Қайсарнинг қизин олди. Ондин Мағриб шоҳға киши юбориб, онинг қизин ҳам олди. Ондин сўнг ўзи Румдин Ҳиндис-

тонга бориб, Ройи ҳиндуниг қизин хилват саройиға келтурди. Ондин сўнг Хоразмға киши юборди. Хоразмшоҳнинг қизин шабистониға еткурди. Ондин сўнг Сақлоб шоҳға нома юбориб, онинг қизин ҳам келтируб ҳарам сариға дохил қилди. Етти иқлим подшоҳларин гулчеҳра қизларин жаннат нишон мажлисга жамъ этиб, давлат ғурури ва йигитлик зўри бирла андоқ базморолиқ бўлди, кеча-кундуз тинмай айш-ишрат қилиб ўлтурди.

БАҲРОМНИНГ ЕТТИ ГУМБАЗ БИНО ҚИЛҒОНИ

Бир кун Баҳромгўр подшоҳона базм, мулукона зиёфат тартиб бериб, акобир ва умарони, жамеъ ҳунармандларни ул мажлисга жамъ этмиш эрди. Улар ўзларида турлук ҳикоят ва яхши қиссалар айтиб ўтирар эрдилар. Ҳар ким эшиткон ва кўргонин айтар ва ўзлари билгон фазл ва ҳунарларин таъриф этар эдилар. Ораларида Шайдо отлиғ бир ширин меъмор бор эрдиким, иморат ишида ягонаи рўзгор эрди. Ва ҳайъат ва нужум ва нақшбандлик ва суратгарлик ва кўп бошқа яхши ҳунарлари бор эрди. Хаварнақ қасрини бино қилгон устод Симнорнинг шогирди эрди. Хаварнақ иморатида устодиға кўп муддат кўмак бермиш эрди.

Шайдо ул базмда Баҳромни хушқол ва шодком кўруб, олдида ер ўпуб, таъзим шартин бажо келтириб арз эттиким: «Ман баннолиқ ва наққошлиқ илмида бағоят моҳир ва нодирдурман. Агар рухсат бўлса подшоҳнинг хос базми учун етти фалак янглиғ етти гумбази олий бино қилурман ва ҳар бирига бир турлук ранг бирла зийнат берурманким, етти иқлимда аларнинг бирин мисли топилмағай, то подшоҳ ҳар кун ул гумбазларнинг рангига мувофиқ либослар кийиб, ҳамул ранглик май ичиб, айшу тарабиға фаригболлиқ ва осуда ҳоллик бирла машғул бўлғай».

Баҳромгўр Шайдонинг сўзин қабул қилиб, иморат этарга рухсат берди. Кўп ганжлар иморат ишининг харажати учун омода қилиб илкига топшурди. Шайдо хушқол бўлуб, ниҳоятсиз чобуклик бирла саодатлик соатда иморат ишиға иштиғол кўргузди. То икки йил муддатда саккиз биҳишт мисиллик етти дилкушо гумбаз бино қилиб, иморат ишин ороналиқ бирла итмомиға еткурди. Баҳромға гумбазлар боқий бағоят маъқул тушуб, Шайдоға кўп иноятлар қилиб, Омил шаҳрининг ҳукуматин онинг ихтиёриға топшурди. Эrsa ул хушвақт ва шодком бўлди.

УЛ ЕТТИ ГУМБАЗНИНГ СИФАТИ

Ул етти гумбазни етти фалак ҳайъатинда бино топиб, бошларин етти гардундин ошурмиш эрдилар. Ҳар бирининг ранги етти фалакдаги етти юлдузнинг, яъни Сабъан сайёранинг мизожиға мувофиқ эрди. Андоқким, ул гумбазким, Кайвон мароҳилида эрди—ранги қаро эрди. Ул гумбазким, Муштарий таъбида эрди—ранги сандал ранг эрди. Ул гумбазким, Миррих навоҳида эрди—ранги қизил эрди. Ва ул гумбазким, Офтоб тобида эрди—ранги сариг эрди. Ул гумбазким, Зуҳра мизожида эрди—ранги оқ эрди. Ул гумбазким, Уторуд таъбида эрди—ранги феруза ранг эрди. Ул гумбазким, Қамар мароҳилида эрди—ранги яшил эрди.

Эрса Баҳром бу гумбазларни рангин бисотлар бирла ва заррин асбоблар бирла ораста қилиб, ҳар бирин паричеҳра қизнинг бирига макон этди. Анго ҳамул гумбазнинг рангига мувофиқ ҳуллалардин либос кийдурди ва ҳафтанинг ҳар куни навбат бирла ҳар гумбазда бир кун, бир кеча улар билан суҳбат қилур эрди. Ўзининг либосларин ҳам ул гумбаз рангига ҳамранг этар эрди. То эртадин кечгача ул гумбаздаги нозанин қизлар бирла май ичиб, айшишрат қилур эрди. Кеч бўлгондин сўнг ул қизлар Баҳромнинг кўнглин олмоқ учун юз навъ ғамза ва ишвалар бирла муҳаббатомиз қиссалар ва шаҳватангиз афсоналар айтур эрдилар.

Бирланчи боб

БАҲРОМ ШАНБА КУНИ ҚАРО ГУМБАЗГА БОРГАНИ; РОЙИ ҲИНДУ ҚИЗИНИНГ АФСОНА АЙТҚОНИ

Шанба куни қуёш тулуидин сўнг Баҳром шоҳ қаро гумбазға кириб, Ройи ҳинду қизининг суҳбатиға дохил бўлди. То кечгача созу суҳбат, айшу ишрат бирла ўлтуруб, кеч бўлгондин сўнг Ройи ҳинду қизига афсона айтмоқ буюрди. Ул қиз ширин лабин такаллумға очиб, ҳар сўзда гавҳар сочиб, ул Баҳромға таъзим қилиб, сўнгра дедиким:

Ҳикоят. Ёшлигимда қариндошларимнинг биридин эшитгимким, бир тақводор ва парҳезкор хотун бор эрдиким, либослари бошдин оёқ қаро эрди. Ул хотун ҳар ой менинг уюмға келур эрди. Ман андин қаро либос кийгонин

сўрадим. Ул хотун рост сўзламоқдин ўзга чора топмади: «Ман фалон подшоҳнинг маҳрами канизи эрдим. Фалак анга зулм ва ситам бирла қаро кийдуруб, «Шоҳи сиёҳ» от қўйди.

Ул бениҳоят меҳмондўст ва сахий подшоҳ эрди. Ҳамиша меҳмонхонасининг эшиги очилғон, дастурхони ғариб ва мусофирлар олдиға ёзилғон эрди. Эшикиға ҳар ким келса отининг жиловидин тутиб, уйига тушурур эрди. Олдиға турлук таомлар келтурур ва ҳар мусофирнинг ҳол-аҳволин сўрар эрди. Ул мусофирнинг вақти хуш бўлур эрди. Алар борча бўлғон сўзларин айтур эрдилар. Ул подшоҳнинг умри бу тариқада ўтар эрди.

Бир кун ул подшоҳ уйидин чиқиб кетиб, ғойиб бўлди ва қайси ерга борғонин ҳеч ким билмади. Бир неча муддатдин сўнг бош-оёқ қаро либос кийиб келиб тахтида ўлтурди. Ҳеч киши ондин қаро жома кийгонин сўрмадилар. Менким онинг хизматида эрдим, менга меҳрибонлиқ қилиб, илгин қучоғимға текуруб, фалакдин шикоят қилиб, оқ чекиб, дедиким: «Мени фалак фироқ ханжари бирла тилди, бошимға бу қаро кун тушуб, эгнимға бул қаро либосни кийгонимнинг сабабидин ҳеч кимнинг хабари йўқ». Ул чоғда мен оёқига кўзумни суртуб, зори тазарруъ бирла сўрадим-ким: «Эй шоҳи олам, бул қаро либос кийганинг сабаби не турур?» Подшоҳ мани ўзига мухлис ва маҳрам кўруб, деди: «Ман подшоҳликдин меҳмондорлиқни яхши кўрар эрдим. Бир кун узоқ йўлдин бир мусофир келди. Борча либоси — кафшу дасторигача қаро эрди. Анча кун иззат ва ҳурмат қилиб, қаро либос кийганининг сабабин сўрдим. Ул деди: «Бу сўзни қўйғилким, семруғдин ҳеч киши хабар бермасдур. Мени маъзур тутғилким, бул қаро либос киймакнинг сабабин то кўрмагунча айтмоқ бирла ҳеч киши билмасдур». Мен они ўз ҳолиға қўймай баҳоналар бирла сўрдим. Охир манинг сўзимни ерга қўймай ноилож бошидин ўтконларин ҳикоя қилиб, деди:

Чин вилоятида бир биҳиштосо шаҳар бордур. Отиға «Шаҳри Мадҳушон» дерлар. Уйларининг пайкари кумушдек мусаффордур. Аммо кийган либослари бошдин-оёқ қародур. Ҳар киши ул шаҳарга борса ўз ҳолиға мотам тутиб, қаро киймакдин ўзга чораси йўқтурур. Эмди агар мани ўлтурсанг ҳам шундин зиёда сўз айтмасман», деб эшакига юкин юклаб йўлга тушиб бадар кетди. Ва ул кеткондин сўнг менга ул шаҳарни кўрмак орзуси тушуб, кўп бетоқат бўлдим ва неча муддат ҳар кишидин ул шаҳарнинг қайси

ерда эрконин сўрдим, асло хабар топмадим. Охир ўз ўр-
нимга бир қариндошимни подшоҳ қилиб қўйдим. Кўтара
олгунча гавҳарларни олиб, вилоятимни ташлаб чиқиб кет-
дим. Кўп йўлларни юриб ва кўп элдин сўраб, охир ул
шаҳарга етдим. Кўрдимким, боғи эрамдек хуррам шаҳар-
дур. Халқининг бадани сутдек оқ, либослари сурмадек қа-
родур, тиллари хомушдур.

Ул шаҳарга кириб бир саройга туштум. То бир йилга-
ча шаҳарни аҳволин сўрдим. Ҳеч киши аҳволидин хабар
бермади. Охири бир қассобни кўрдимким, бағоят инсофу
вафолиғ ва диёнатлиғ ва хушфевъллиқ ва мулойим одам
эрди. Онинг бирла ошно бўлуб, бир неча вақт ҳамсуҳбат
бўлдим. Анго кўп зар ва гавҳар бердим, то онинг қўри
кун-кундин зиёда, вақти хуш бўлуб, манинг эҳсоним до-
мига сайд бўлди. Бир кун мени уйига олиб бориб, турлук
лазиз таомлар билан зиёфат қилди. Эрса таом ва шароб-
дин фориғ бўлгондин сўнг менга кўп нимарсалар пешкаш
қилди. Мендин олгон зар-гавҳарларни олдимга қўйиб,
узрлар айтиб, дедиким: «Мен худ оз нимарсага қонев эр-
дим. Менга шунча зар-гавҳар берганингдаин ғараз не
турур, айтғил то қудратим еткунча хизмат қилайин». Эрса
мен дедим: «Эй хожа, ҳимматлиқ дононинг олдинда зар
бирла тош баробардур, мол-дунёнинг ҳеч қадр манзалати
йўқтурур». Бу сўзни деб ўзим ғуломларимга кўз остиндин
ишорат қилдим. Бориб хазинадин кўп нақдиналарни кўта-
риб келдилар. Мен ул нақдиналардин аввал бергондин
зиёдроқ нақдина яна қассобга бердим. Қассоб менинг мун-
доқ эҳсонимни кўруб хижил ва ҳайрон бўлуб, деди: «Мен
бурунги инъомингдаин хижолатманд бўлмиш эрдим. Мени
аввалғидин кўпроқ хижолат қилдинг. Эмди менга сенинг
ҳожатинг бўлса айтғил, то қудратим еткунча қилурмен.
Йўқ эрса бу нақдиналарингни менинг олдимдин кўтарғил,
то мен хижолатдин чиқайин».

Анинг бу сўзидин умидвор бўлиб дедимким: «Мен
фалон вилоятнинг подшоҳидурмен. Ушбу шаҳар халқининг
ҳеч нимарса бирлан ҳолин билмадим ва бебаҳра эрконла-
рин, қаро кийгонларин эшитиб онинг сабабин билмоқ орзу
қилдим. Борча мулку молимни ва подшоҳлиқимни ташлаб
бу шаҳарга келдим. Эмди сен бул аҳволдин бизга хабар
берғил».

Эрса қассоб бу сўзин эшиткач ҳайрон бўлуб, бошин
ошоққа солиб, бир оз вақт ўткондин сўнг ўзига андиша
қилди, ондин бошин кўтариб ноилож бўлуб, деди:

«Ушбу кеча бул ишдин сени хабардор қилайин. Ярим кеча боргондин сўнг юргил, менинг изимга тушгил, то сени бу сирдин ва ҳақиқатдин огоҳ қилайин». Мен ярим кечада онинг изига тушдим. Ул мени бир биёбон ўртасида бир харобахонага олиб борди. Ул вайронада бир сабат турмушдурким, тарозудек атрофида уч еридин иплар боғланмишдур. Ва ул ерда бир узун мийл барпо бўлмишким, учи осмон овжиға етишмишдур ва учида тилсим бирла ғарғара банд бўлмиш. Ул сабатға боғланган ипнинг яна бир учи ул ғарғарадин ўтиб, ерга осилмишдур. Қассоб онинг олдиға келтуруб қўйди: «Бул сабатға мингил, то бу халойиқнинг хомуш ва сиёҳпўш бўлғонларининг ҳақиқатидин сени бул сабат огоҳ қилғай».

Мен ул сабатға миндим, қассоб ипнинг учидин чекти, сабат мийлнинг устиға чиқти. Қассоб ипни банд этиб, бадар кетди. Манинг кўзимга жаҳон қоронғу кўринди. Ер, осмон назарга кўринмади, жон хавфидин йиғлаб ва афғонлар чекиб, қассобнинг қилғон ишидин шикоят қилиб, ўз ишимга пушаймон бўлуб ўлтуриб эрдим, токим бадани тоғдек, оёқлари чинордек бўлуб бир улуғ қуш ҳаводин учиб келиб, ул мийлнинг устиға қўнди ва бир замон ўлтуруб уйқуға кетди. Эrsa ман ўз-ўзимга маъқул этдим: эмди менга бул жойдин омон қутулмоқим гумондурким, бу қушнинг оёқидин маҳкам тутсам, мени бул мийлдин холос қилиб ер юзига тушуруб қўйғай. Ул қуш уйқудин уйғониб учиб кетар чоғида оёқиға маҳкам ёпушдим. Ул қуш қанот қоқиб эртадин кун ўртағача учди. Кун қизигондин сўнг соя истаб андак-андак ошоқға майл этди. То ерга бир найза бўйи етканда қушнинг оёқин қўлумдин юбориб бир сабззорлиқнинг ўртасиға тушдим. Атроф жавонибға қараб кўрдимким, ҳар тарафға сувлар оқиб, юз минг алвон гуллар очилиб, булбуллар чаҳ-чаҳ уруб, турлук мевалар пишиб турубдур. Бошдин-оёқ биҳишт боғидек сабзаю хуррам ва оти «Боғи эрам»дур. Мен бағоят хушвақт бўлуб, ҳақ таолоға шукрлар қилдим. Ул бўстоннинг бошдин-оёқин сайр этиб, турлук мевалардин еб, тўйиб шукрин бажо келтирдим. Охир бир тарафда бир нимарсаннинг сояси кўрдим. Ул сояда ўлтуруб то кеч бўлғунча роҳат қилдим. Кеч бўлуб қоронғу тушкандин сўнг бир жонивор келиб йўлнинг гарду ғуборин супурди. Бир булут келиб саққоьлар янглиғ ул бўстоннинг қасабасиға сув сепди. Йўл мусаффо бўлуб, гулистон зеб ва оро топгондин сўнг, ногоҳ узоқдин кўрдимким, бир жамоа ҳур сувратлиғ ва пари талъатлиғ но-

занин қизлар юз минг ноз бирла хиромон-хиромон бў-
луб келурлар. Баъзисининг қўлида равшан шамълар ва
баъзисининг қўлида мулавван тўшаклар ва бирининг ил-
кинда олтундин тузалган мурассаъ тахт. Тахтни келтируб
қўйиб, бисотларни тўшадилар. Бир оз вақтдан сўнг хур-
шиди тобондек бир қиз келдиким, юзининг нури оламини
мунаввар қилур эрди. Ўзга қизлар онинг қошида қуёш
соясида ушоқ юлдузлардек кўзга кўринур эрди. Юз ишва
ва карашма бирла келиб ул тахтга чиқиб ўлтурди. Ўзга
қизлар саф тузуб хизмат мақомида турдилар. Ул нозанин-
ларнинг шоҳи бир оз вақтдан сўнг юзидин пардани кўта-
риб, оёқидин музани чиқариб, бошин ошоққа солиб анди-
ша бирла ўлтурди. Бир оз вақтдан сўнг бошин кўтариб
қошидаги маҳрамларнинг бирига дедиким: «Бу бўстонда
бани одам зумрасидин бир номаҳрам киши бордур. Охта-
риб топиб, менинг ёнимга олиб кел». Ул нозанин дарҳол
еридин туруб чобуклик бирла ҳар тарафга юз уруб, ногоҳ
менинг маконимга келиб, ҳайрон бўлуб, менинг қўлимдин
тортиб, дедиким: «Турғил, сени ул нозанинлар шоҳи ча-
қирадур!» Эrsa мен ул сўзни эшиткач, ҳушим бошимдин
учуб, дарҳол жойимдин туруб, чобуклик бирла тахтнинг
олдига бориб етдим, юзумни туфроққа ташладим. Ул но-
занин илтифот қилиб, дедиким: «Турғилким, туфроқдин
маскан қилмоқ бандаларнинг жойидур, сенинг эрмасдур.
биз меҳмондўстмиз, меҳмонни жондин азизроқ тутармиз.
Хусусанким, сен ошно манзар, муҳаббатпарвардурсен,
келгил, бул тахт устида менинг қошимда ўлтурғил». Анда
мен дедим: «Эй нозанин, Билқиснинг* ҳамнишини Сулай-
мон бўлғусидур. Менингдек ғули биёбоннинг ҳадди эр-
мастурур». Анда ул нозанин деди: «Эй йигит, баҳона қил-
мағил ва мундоқ афсонани қўйғилким, бул жойлар ҳаммаси
сенинг жойингдур, сен ҳоқимдурсен. Лекин бул тахт устида
менинг бирла ўлтурмоқ керакдур, то менинг пинҳон розим-
ни билгайсен ва меҳрибонлиқимни не чоғли эрканин мушо-
ҳада қилгайсен». Анда мен дедим: «Менинг жойим тахт-
нинг пояси ва қасрнинг сояси турур. Бул тахтнинг устинда
ўлтурмоқ менга лойиқ эрмастурур.» Анда ул дедиким:
«Бул жой ўзимнинг жойим ва бошим ҳаққи мен меҳмонни
жондин азиз тутармен. Кел, тахт устига чиқиб роҳат
қилғил». Эrsa бошимни туфроқдин кўтариб, бандалик ма-
қомида оёқ устида турдим. Канизакларин бири келиб қў-
лумни тутуб тахт устига чиқорди. Ул нозанин кўп меҳри-
бонлиқ ва ширин забонлиқлар кўргузди. Эrsa канизак-

ларга буюрди, то неча алвон хонлар ёйиб ва неча турлук таомлар, шарбатлар келтурдилар. Таом емакдин фориг бўлгондин сўнг муғаннийлар соз тутиб, мутриблар тараннум кўргузуб, ҳофизлар ғазалхонлиқ ва ўюнчилар раққослиқ қилиб базмни қиздурдилар. Соқийлар соғар тутуб, думоғларни гарм қилдилар ва юзлардин ҳаё ва шарм пардасин кўтардилар. Мен нозанинни ўзимга бағоят меҳрибон кўруб, зулфдек оёқиға тушдим ва камар янглиғ нозик белидин қучдим ва кўзимни юзига суртдим, ширин лабидан бўсалар олдим. Дедим: «Эй нозанин, сенинг отинг недур?» Ул нозанин ноз бирла кулуб, дедиким: «Отим Туркноздур». Мен шароб мастлиқи бирла ондин мақсад ҳосил қилур бўлдим. Ул дедиким: «Бул кеча бўса бирла қучоқға қонё бўлғил, сабр қил, то манинг ҳақимим ҳоло тиламайдур.» Онда мен: «Бизнинг мулло якназарбой турмаса мен начук қилайин», дедим. Ул қиз айтди: «Сен менинг дўстим турурсен. Дўст дўстға бевафолиқ қилмас», деб, паризод ёлбормоқ бирлан бўлдилар. «Агар дўст бўлсанг бул ишни раво кўрмайсен. Агар шаҳват ғалаба қилса ва бетоқат бўлсанг, бул канизакларнинг бирин хушлаб, ҳар кеча бири бирла ҳамсуҳбат бўлғилким, ҳар кеча буларнинг бирин сенга бағишладим.» Менга бу сўзни деб покиза канизакларнинг биринин чақириб, менинг қўлумға топшуруб, деди: «Турғил, кўнглинг тилаганча мунинг бирлан комингни сургил!» Ул канизак дарҳол юз нозу карашма бирла илкимдин тутуб бир олий қасрга олиб борди. Кўрдимким, шамъ ёниб йипак тўшаклар солиниб, оросталиқ бирлан бўлуб турубдур. Канизак бирла ул тўшак устида тонг отғунча айш-ишрат қилиб, гавҳари ҳуққасин муҳрини кўтариб, кўнглум комин ҳосил қилдим. Тонг вақтда ул канизак туруб иссиқ сув келтурди. Мен ғул қилиб, гулдек покиза бўлуб, қасрдин чиқиб ул сабзорнинг бир тарафида пинҳон бўлуб ўлтурдим. Ул нозанин қизлар ул бўстондин чиқиб кетдилар. Ул бўстон ичида ҳеч киши қолмади. Мен ул сабзорда бир сарчашманинг канорида ётиб, эртадин то кечгача уйқулудим ва кеч бўлгондин сўнг уйқудин туруб, сув канорида ўлтурдим. Яна ўткан кечадек бод фаррошлиқ ва булут саққоълиқ қилиб, бўстон қасабасиға зеб ва оро бердилар. Яна ул паричеҳра канизаклар заррин тахтни келтуруб раёҳин ўртасида қўйдилар. Устига мулавван тахтпўшлар солиб зеб ва оройиш еткурдилар. Яна ул нозанин қизлар шоҳи келиб тахт устида подшоҳона русум бирла ўлтуруб, ишрат базмин мажидона қиздурдилар. Ул нозанин меҳрибон бў-

луб, яна менинг ёнимга канизакларнинг бирин буюрди. Мени кўтариб ул тахт устига миндирдилар. Турлук таомларни чочтилар. Ҳар ким иштаҳаси борича алвон-алвон неъматларни тановул қилди. Овқатдин фориг бўлгондин сўнг соқийлар май тутиб, ҳамма сармаст бўлдиқ. Ул чоғда менга лутф-карам қилмоққа рағбат кўргузуб, борча қизларга ва канизакларга ғамза бирла ишорат қилди, аларнинг борчаси ул базмгоҳдин йироқ бўлдилар. Мажлис холи бўлгондин сўнг маъдад якназар ғалаба қилиб, дарҳол туруб бориб, нозук белин тутуб, жон мисиллик қучоғимга чекдим ва қўлумни ул пойжомасиға еткурдим. Ул чоғда ул ишдин холи бўлуб, яна деди: «Беқарорлиқ қилмағил. Бул кеча ҳам бўса олмоққа қаноат қилғил. Ҳар киши қаноат бирла мақсадға еткусидур.» Эrsa мен дедим: «Менинг ҳолимға бир чора қилғилким, тоқатим тоқ ва жигарим су бўлди, оқшом ўтуб тонг яқин етди. Ё мени ўлтурғил, ё мақсадимға еткурғилким, жон фарғарага келди.» Эrsa ул деди. «Бу кеча сабр қилғил, агар бу кеча бу хаёлни қилсанг, қўйғил, йўқ эrsa ондин бебахра қолурсен. Эмди ихтиёринг. Бир чашмани бир қатраға сотмағил ва бир зарра учун бутун қуёшдин кечмағил. Бир кечалик орзуни тарк этғил, те неча йиллар даврон сурсанг туганмас ишратға етғил. Ва агар ўзунгни тўхтатолмасанг бу канизакларнинг бири бирла бул кеча ҳам кўнглунг тилаганча комингни сурғил. Эrsa они бу ҳолда кўруб, ўзимни куч бирла тўхтатиб, қўлимни изоридин чекиб, шакардек лабидин сўруб бўса олмоққа машғул бўлдим. Яна шаҳват ғалаба қилиб рағбатим зиёда бўлди. Нозанин менинг бетоқат бўлгонимни билиб канизакларга буюрди, муниг иложин кўргил, деб ишорат қилди. Эrsa ул канизак бирла бир тарафға бориб ул кечадан зиёдроқ айш-ишрат қилиб, мурод ҳосил этдим. Саҳар вақти ғусл қилиб, яна бир гўшада ўлтурдим. Тонг отқондин сўнг ул париваш нозанинлар ҳаммаси мажлисди туруб, бўстондин чиқиб кетдилар. Мен саройнинг соясиганжнинг интизорин тортиб ўлтурдим. Токим ушбу кел ул нозаниннинг шакаридин ком олиб, муродимни ҳоқилғаймен. Аммо ул нозанин ҳар кеча мени базмиға қилиб, минг ноз-карашмалар бирла беҳузур қилур эди. Аммо аввалги кечалардек фириб бериб муродимни ҳосил қилмас эрди. Бул тариқа бирла ул нозаниннинг ваъда ўттуз кечаға етди. Уттузланчи кеча ҳам аввалги кечалардебод фаррошлиқ ва булут саққоълиқ қилиб бўстон саҳниг оро бердилар. Канизаклар тахтни келтуруб қўйдилар. У.

нозанинлар шоҳи келиб тахтнинг устида ўлтурди. Мутриблар наво тортиб, соқийлар олтун соғарларни киргуздилар. Ул чоғда нозанин буюрди, эрса мени топиб онинг ёнига олиб бордилар. Ул нозанин еридин туруб, тахт устида ўзининг қошидин жой берди. Яна дастурхон ёйиб, турлук таом тортдилар. Гул шарбат устидин соқийлар жом тутуб, мажлисни қиздурдилар. Мен яна маст бўлуб, шавқим ғалаба қилиб, ул нозаниннинг ширин лабидин бўса қилиб, қўлум ганжисининг қуфлига еткурдим. То бандини очиб абдуллабойни юборойин деб. Яна ул нозанин меҳрибонлиқ бирла илкин илкимга уруб, қўлумни ганжидин олиб, деди: «Ганжинага ҳоло қўл улмағилким, ганжина бандининг очилур вақти эрмастурур. Сабр қилким, бу ганжина санинг насибинг бўлур. Бир вақтга мавқуф турурман.» Мен дедим: «Эй ҳусну жамол гулшанининг гули, мен шайдо булбул қачонгача интизор бўлуб юрурмен ва менга қачонгача фириб бериб, бу сўзлар бирла таскин берурсен? Эмди бир замон турмоққа тоқатим қолмади», деб дарҳол жойимдин туруб, ул зулфлариға ёпушдим, оллоберганбой ҳам туриб, юборгил, ман кирарман, мунинг ичинда бир нимарса бор, деб қаллос урди. Яна ул нозанин деди: «Меҳмоннинг нозини ўлтонлар кўтарур. Мен сенинг бу айтқон сўзларингни жон бирла чекормен ва ҳарна амр қилсанг, фармонбардор турурмен. Лекин бу орзу қилурсанким, сенга сўнгроқ муяссар бўлур, қистамай сабр қил. Андин ўзгаким, ҳарна ком истасанг яна гулдек юзимдин, шакардек лабимдин, кумушдек сийнамдин ўпгил ва кучгил, ҳарна қилсанг ихтиёр илкингдадур. Бу бирла тасалли топмасанг, бу қизларнинг бири бирла хилват қилиб, абдуллабойга таскин бергил ва менинг таскимдин қўл кўтаргил.» Мен онинг бу сўзларини қабул қилмадим ва юзумдин шарму ҳаё пардасин кўтариб, дедим: «Эмди сенинг этакингдин қўл кўтармасмен, ё бул тахт устида абдуллабойни жойлағил, йўқ эрса ўзимга бир ханга уруб ўлтургил, бу сўзни қўйгил, дарҳол ичистонни кўтаргил», деб қалтираб юбормадим; ул ганжинаси бандиға кўтардум, дарҳол солғайман деб. Эрса ул кўп ёлбориб, қаллос тилар эрди. Мен унга қулоқ солмас эрдим. Охир қаллос ичиб, деди: «Ушбу кеча сабр қилгил, тонглағача бу ганжина ихтиёрин калидини сенинг муродинг қўлиға берурмен.» Ул ҳар нечаким мундоқ сўзлар айтур эрди, менинг абдуллабойим қулоқ солмас эрди. Эрса дурған сари қотар қаллос ди юбор деб. То иш ул ерга етдиким, чустлик бирла қаллос йжомасини бўшатдим. Ул нозанин менинг беқарорлиқ

бўлғонимни кўруб, дедиким: «Эмдиким қўймадинг, бир замон кўзунг юмуб турғил, то мен ганжина бандин ўз қўлум бирлан очойин, сен муродингни ҳосил қилғил», деди. Мен ғариб онинг баҳонасиға ишониб, ул вақт ганжинасидин кўзумни юмдум. Бир замондин сўнг деди: «Эмди кўзунгни очғил!» Дарҳол кўзумни очдим: на ул нозанин, на ул боғ бор. Ўзумни ул миноранинг устинда, сабад ичинда кўрдим.

Фалакнинг гардишидин ўз ҳолимға ҳайрон ва ул нозаниннинг фироқида нолон ва гирён бўлиб ўлтурмуш эрдиким, ногоҳ ул минора тебранди, ошоққа қараб кўрдиким, ул қассобким сабад бирла минора устиға чиқариб, учин банд этиб кетмиш эрди, ипни бўшатиб мени минора устиндин ошоққа тушурди ва мани қучоқиға қисиб, узр этиб, деди: «Агар бу қиссани юз йил айтсам ҳам бовар қилмас эрдинг. Ҳоло ҳақиқатдин хабардор бўлмас эрдинг. Эмдиким, ўзунг бориб кўрдунг, не воқеа бўлғонин билдинг. Мундоқ қиссани кишиға айтиб начук ишонтурурмиз. Бизлар фалакдин шундоқ зулми кўруб, тазаллум бирла сиёҳпўш ва хомуш бўлмишмиз.» Мен анга дедим: «Эй ёри ситамдида, менга сенинг ишинг писандида тушти. Мен ҳам хомушлик бирла сиёҳпўшлиқни ихтиёр қилурмен.» Ул қассоб бориб менинг учун қаро ҳулла келтурди. Мен они эғнимға солиб, ул кеча йўлга тушдим ва кўп масофани юруб, малуллиқ ва дилтанглиқ бирла ўз шаҳримға келдим ва қаро киймакни ўзимға шиор қилдим.

Вақтиким ул подшоҳ бу ҳикоятни эшитти, қиссахон деди: «Менким онинг сотқун олғон ва маҳрам бўлғон ва кўп яхшилиқ кўрган канизи эрдим, анга мувофиқат қилиб, мен ҳам қаро кийдим. Менинг қаро либос кийганимнинг сабаби будур.»

Ҳинд подшоҳининг қизи Баҳромгўр олдинда бу шаҳвангиз афсонани айтиб тамом қилғондин сўнг Баҳром анга офарин деб, они жондек қучоғиға қисиб айш-ишрат ва роҳат бирла ётдилар.

Иккиланчи ҳикоя

**ЯКШАНБА КУНИ ШОҲ БАҲРОМГҶРНИНГ САРИҒ ГУМ-
БАЗҒА БОРИБ ҚАЙСАРНИНГ ҚИЗИҒА ҚИССА АЙТТУР-
ҒОНИ**

Якшанба куни субҳи содиқ аён ва бош, илги зарафшон бўлиб, ер юзи каҳрабо бўлғондин сўнг, Баҳром сариғ либос кийиб, бошиға заррин тож санчиб сариғ гумбазға кириб,

сариг май ичиб, Қайсар қизи бирла айш-ишрат қилурға иштиғол кўргузди. Кеч бўлгондин сўнг ул раъно суврат нозанинға афсонахонлиқ хизматин буюрди. Ул нозанин шакардин ширин лабин дуоға очиб, сўнгра такаллум гавҳарин мажлис ичра сочиб мундоқ дедиким:

Бир ҳикоят ибтидоси. Ироқ мулкидан бир шаҳарда бир подшоҳ бор эрдиким, барча ҳунарда ягонае офоқ эрди. Ўзининг толеи дафтариде ўқумуш эрдиким, анго хотунлардин хусумат етгусидур. Ул сабабдин асло хотин олмас эрди. Аммо хушрўй канизаклар олиб алар бирла ҳамсухбат бўлур эрди. Аларнинг ҳар бири бир ҳафтаға етмасдин бурун ўз ҳаддин ташқари қадам қўюб, хотунлиқ даъво қилиб, ганжларни истаб саркашлик кўргузур эрди. Подшоҳнинг уйинда қадди ҳам бўлгон бир маккора хотун бор эрди. Подшоҳ бир канизакни сотқун олса ул маккора юз макр-ҳийла бирла фириб бериб, дер эрдиким: «Сен эмди подшоҳнинг хотуни бўлдинг, борчанинг банди бека-сидурсен, бекалардек иш қил!» Канизак анинг сўзи бирла кибру ғурур пайдо қилиб, ўзининг расму одатин тарк қилиб, ҳаддин ўтуб, ёқмас иш зоҳир қилур эрди. Подшоҳ ҳар нечаким, сайъ этар эрди, ул канизакларнинг ҳеч бири ўз ҳаддида турмас эрди. Охир подшоҳ аларни бадхўйлик кўруб, яна сотар эрди. Алқисса, кўп канизак олиб сотғони учун «канизакфуруш»лиқға машҳур бўлиб эрди. Ҳамиша подшоҳ ўз ишиға мувофиқ тушқудек соҳибжамол ахтарур эрди. Аммо асло тополмас эрди. То бир кун бир асирфуруш подшоҳнинг хизматида арз этдиким: «Бир хожа Чин вилоятидин минг паричеҳра канизак келтурубдурким, бағоят соҳибжамолдурлар. Хусусан аларнинг орасинда бири бордурким, юлдузларнинг орасинда қуёшдек дурафшон ва беназирдир. Менким, неча йилдурким бу ишға, яъни асирфурушлиқға машғулдурмен, онинг монандин кўрмамишдурмен. Ул гўзал кўнглумға бағоят маъқул тушубдур. Агар кўрсанг санға ҳам писанд тушқусидир». Подшоҳ деди: «Бориб хожани канизаклар бирла менинг олдимға келтургил». Ул бориб келтурди. Подшоҳ канизакларни кўруб онинг таъриф этган канизакин хоҳлади ва хожадин сўрадиким: «Бу канизакнинг хулқу хўйи начукдур?» Хожа жавоб бердиким: «Бу канизак ҳусну жамол ва жамеъ ахлоқда ниҳоятсиз хўб, яхшидур. Аммо бир ёмон хулқи ва айби бордурким, ҳар киши они юз орзу бирла сотқун олса, бир кеча ўткондин сўнг менға қайтариб берур. Айби улдурким, агар онинг бирла ётиб, му-

род ҳосил қилмоқни истаса ул асло қабул қилмас ва агар зўрлиқ кўрса ўзини ўлтурмоқни қасд этар. Эй подшоҳ, муни олмағил. Агар бошқа канизакларни ҳар бирин хоҳласанг ҳеч баҳо олмай ҳарамсаройингга юборурман.»

Подшоҳ ул канизакларнинг барчасига харидорлиқ кўзи била назар қилди. Аммо ул канизакнинг жамоли ишқи кўнглига жой бўлмуш эрди. Ондин ўзгасин назарига илмади ва кўнгли ондин бошқани қабул қилмади. Подшоҳ журм баҳосига кўп нақд бериб они сотқун олди. Ул канизак ихлос бирла хизматга машғул бўлуб, ҳарам аҳлига кўп иззатлар ва ҳурматлар кўргузди.

Подшоҳнинг олдинда ҳам бир тўшакда ётмоқдин ўзга ҳар турлук хизмат бўлса жону дил бирла қилур эрди. Ҳар нечаким подшоҳ анинг қадрин сарвдан баланд қилур эрди, ул ўзин соядек пастликка солур эрди. Ул чоғда ул маккора зан келиб, анга сўз бериб, такаббурликка солиб, ҳаддидин ўткирмак тилади. Ул канизак анга бонг уруб ва эътироз қилиб, деди: «Кетгил, мени ўз ҳаддимдин ўткармағил ва отимни канизакдин юқори чиқармағил!»

Подшо ул канизакнинг ул маккоррадин ихтироз қилғонин кўруб, бурунги канизакларнинг саркашлик қилмоқларига сабаб ул маккоранинг иқдоси эрконин билиб они уйдин чиқариб, қувуб юборди. Ул канизак подшоҳ олдида андоқ азиз бўлдим, подшоҳ ўзин анга банда қилди.

Бир кеча подшоҳ канизга кўп меҳрибонлиқ кўргузуб, муболаға бирла ёлбориб, дедиким: «Сендин бир сўз сўрайин. Агар сен анго ростлиқ бирла жавоб берсанг, менинг ишим ростлиқ бирла кушойиш топар ва муродим, осонлиқ бирла ҳосил бўлур.» Ул ҳолда канизак подшоҳнинг бу сўзига қувват бермак учун, дедиким: «Бир вақт Сулаймон бирла Билқис бир ерда ўлтурмуш эрдилар. Уларнинг бир фарзандлари бор эрдиким, онинг икки қўли ва икки оёқи ланг эрди. Билқис Сулаймонга дедиким: «Сен худонинг расулидурсен, сенинг ва менинг қўл-оёқларимиз соғдур. Бизларнинг фарзандимиз мундоқ касалга мубтало бўлмоқи бағоят ёмон кўринур. Эмди онинг дардиға даво ахтармоқ ва илож қилмоқ керакдур. Агар бул ҳолни Жабраил келса анга айтғил, то ул бориб лавҳул-маҳфузға қараб, қайси нимарса онинг дардиға чора ва илож бўлса келиб сенга хабар берсун, то бу ўғлоннинг қўл-оёқлари сиҳат топсун». Эрса Сулаймон бу сўзларни қабул қилиб бир неча кун Жабраил келуриға мунтазир бўлди. Эрса бир кун Жабраил келди. Ҳазрат Сулаймон алайҳиссалом

Жабраилга анинг сўзин баён қилдилар. Бориб ҳазрат кирдикордин ваҳий келтуруб сўрдиким: «Бу ўғлон қўлоёқи яхши бўлурга давое борму?» Эrsa айдилар: «Яхши бўлурга икки нимарса даводур. Бири сен савол сўрсанг, Билқис анга ростлиқ бирла жавоб берса, яна бири Билқис сендин бир сўз сўрса, сен ҳам анга ростлиқ бирла жавоб берсанг, ҳеч шак йўқтурким, бу ўғлоннинг дардига бу икки жавобдин даво бўлғусидир.» Билқис бу сўздин хуш бўлуб Сулаймонга деди: «Қайси сўзни сўрмоқ истасанг сўргил, то мен ростлиғ бирла жавоб берайин.» Сулаймон деди: «Бу жаҳонда мендин ўзга кишини суҳбатин орзу қилурмусен?» Билқис деди: «Сен ҳам пайғамбардурсен ва ҳам подшоҳдурсен. Барча инсу жинс, деу пари сенинг ҳукми фармонингда ва давлатингни ниҳояти йўқтурур. Сенинг давлатингдин мен ҳамиша иззат ва ҳурматда ва айшу ишратдаурмен, ҳеч нимарсага эҳтиёжим йўқтурур. Бовужуд шундоқ эrsa ҳам агар бир йигит кўзимга кўрунса, онинг суҳбатин орзу қилурман.» Бу сўзни ул ўғлон эшитиб кож қўлин узатиб, ҳар тарафга тебратиб дедиким: «Эй ота, қўлум соғланди!» Ондин сўнг Билқис Сулаймонга дедиким: «Мен ҳам бир сўз сўрармен, сен ҳам ростлиқ бирла жавоб бергил, то бул ўғлоннинг қўли менинг рост жавобим бирла соғойди, оёқи сенинг рост жавобинг бирла сиҳат бўлсин!» Сулаймон деди: «Сўргил.» Билқис деди: «Мунчаким молу ганжингни худ ниҳояти йўқтурур, шунинг бирла ҳам кўнглунг кишининг молини орзу қилурму?» Сулаймон деди: «Мен бовужудким, ер юзининг подшоҳидурмен, мулку молимнинг ҳадди ва ҳисоби йўқтурур. Шунинг бирла ҳам агар бир киши эшикдин кириб салом берса, менга не туҳфа келтурди экан, деб кўз остидин онинг қўлига қарармен.»

Ул ўғлон бу сўзни эшиткоч, еридин сачраб оёқ устида туриб, деди: «Эй ота, оёқим соғлонди!»

Ондин сўнг подшоҳ канизакка дедиким: «Рост сўзнинг баракатидин худойи таоло ул ўғлоннинг мушқул дардига шифо берди. Керакдурким, бизлар доғи ростлиқ қилғоймиз, то ҳақ таоло бизларнинг борча ишимизни осон қилғой. Эй меҳрибон ёр. айғилким, не сабабдин менга сенинг меҳринг суюкдур? Бовужудким, сенинг бирла ҳамбистар бўлмоқ орзусида жоним чиқмоқга яқиндур.» Канизак деди: «Менинг наслимда бир ёмон хислат бордурким, агар хотун эрга бориб ҳомила бўлса, фарзанд туғар вақтида ўладур. Бас, мен нечук ўлумга ўз ихтиёрим бирла ризо-

лик берурмен. Мен жон дўстидурмен, жонон дўсти эрмасмен, бу ишга ўлмагунча розилиқ бермасмен. Худ айбларимни санго ошкор этдим. Эмди мени хоҳ сотғин, хоҳ қўйғил, ўзинг бил. Мен пинҳон сирримни ростлиқ бирла аён қилдим. Эмди умид этарменким, сен доғи менинг саволимға ростлиқ бирла жавоб бергайсен: «Не сабабдин соҳибжамол канизакларни олиб ноз-неъмат ва иззат бирла фалакка чиқариб, оз вақтда тавобеъларға узатарсен?» Подшоҳ деди: «Ҳаргизким, уюмга келиб, менга саркашлиқ қилиб, хизматкорлиқ ранжин бўйниға олмай иззат ва роҳатға кўнгул қўяр, ҳар кимнинг мақоми ўз мартабасиға лойиқ ва ҳар кишининг номи ўз қадриға мувофиқ бўлмоғи керақдур. Густох киши ҳеч ерда йўл ва ривож топмасдур. Хотуннинг тавозуи эрнинг муҳаббатин зиёда қилур. Ман ҳар канизакниким олдим, ондин ўзига оро бермакдин ва такаббурлик қилмоқдин ўзга иш кўрмадим. Бу жиҳатдин алар бирла ҳамсуҳбат бўлуб, ҳеч бирига кўнгул бермадим. Аммо сен хизматимни бажой келтурдинг. Шунинг учун кун-кундин сени зиёдроқ яхши кўрармен. Анинг учун дилу жоним сенга гирифтор бўлуб, сенсиз бир дам ҳам орому қарорим йўқтурур.»

Подшоҳ мундоқ яхши сўзларни кўп айтди. Аммо канизакнинг кўнглига асло таъсир этмади. Орзуси бул ишда эрмастур. Эрса бир неча кун дилтанглик бирла сабр қилди. Ул вақтда пирзанким, канизак они қувуб уйидин чиқармиш эрди, рашк қилдирмоқ учун подшоҳни бошқа бир канизакка қўшиб қўйди. Подшоҳ онинг бирла шўхлиқлар қилиб ўйнар эрди ва юз муаллақлар уруб бир неча вақтларни хуш қилиб юрур эрди. Подшоҳ кеча-кундуз ётсатурса онинг бирла машғул бўлди. Канизак бундай аҳволни кўруб, рашкдин мутағаййир бўлур эрди. Аммо бандалик одобин асло қўлдин бермас эрди ва заррача ўз ҳаддидин ошиб, тажовуз қилмас эрди. Бу ишни пирзаннинг тадбиридин эрконин билиб, канизак бир неча кун дилтанглик бирла сабр қилур эрди. Токим, канизак бир кеча хилват фурсат топиб деди: «Эй подшоҳи олам, агар ростгўй бўлсанг менга ростлиқ бирла хабар берким, не учун аввал менга меҳрибон, хушгўй бўлуб, андин сўнг мени ёмон кўрдинг, ўзга бирла ўйнаб, мени рашкка солмоқни сенга ким ўргатди? Агар бу саволимға ростлиқ бирла жавоб берсанг, худо ҳаққиким, гавҳарим ганжинасининг қулфин очмоқ ихтиёрин сенга берур эрдим ва мен муродингни ҳосил қилур эрдим». Подшоҳ ростлик бирла деди:

«Чун сенинг суҳбатинг орзуси жонимга ўт урди ва сабрим хирмонин бошдин-оёқ куйдурди, сабрим бағоят муҳлик эрди. Охир ул пиризан бу дардимга даво қилмоқни таълим берди, то сен бу ишлар билан менга ром бўлғайсен ва мен сендин осонлиқ бирлан ком олғаймен. Йўқ эрса, мен сенга заррача маломатни раво кўрмасмен.»

Эрса подшоҳ бу сўзларни ростгўйлик билан баён қилғондан сўнг, канизак тавсанлиқни тарк этиб, ўзин подшоҳга таслим қилди.

Подшоҳ канизак бирла айш-ишрат суруб, ганжинаси қуфлин очиб, ётиб муродин ҳосил қилди.

Эрса Баҳром бу дostonни эшиткондин сўнг ул нозанинни қучоғига олиб, заррин тахт устинда уйқуға мойил бўлди.

Учланчи ҳикоя

ДУШАНБА КУНИ БАҲРОМ ЯШИЛ ГУМБАЗГА КИРГОНИ ВА УЛ ГУМБАЗДАҒИ НОЗАНИНГА АФСОНА БУЮРГОНИ

Шоҳ Баҳромгўр душанба роҳат уйқусидин уйғониб, яна ишрат базмига ирода қилиб, яшил ҳулладин жомалар кийиб, яшил гумбазга кирди. Ул гумбаз ичидаги нозанин бону бирла май ичиб, то кечгача мастонавор айшу ишрат додин бердилар. Кеч бўлғандин сўнг ул нозаниннинг ширин тилидан бўсалар олиб, ҳикоят эшитмак тилади. Нозанин Баҳромга таъзим этиб, сўнгра мундоқ ҳикоят бошлади:

Ҳикоят. Рум вилоятида бир азиз ҳунаркор киши бор эрдиким, фазлу ҳунармандликда ягонаи рўзгор эрди, оти Башир эрди. Ногоҳ кўнглига уйланмак хаёли тушуб бир соҳибжамол нозаниннинг изинда эрди.

Бир кун йўлга тушуб бир тарафга борур эрдиким, бир сарви қомат, паричеҳра нозанин юзига ҳулладин ниқоб чекиб, қаршисидин келиб ўта берди. Эрса ул нозанин Баширга пардани кўтарди, юзининг бир тарафи очилди. Башир они кўруб, ҳайрон бўлуб, ишқ ўтининг ҳарорати кўнглига тушуб тавбасига шикаст етушди ва шавқ ғалабаси илкидин ихтиёрин олди. Сабру тоқати қолмай, қаттиқ овоз бирла шул ерда бир оҳ чекди. Ул нозанин они эшитиб, юзидин пардани кўтариб, Баширнинг тарафига бир қараб, таваққуф қилмай ноз бирла кета берди. Башир ул нозаниннинг зебо жамолин кўруб, беҳуш бўлуб йиқилди. Бир оз муддатдин сўнг ҳушига келиб, ул нозанинни ахта-

риб топмак тилади. Яна сабр қилмоқдин ўзга чора топмади ва ўз-ўзига деди: «Бу иш расволиғ аломатидур. Эмди яхши иш улдурким, Байтул-муқаддас зиёратига борай ва ҳожатларимни худойи таолодин тилаб, сидқ ва ихлос бирла ёлборай, то манинг бул ишимни осон қилғой.» Бул андиша бирла йўлдин қайтиб, уйига бориб сафар асбобин тузди ва биёбонларни сайр этиб, Байтул-муқаддасга бориб, ажзу ниёз бирла тоат ва ибодатга машғуллуқ кўргузди. Бир неча кундин сўнг Байтул-муқаддасдин мурожаат қилди. Ул сафарда бир худбин ва бадгўй ёмон киши анинг бирла йўлдош эрди. Башир агар бир сўз деса, ул киши анга коҳиш қилиб, дер эрдиким: «Сўзни қоида бирла сўзла, беҳуда сўзни айтмаслар.» Бир кун ул киши дедиким: «Сенинг отинг надур? Таниб, сени мундин сўнг ўз отинг бирла айтай.» Башир деди: «Менинг отим Баширдур, сен на от қўярсен?» Ул деди: «Сен Башардурсен, одам наслининг ёмонидурсен. Мен олам аҳлининг пешвоси ва имомидурмен. Мен андоқ донодурменким, ерда ва осмонда ҳар нимарса бўлса ўз ақлим бирла билурмен. Бу оламда менинг олдимда асли маълум бўлмаган ҳеч нимарса йўқтурур. Агар бир подшоҳнинг давлатига завоқ етар бўлса, они эллик йил бурун билурмен. Агар бир дона ердин кўкарур бўлса, мен бир йил бурун андин хабар берурмен. Агар афсун бирла ўтга дам солсам, қаҳрабони лаъл ва гавҳар қилурмен. Қасд этсам, қўлум бирла туфроқни зар қилурмен. Агар ҳар ерда худ ганж тортғон бўлса, мен анинг тилсимин оча олуурмен. Агар ҳар ерда осмондин аҳвол сўрсалар, мен, халлоқазо, ондин огоҳ қила олуурмен. Ҳар илм ва ҳунарда мендин донороқ киши ер юзида йўқтурур.»

Эрса мундоқ сўзларни ул киши ҳаддин ошурди. Башир дилтанг бўлуб, ноилож сабр қилиб ўлтурди. Ул вақтда ҳаво юзидин бир қаро булут келди. Они кўруб ул киши Баширға қараб деди: «Не учун баъзи булут қаро ва баъзи булут оқ бўлур?» Башир деди: «Худонинг ҳукми бирла мундоғ нимарсалар кўп бўлур, ани сен ҳам билурсен.» Ул деди: «Мундоқ баҳонани қўйғил, ўқни нишонига отмоқ керакдур. Мунинг аслин мендин эшитгилким, қаро булут бир тутундурким, табъида ҳарорати бордур ва оқ булут бир тутундурким, мизожида рутубати бордур». Ул чоғда бир қаттиқ шамол эсди. Ул Баширға қараб дедиким: «Айтғил, бу елға ҳаракат берадурғон недур? Ўкуздек хира бўлуб ўлтурмагил, бу саволнинг жавобин бергил!» Башир

деди: «Бу ҳам худонинг тақдири бирла ҳаракат қилур.» Ул киши деди: «Ҳикмат бирла сўз айтғил, қачонгача хотунларнинг сўзидин айтурсен? Елнинг асли ҳаводур, они ернинг бухороти тебрантурадур.» Андин сўнг бир баланд тоғни кўруб, Баширга қараб дедиким: «Бу тоғ не учун ўзга тоғлардин баланддур?» Башир деди: «Худонинг қудратидиндур, бири баланд, бири пастдур». Малиҳо деди: «Яна мени муҳаббатга солдинг, эмди мендин эшитгилким, булутдин ҳар вақт қаттиқ сел келиб, тоғни пастга тушурур. Ҳар тоғнинг тепаси баланд бўлса, селнинг йўлидан узоқ бўлур.»

• Ул ҳолда Башир бетоқат бўлуб, қаттиқ овоз билан Малиҳога деди:

«Барча нимарсани тангри таолонинг ҳукмидин билгил ва ўз ақлинг бирла сўз демагилким, мен иш сирридин беҳабар эрмастурмен ва ҳар илмда сендин донороқдурмен. Лекин ҳар киши ўз ройи бирла ғалат баён этмак ва гумон бирла ҳақ таолонинг ҳукми баробарида сўз айтмоқ яхши эрмастур. Бизлар парда ичиндадурмиз, рост йўл қайси тарафда эрконин билмасмиз. Пардадин ташқаридаги нақшни нечук эрконин не билурмиз. Ҳақиқатни билмай йўлга каж қадам қўймоқ ва хатни ғалат ўқумоқ доно кишининг иши эрмастурур. Қўрқарманким, ҳар вақт ородин парда кўтарилса бевақт йўлга тушкан киши шармисор бўлғай. Бас худонинг қудратига ҳар важҳ бирла қўл урмагон яхшироқдур.»

Башир мундоқ сўзларни ҳар нечаким айтди, Малиҳога таъсир этмади. Бир неча кун иккови ҳамроҳ бўлуб, биёбонларни қатъ этиб, иссиғ ҳавода сувсиз чўлнинг ўртасинда бир йўгон баланд дарахтнинг остига етдиларким, атрофи бағоят мусаффо бўлуб, сабза ва райҳон кўкариб турубдур. Ул дарахтнинг остида бир хум ерга кўмулубдур. Совуқ сув анга тўлуб, оғзи очуқ турубдур. Хум ичиндаги сувни кўриб Малиҳо Баширга деди: «Не учун бу хум ичига сув тўлуб ерга кўмилгандур?» Башир деди: «Бу чўлда ташна бўлгон халқ келиб ичсин, деб хайр учун сув тўлдуруб кўмиб қўюбдурлар. Андоқким, баъзи жойларда бу тариқа хайрли ишлар бордур». Малиҳо деди: «Бу сўзинг маҳз ғалатдур. Ҳеч бир киши бошқа киши учун сув ташиб юрмас. Хусусан мундоқ ҳароратлиғ чўлда хаёл эрмастурур. Билгилким, бу сайёҳларнинг камингоҳидур. Сувни хум бирла ваҳший жониворларни сайд этмоқ учун кўмуб қўймишлар, то кийик ва қулон ва ўзга ваҳший жониворлар бу биёбонда ташна бўлуб, сув ич-

макка келганларида сайёдлар камингоҳдин ўқ отиб аларни сайд қилурлар. Эй Башир, мушкулни шундоқ ҳал қилмоқ керакдур.» Андин сўнг Башир деди: «Эй Малиҳо, ҳар кишининг ўз эътиқоди ўзига ҳўб ва ўз иши ўзига маъқулдур. Оқибат андишали киши хайр жонибиға ва бад киши шар тарафиға майл, рағбат қилур».

Ул икови хумнинг лабида ўлтуруб, суфра тўшаб, нон еб хумдин сув олиб ичдилар. Эrsa сув бағоят мусаффо ва хушбўй эрди. Нон еб бўлгондин сўнг Малиҳо Баширға қаттиқ қичқируб, хоҳиш бирлан деди: «Турғил, бу ердин йироқ бориб ўлтирғил. Мен сувға тушуб баданимнинг чирк ва ғуборин ювуб покиза қилурмен. Андин сўнг бу хумни синдурурмен, то жониворлар сайёдларнинг қўлиндин қутулсунлар.» Башир деди: «Эй Малиҳо, сен бу сувға аъзойининг чиркин ювиб мурдор қилмағилким, мундин неча ташна бўлгон мусулмонлар келиб сув ичарлар ва роҳат топарлар.»

Малиҳо Баширнинг сўзиға қулоқ солмай, либосларин чиқариб қўйиб хумға кирди. Хумнинг ости бир қудуқ эрдиким, ниҳоятсиз чуқур эрди, оғзиға бир хумни синдириб ярмин қўймиш эрдилар. Малиҳо ул сувға тушкач, остида чўкуб ғарқ бўлди ва кўп уруниб чиқа олмади. Турлук азобларға қолиб охир жон берди. Баширким, бир тарафда онинг бул ишиға кўп танг бўлуб ўлтурмиш эрди. Эrsa кўн вақтлар ўтди, Малиҳо хумдин чиқмади. Охир хумнинг устиға бориб Малиҳодин асар топмади. Ҳайрон бўлди. Охир ул дарахтнинг бир шохасинким, узунлиги найза миқдори бор эди, кесиб олиб хумнинг ичиға суқди. Кўрдиким, бағоят улуг ва чуқур қудуқдур ва ярим хумни онинг оғзиға қўймушлар. Баширким, сувда юзмоқда зиёда уста эрди, ҳақ таолонинг мадади бирла Малиҳодин асар топмоқ учун сувға чўмди. Қудуқнинг остидин Малиҳонинг ўлукин топиб олиб чиқди ва ерга дафн қилиб устида малолат бирла ўлтурди ва деди: «Қани ул доно ва бийнолиқингим, борча улум ва фунунға моҳирмен дер эдинг. Етти қат ернинг ва етти қат осмоннинг аҳволи авсофи менға маълум, дер эдинг. Оёқинг остидағи қудуқ ва ё хум эрконин билмадинг. Ўз ихтиёринг бирла қудуқни хум гумон этиб, ичиға кириб, сувға ғарқ бўлуб, жондин ва хону мондин айрилдинг. Худроойлик ва бадкорлиқнинг оқибати будур. Ҳар киши ўз кирдорининг жазосиға еткусидур.»

Бу сўзлардин сўнг онинг амома ва жомаларин қараб киссасидан минг қизил топди. Тиллони яна киссасига

қўйиб, оғзини боғлаб барча либосларин бир-бирига чўлғади ва ўзига айди: «Омонатнинг шарти улдурким, онинг тиллосини ва либосларин сақлаб ўзим бирла олиб юргоймен ва онинг уйин сўроб, топиб, ворислариға топширғоймен». Ондин сўнг йўлга тушуб, бир неча кунлар йўл юруб биёбондин чиқиб шаҳарга етди. Бир-икки таом ва шаробдин баҳра олиб, осудалик топғондин сўнг Малиҳонинг амова ва жомаларин бир кишига кўргузуб сўрадиким: «Буларнинг эгасин танирмусизлар?» Эrsa улар бу амомани таниб деди: «Фалон йўлдин юриб, фалон кўчаға борғил, ул кўчанинг фалон тарафидағи уйларни санаб қадам урғил, еттилончи уйнингким, бир баланд қаср айвони бордур, ул уй эгаси бу дасторнинг эгасидур. Бориб ул уйининг эшикин қоқсанг очиб чиқорлар ва сенинг бирла хабарлашурлар».

Башир ул соат ул уйга бориб, уй эшикин қоқди. Бир шакарлаб нозанин юзига парда солиб чиқиб, эшикни очиб, деди: «Не ҳожатинг бордур?» Башир деди: «Ҳеч ҳожатим йўқтурур. Аммо Малиҳо дасторин ва нақдин хотуниға топширмоқ учун келтурубмен. Малиҳонинг аҳволини айтиб воқеасидан хабар берурмен».

Эrsa хотун Баширни уйга киргузуб, бисотни устида ўлтургузуб, Малиҳо воқеасидин хабар сўрди. Башир Малиҳонинг ўзига ҳамсуҳбат бўлғонин ва барча улум ва ҳунарда лоф урғонин ва ранж ва озор еткурғонин, ул қудуқнинг воқеасини ва Малиҳонинг анга тушуб, фарқ бўлиб ўлганин, ҳамма бўлғон қиссасин бир-бир баён қилди. Эrsa ул бағоят кордон ва доно хотун эрди. Бир лаҳза йиғлаб ва паришон бўлуб ўлтурди. Сўнгра Баширға қараб мундоқ жавоб бердиким: «Агар Малиҳо ўлган бўлса, сен соғ бўлғил, бағоят ҳалолзода ва озода киши эрконсенким, бизлардек бекас ва бечораларнинг ҳақида узр қилмай, мундоқ мурувват ва жувонмардлик кўргуздунг. Малиҳо сенинг айтгонингдин юз ҳисса зиёдроқ беҳудагўй ва турушрўй ва ситамкор киши эрди. Анинг жовридин озор топқон киши кўп эрди. Мен неча йилдин бери онинг ҳамхоналиқидин қутула олмай кўп ранж ва меҳнат чекар эрдим. Ҳақ таолонинг меҳрибонлиқи била ул жазосиға етибдур ва анинг ғавғо ва балоси бошимдин кетубдур. Эмди ҳар тариқа бўлса ўлғоннинг изидин ёмон сўз айтмоқ яхши эрмастурур ва анинг жойи худоға ҳаволадур. Эй пок тийнат ва соф ният йигит, қабул этиб қулоқинг бирла эшитгилким, мен сени эрликка қабул этиб, сенга хотунлиққа ихтиёр қилдим. Менинг мулку жоним ва ҳусну жамолим бағоят кўпдур. Менингдек ҳалол ва жуфти

бемалол сенга кам топилур. Эмди тез бўлғил, мени никоҳингга киргузғил. Сенинг мардлигингни кўруб, хизматкорлиқни қабул қилдим.»

Бу сўзларни айтиб, юзидин пардасин кўтарди. Башир они кўруб танидиким, ул йўл устида парда остидин жамолин кўрсатиб, онинг ҳушин олгон нозаниндур. Дарҳол бир наъра уруб, беҳуш бўлуб йиқилди. Ул нозанин бу ҳолни кўргач, ҳуш доруни келтуруб ўтга солиб, онинг думоғига дуд қилиб, ҳушига келтурди. Эрса Башир деди: «Эй паричеҳра, мен неча муддатдин бери сенинг ишқингда девона эрдим. Андоққим, фалон кун, фалон йўлда сен менга йўлуқдинг. Ул чоғда бир ел келиб юзингдин неқобингни кўтарди. Мен сенинг бу жамолингни кўруб, ошиқи зор бўлуб юрур эрдим. Эрса бу сирларни кишига ошкора қилмадим ва Байтул-муқаддасга бориб висолингни тилаб зору тазарруъ бирла худога нолишлар қилдим. Эмди худойи таолонинг фазлу раҳмати бирлан менинг ишимга кушойиш берди. Чун бул ҳаваслардин ҳеч бошқа кишининг молу жамолига тамаъ қўлин узатмадим. Бу сабабдин мундоқ ҳалол мол менга муяссар бўлди».

Ул нозанин Баширнинг мундоғ рағбатидин вақти хуш бўлгондин сўнг онинг рағбати ўн ҳисса зиёда бўлди.

Эрса Башир они никоҳига киргузуб, бир неча вақтлар айш-ишрат тузуб, икови ҳам мурод ва мақсадига етдилар.

Ул нозанин базм аро бу қиссани тамом қилгондин сўнг Баҳром онинг шавқи бирла тамом оғушига олиб, тахт устида ётиб ором қилдилар.

Тўртланчи ҳикоя

СЕШАНБА КУНИ БАҲРОМНИНГ ҚИЗИЛ ГУМБАЗГА КЕЛГОНИ ВА УЛ ГУМБАЗДАҒИ НОЗАНИНГА ҚИССАҲОНЛИК ҚИЛДУРҒОНИ

Шоҳ Баҳромгўр сешанба сабоҳ қизил жомалар кийиб, қизил гумбазга келган қизил юзлик нозанин бирла суҳбат тузди. Кечгача жоми майни пайдар-пай ичиб, айш-ишратга майл ва рағбат кўргузди. Кеч бўлгондин сўнг ул нозаниннинг чучук тилидин ширин афсона эшитмак тилади. Ул нозанин шоҳ Баҳромга таъзим этиб, сўнгра фасоҳатбаён тилидин мундоқ афсонахонлик қилди.

Афсона оғози. Урус вилоятинда бир яхши шаҳар бор эрди. Ул шаҳарнинг подшоҳи иморат солурга машғул бўлди. Ул подшоҳнинг бир қизи бор эрдиким, соҳибни жамол,

бутун вилоятда анингдек қиз йўқ эрди. Ҳуснига ой, қуёш ҳайрон бўлур эрди. Жаҳон халқи ани кўрсалар гирёна нолон бўлур эрдилар. Ул қиз борча илм ва ҳунарни касб этмиш эрди ва ҳар бобинда даражаи камолга еткон эрди. Бу ваҳҳдин асло эрга борурга майли ва жуфт қабул этарга рағбати йўқ эрди. Аммо ҳар тарафдин номдор шаҳриёрлар ва соҳиби иқтидор тождорлар анинг жуфтлигига рахт кўргузуб ва баъзилар зўрлиқ ва баъзилар зар бирла ҳаваскорлиқ қилур эрдилар. Отаси қизининг эрга борурга ризолики йўқлиги сабабдин саросима ва ҳайрон эрдиким, хосткорларга не жавоб берурмен ва не сўзни аларга маъқул қилғоймен, дер эрди. Охири қиз хосткорларнинг сўзларин эшитиб ва отасининг норизолигин кўруб, онинг гавғосидин фароғат бўлмоқ учун ул вилоятда бир баланд тоғнинг устинда бир маҳкам қалъа солдурди ва отасидин рухсат олиб, ўзин ул қалъага еткурди ва ул ҳисорда фароғат топди. Бу жиҳатдин онинг оти Бону Ҳисорий қолди.

Ул нозанин борча илм ва ҳунарга доно, хусусан фалакиёт илмида якто эрди. Камоли ва донолиқидин бир неча тилсимлар боғлади ва ҳар тилсимда тош ва темирдин ҳар турлук суврат тузаткон эрди. Ул сувратларнинг ҳар бири қўлида пўлот тиг маҳкам эрди. Ҳар киши ул йўлга қадам қўйса, ул тиглар зарбидин баданлари пора бўлур, боши кесилур эрди. Ул қалъанинг дарбонларидин ўзга кишининг ул йўлдин юрмаки мумкин эрмас эрди. Алар ҳам юрсалар қадамларин санаб юрар эрдилар. Агар юз қадам галат қўйсалар, аларнинг ҳам бошлари ул тилсим тигларнинг зарбидин кесилур эрди. Ул ҳисорнинг йўлин ажал риштасидек фавж-фавж дарвозаси фалак ҳисори дарвозасидек пинҳон қилмиш эрдилар.

Ул нозанинким, наққошлиқда ва сувратгарликда беназир эрди, ул ҳисор буржида ойдек баландлиг топиб, санадорой бўлгондин сўнг ўзининг сувратин қоғозга камоли зеболиқ бирла бошдин-оёқ нақш этди ва ул сувратнинг устида мундоқ хат битдиким, «сувратни кўруб ҳар киши менинг ишқим камандиға гирифтор бўлса, ишратға талабгор бўлса, тўрт шартни қабул қилмоқ ва бажо келтурмоқ керакдур. Аввалғи шарт будурким, покдоман ва некном бўлғай. Иккинчи шарт улким, ҳикмат бирла бу тилсимларни очғай. Учинчи шарт улким, тилсимларни очгондин сўнг бул ҳисорнинг дарвозасин топғай. Тўртинчи шарт булдурким, дарвозани топгондин сўнг бу ҳисордин қайтиб шаҳарга борғай,

то мен ҳам бу ҳисордин шаҳарга бориб, отамнинг олдида ондин бир неча савол қилурмен. Агар борча сўзимга мувофиқ жавоб берса, мен онинг жуфтлигига рози бўлурмен ва борча комин кўнгли тилаганча раво қилурмен. Агар бу шартларни қабул қилмай, бу йўлга қадам қўйса, қони ўз бўйнигадур».

Нозанин бу хатларни ул сувратнинг остига ёзгондин сўнг ул қоғозни бир маҳрамнинг қўлига бериб деди: «Бу варақни олиб бориб шаҳарнинг дарвозаси олдида бир баланд жойга банд этгил, то бул сувратни кўриб ҳар киши мениндек нозаниннинг васли ишратидан ҳавас қилса, ушбу шартлар бирла бу йўлга тушсун, мақсадига етушсун. Ул маҳрам вақти етиб, печ-печ йўлдин юруб, шаҳар жонибиға кетди. Шаҳарга етиб, дарвозанинг юқорисига ул қоғозни банд этди.

Бул ҳикоятнинг хабари атрофга ёйилди. Ва яна бир шаҳар бор эрди. Жамеъ аҳли иқтидор ва соҳиб эътибор эрдилар. Борча халойиқлар они кўрмакка майл этдилар. Ул сувратни кўрган киши ошиқ бўлуб, ул нозаниннинг талабиға майл этдилар. Ҳар ким бу йўлга қадам қўйса тиг зарбиндин боши кесилиб охиратга қараб кетар эрди. Ҳар кунда ададсиз киши зоеъ бўлур эрди. Аммо қалъа тилсими ҳеч тадбир бирла очилмас эрди. Баъзи киши чора ва афсун бирла бир неча тилсимни очар эрди. Ўзгасин очарға қудрати етмас, расволик бирла ўлар эрди. Ҳар кишиким ул тарафга борур бўлса, албатта, онинг боши тиг зарби бирла кесилур эрди. Ҳар бошким кесилур эрди, они шаҳарнинг дарвозасига келтурур эрдилар. Алқисса шаҳарнинг деворида, кўча ва бозорида кесилган бошдин тўлмаган ер қолмади. Тумон минг киши бу ком талабида ўлди.

Ногоҳ шаҳар улуғзодаларидин бир йигит шикор иродаси била шаҳардин чиқиб дарвозадағи сувратга кўзи тушди ва кўнглиға ишқ ўти ҳароратидин беқарорлиқ етушди ва ўзиға деди: «Агарчи бу суврат соҳибининг висоли талабида мунча бошлар кесилубдур ва лекин менга эмди ондин қўрқуб, ишқ таркин қилмоқ мушкулдур. Бошим кесилгунча талаб қилмоқ керакдур». Ва яна деди: «Бу сувратни парилар афсун била нақш этиб, одам қасди учун қўюбдур. То афсунгарлик ҳунарин камолға еткурғунча бу йўлга қадам қўймоқ ўз жониға ўзи қасд қилмоқдур. Ҳар киши бу ишни саҳл тутса, албатта, ишига халал етар, балки бадандин боши кетар. Бас, ишни маҳкам тутиб чорасозлиқ қилмоқ керакдур.» Бу андиша бирла бир неча муддат иш чорасин

истаб жусту-жў қилур эрди. Бир чорасоз киши ахтариб, кеча-кундуз сўроғ этар эрди. Токим бир кун жаҳонгашталарнинг бири анга деди: «Фалон тоғнинг ғорида бир ҳаким бордурким, ҳунармандлик ва афсунгарликда андоқ киши йўқтурур ва ҳар турлук мушкул иш бўлса онинг олдида кушойиш топар. Магар сенинг ишингга ул ҳаким чора қилур ва ҳар эшик берк бўлса онинг райи тирноғи бирла очилур.»

Ул йигит бу хабарни эшиткондин сўнг ул ҳакимни ахтариб топди ва бир неча муддат ихлос бирла хизмат қилиб, ул ҳакимнинг ҳунаридин баҳраманд бўлди.

Бир кун ул ҳакимнинг хизматларида ул нозанин сувратининг, ул ҳисорнинг, ул тилсимнинг ва кесилган бошларнинг, ул нозанин ишқиға ўзининг гирифторлиқи воқеасин бир-бир тақрир қилиб, ишга ондин чора тилади. Ҳаким онинг иши кушойиши учун бир неча пинҳон асфунларни анга ўргатди. Ул йигит ҳакимдин таъзим бирла рухсат олиб қайтди. Бир неча кун тилсимкушолик асбобин туватиб, соҳибҳунарлардин мадад тилаб фотиҳалар олди. Ондин сўнг иш шуури учун шаҳар подшоҳидин рухсат олиб, ҳисор жонибиға юз қўйди. Тилсимларнинг устиға етиб, афсун ўқуб, дам солиб йўлдағи барча тилсимларни очди ва дарҳол ҳисорнинг олдиға бориб бир кўс қоқди. Кўс овози баланд чиққач, бир раҳна пайдо бўлуб, ҳисор дарвозаси очилди. Ҳисорнишин нозанин бул хабар ва воқеани эшитиб, ул йигит олдиға киши юборуб, деди:

«Эй соҳибн иқбол, вақтиким, тилсимлар бандин очдинг, муродинг ганжиға эга бўлдинг. Эмди шаҳар тарафиға қайтғил, мен ҳам бул ҳисордин тушуб шаҳарға, отамнинг олдиға борурмен. Отамнинг рухсати бирла савол қилурмен. Агар сен доғи ул саволларға имо бирла мувофиқ жавоб берсанг, мен сенга бебаҳона ва жондин жуфт бўлурмен ва муродингни ҳосил қилурмен.»

Ул йигит бу сўзни эшиткондин сўнг камоли шодмонлиқ бирла ҳисордин чиқиб шаҳар тарафиға равона бўлди. Шаҳарға келиб дарвозадин ул сувратни олиб, қоғоз бирла чўлғаб бир чокариға топширди. Барча бошларни шаҳар дарвозасидин олдуруб, бир ерга дафн қилдурди. Ондин сўнг ўзининг уйиға боруб, шодмонлиқ бирла ўлтурди. Шаҳар халқи йигитнинг бошиға зар нисор қилиб, онт ичдиларким, агар подшо анга қизин бермаса иттифоқ бирла подшоҳни ўлтурурмиз ва они ўзимизга подшоҳ қилурмиз. Нединким, ул бизларнинг бошимизға кўп бало келтур-

ди. Бу йигит эса бошимизни ўлумдин қутқариб, осудалиққа еткурди.

Ул тарафда эса ҳисорнишин нозанин доғи жуфтликка шодмон бўлуб, кеч бўлгондин сўнг отиға миниб, ул ҳисордин чиқиб шаҳарга келди. Отаси онинг келгонин эшитиб хушвақт бўлди. Эрас қиз отасиға ул йигитнинг аҳволин ва авсофин айтиб, деди: «Ман жуфтликни тўрт шартға маршрут қилмиш эрдим. Ул йигит тилсимларни очиб уч шартни бажо келтурди. Эмди тўртланчи шартни нечк қилурин билмасмен.»

Подшоҳ сўрдиким: «Тўртланчи шарт недур?» Қиз деди: «Сенинг ҳузурингда уч мушкулни савол қилурмен. Агар уч мушкулни билса, бошиға давлат тожин кўйсун. Агар они била олмаса, ўз бошиға кетиб овора бўлсун. Эмди керакдурким, эртонг келсун. Эрас сиз тахт устида ўлтуруб, ул йигитни меҳмон қилиб чақиринг, то мен ул вақтда парда ичинда ўлтуруб, ондин мушкул саволларни сўраб, имтиҳон қилай. Агар мувофиқ жавоб берса, сенинг рифаътинг бирла онинг никоҳиға кирай.»

Эрас подшоҳ қизин сўзин қабул этиб, тонгла мажлисни ораста қилиб, ўзи тахт устида ўлтуруб, зиёфат асбобларини муҳайё қилди. Ул йигитни чақириб бошиға дур ва гавҳар сочди. Олдига турлук таомдин кўйди. Тўлгон дастурхонларни очди ва мажлис аҳли таом емакдин фориг бўлгондин сўнг, подшоҳ тахтдин тушуб ул йигитни ўзи ўрнига тахтға миндурди. Ўзи уй ичига кириб ўлтурди.

Қиз йигитнинг олдинда парда ичинда ўлтуруб, қўлидаги дурни бир канизакка бериб, буюрдиким: «Дарҳол муни меҳмонға еткурғил ва жавобин тез келтурғил!»

Канизак дурларни ул йигитға еткурди. Йигит дурларни олиб, ўлчаб ўзининг жавҳаридин аларға баробар қилиб уч дурни қўшуб канизакка берди. Канизак ул беш дурни келтуруб қизға берди. Қиз ул беш дурни тош бирла ушатиб, ундек майда қилиб, анга бир овуч шакар қўшиб, аралаштуруб ул йигитга юборди. Йигит бир коса сут талаб қилиб, анга қўшиб қизға юборди. Эрас сутни олиб ичди, қолгонин хамир қилди. Хамир қилгондин сўнг ўлчади, аввалги оғиридин бир қил учидек кам бўлмади. Дарҳол бармоқидин юзукин чиқориб йигитга юборди. Йигит они олиб ўз бармоқиға солиб, қизға бир дур бериб юборди. Қиз ул дурри яктони олиб, ўзининг нақдидаги дурларнинг орасин ахтариб ул дурри яктоға баробар дур то-

пиб, иккавин бир риштага чекиб, йигитга юборди. Йигит аларга назар қилиб, ўзининг муборак дурри яктоси қайси эрконин фарқ этмади. Гуломларидин муҳраи азрақ олиб, они ул икки гавҳари яктонинг устига қўюб, қизнинг олди-га юборди. Қиз муҳрни дурларнинг устинда кўриб вақти хуш бўлди, муҳрни қўлига боғлаб, дурларни қулоқиға осди ва отасиға деди: «Турғил, тўй саронжомин қилғил-ким, бахтим мададкорлик қилиб ўзимга баробарни топдимким, бу рўзгорда онинг кўнглин топмоқ душвор турур. Онинг дониши менинг донишимдин юз ҳисса ортуқроқ-дур.» Эrsa отаси қизига деди: «Сенинг саволинг бирла онинг жавобиға мен асло тушунмадим. Пинхон зумрада ишоратларнинг аслин менга баён қилғил!» Қиз ул роз юзидин пардани кўтариб отасиға деди:

«Ул қулоқимдин икки дурниким олиб анго юбордим, бу умр икки кундур, тез ўтар, уни ғанимат тут, деганга ишорат эрди. Улким ул икки дурға уч дур қўшуб юборди, агар умр беш кун бўлса ҳам тез ўтади, дегани эрди. Дурларни ун этиб, майда қилиб шакар бирла аралаштириб юбордим, умр бирла шаҳват бу дур бирла шакардек аралашибдур, буларни ҳийла ва тадбир бирла ким жудо қилур, деганимдин иборат эрди. Ул ким, дур бирла шакарға сут қўшуб бир-биридин жудо қилиб юборди, агар шакар бирла дур бир-бириға аралашса, бир қатра сут бирла айрилур, дегандин ишорат эрди. Мен ким, дур бирла шакарға аралашган сутни ичдим, сенинг донишинг қошида бир сут эматурғон боладекмен, деганимдин ишорат эрди. Андин сўнг мен ким, анга юзукимни юбордим, сенинг никоҳингга ризолиқ бердим, деганим эрди. Ул ким, менга гавҳари яктони юборди, бу мендек гавҳари жуфт топмасан, дегани эрди. Мен ким, онинг юборган гавҳари яктоси бирла нақдимдан бир гавҳари якто олиб бир риштага тизиб юбордим, мен сенинг ҳақиқатингмен, деганим эрди. Ул ким, ул икки гавҳардек гавҳари қийр топмай, аларнинг устига бир муҳраи азрақ юборди, ул икки гавҳарга ёмон кўз тегмак дафъин қилғони эрди. Ман ул муҳрани қўлимға боғладим, онинг ризосидур. Дўстлиқ риштасин жон бўйниға маҳкам қилғоним эрди.»

Подшоҳ қизининг рағбатин, ул йигитни хоҳлаганин билгандин сўнг, эrsa подшоҳона тўйлар қилиб, йигитга никоҳ қилиб берди. Йигит бирла қиз неча кунлар ҳамсуҳбат бўлуб, кўп айш-ишратлар қилиб муродлариға ва мақсудлариға етдилар...

Ул гулчеҳра нозанин бул ҳикоятни ширин сўзлар бирла тамом қилғач, шоҳ Баҳром кўнгли гулдек очилиб, вақти хуш бўлуб, они қучоғиға олиб тахт устинда ётиб ором олдилар.

Бешланчи ҳикоя

ЧАҲОРШАНБА КУНИ ШОҲ БАҲРОМНИНГ КҶК ГУМБАЗ- ҒА БОРҒОНИ

Баҳром чаҳоршанба кунини тонг вақти қизил гумбаздин чиқиб, кўк ҳулладин тикилган либосларни эғнига кийиб, ферузагун гумбазға кириб, ферузафом жомни илқиға олиб, ферузаранг жомалиғ бонуйи маҳруь бирла айш-нишот бодасин нўш этди. Кеч бўлгондин сўнг ул бонунинг фасоҳат баён тилидин афсонахонлик қилдурди. Бонуйи нозанин одоб ва икром бирла шоҳ Баҳромға таъзим қилиб, бул афсонани бошлади.

Афсона оғози. Миср вилоятида Моҳон отлиғ бир хушрўй киши бор эркан. Кўп хушрафт, гўё Юсуфи мисрий онинг ҳусни моҳиға харидор эрди. Ул ўзи бирла баробар йигитлардин бир жамоа бирла дўст ва ҳамсуҳбат эрди. Ул жамоа бир кун бирининг боғида ва ё уйида жамъ бўлуб, айш-ишрат қилур эрдилар. Бир кун оларнинг бири барча дўст, ёрларини боғиға чақириб, меҳмон қилди. То кечгача ул боғда турлук мевалар еб ва рангин шароблар ичиб, айш нишотға машғул бўлдилар. Эrsa базмлари бағоят гарм бўлди. Иттифоқ бирла ул кеча ҳам боғдин кетмай базм этмак маслаҳатин қилиб, янгитдан айшу тараб асбобин туздилар; дилжамълик бирлан шароб ичарга рағбат кўргуздилар. Маҳтоб тобидин қоронғу кеча кундуздек равшан эрди. Моҳоннинг боши шароб тобидин қизиб, маҳтоби тобин кўруб, еридин туруб боғнинг сайриға кетди. Бўстонларни сайр этиб бир жойга еткан вақтда кўрдиким, узоқдин бир киши бу тарафға келадур. Яқин келгач танидиким, ўзининг мол шерикидур. Анга деди: «Бу вақтда бу ерга не сабаб бирла келдинг?» Ул деди: «Бу кеча узоқ йўлдин келдим ва беҳисоб кейиз, мол ва пўстун келтурдим. Қалъанинг дарвозаси боғлиғ эркан. Бул молларни муҳр босиб, ташқарида қўйдим. Ондин сўнг эшиттимким, сен бу боғда меҳмон эркансен. Сени кўрмакка келдим. Яна кетмак осондур. Агар сен менинг бирла шаҳарга молинг устига борсанг яхшироқ бўлур

эрди. Яна мумкиндурким, кеча қоронғусида судимизнинг ярмин божбонлардин пинҳон қилғоймиз.»

Моҳон бу сўзни эшиткандин сўнг кўнгли мол муждасидин хушвақт бўлуб, ёронлари бирла хабарлашмай шерика изига тушуб, боғнинг эшикин очиб чиқиб кетдилар. Иккилари шамолдек бўлуб, шерика олдинда, ул изинда бир неча йўл юргандин сўнг ўзига деди: «Шаҳар бирла боғнинг ораси бир милдин узоқ эрмас эрди. Ҳоло тўрт фарсахдин зиёда масофани қатъ этдук ва мақсад ҳаддин ўтдук,— яна ўзига-ўзи деди:— Мен мастмен. Ғалат хаёл этмиш бўлғоймен. Улким, раҳбар ҳушёрдир, мендин яхшироқ билур.»

Шу сўзлар билан Моҳон онинг изидин шитоб бирла юрди. Шерика тезроқ юруб, уни чоқирур эрди. Эрса тонг отди. Моҳоннинг шерика кўздин ғойиб бўлди. Моҳон қайси тарафга юрарин билмади. Ложарам ўз ҳолига нолон ва гирён бўлуб, ул ерда уйқуға борди. То кун ўртағача етди. Охир қуёш ҳароратидин уйғониб, атрофиға қаради. Кўрдиким, тоғларнинг ичинда, ғорларнинг оғзинда ётибдур. Агарчи оёқида йўл юргудек қувват йўқ эрди, лекин ул диёрда турмоқни лозим кўрмай, бир тарафга азимат қилди ва кеч бўлғунча йўл юриб ва ҳориб, оч қолиб бир ғорнинг оғзида беҳуд бўлуб йиқилди. Андак ором олғондин сўнг қулоқиға бир овоз келди. Кўзин очиб кўрди. Узоқдин икки киши кўриндиким, бири эркак ва бири хотундур. Ҳар бири қучоқ ўтун орқасиға кўтариб келурлар. Эркаги яқинроқ келиб унга дедиким: «Не кишидурсан ва отинг недур?» Ул дедиким: «Одамзодман, отим Моҳондур». Ул киши деди: «Бул жойлар девларнинг жойидур. Бу ерга нечук келдинг?»

Эрса Моҳон деди: «Эй меҳрибон, менга бир тараҳдум кўргузгил ва мени саргузаштимни эшитгилким, мен бул жойга ўз ихтиёрим бирлан келганим йўқ. Уткан кеча бир боғда меҳмон эрдим. Бир киши менинг қошимға келиб: «Мен сенинг савдогар шерикинг бўлурман, кўп суд бирла узоқ йўлдин келдим, юргил, молларингни кўргил», деб мени ул боғдин чиқариб бул ёққа келтурди ва тонг отқандин сўнг ўзи ғойиб бўлди. Билмадимким не ерга кетди. Эмди, эй меҳрибон, худо учун мен гумроҳға бир йўл кўргазгил!» Эрса ул киши: «Эй йигит, ул одамзод эрмас турур, Бобил Биёбоний отлиғ бир девдурким, сенингдек юз минг кишини алдаб, бул ерга келтурубдур ва ҳар бирин бир ғор ичинда кўп ситамлар бирла ўлтурубдур. Ман, бу хотун бу оқ-

шом сенинг ёнингда бўлурмиз, кўнглингни хуш тутуб, бизларнинг изимизга тушуб юргил», деди.

Эрса Моҳон аларнинг изига тушуб, тонг отғунча йўл юрдилар. Эрса тонг отғондин сўнг кўрдиким, ул кишилар ҳам кўздин ғойиб бўлди. Ондин сўнг Моҳон ул ерда ҳайрон ва саросима бўлуб, ҳориб ул ерда йиқилди. Офтоб чиққанидин сўнг ердин туруб, тоғистон ичинда ҳар тарафга югуруб, кўкорган гиёҳларнинг томурларин, баргларин еб, ул кун кечгача йўл юрди ва кеч бўлғондин сўнг ҳайрон ва саросима бўлуб, бир чуқурга кириб ётди. Бир замондин сўнг от бёқининг овозин эшитиб, ердин туруб, йўл тарафга назар қилди. Кўрдиким, бир киши бир отни миниб ва бир отни етаклаб келадур. Моҳонга яқин келиб жиловин чокиб туруб, дедиким: «Не кишисен ва бу ерларда на ишлаб ётибсан? Бу жойлар санинг келатурғон жойинг эрматур. Энди ростлиқ бирла бизга хабар бергил. Йўқ эрса бошингни фалакка учурурман.» Эрса Моҳон кўрқуб анга бошидин ўткан ишларни бир-бир баён қилиб берди. Ул отлиқ Моҳондин бу воқеаларни эшиткондин сўнг Моҳонга деди: «Ўзингга лаоҳавла ўқуб, худога шукур қилким, ўлимнинг хавфидан эмди омон бўлдинг. Нединким, ул иккави нар ва мода икки девдурким, сенингдек кўп одамизодни йўлдин озғуруб, ҳар бирин бир ғорга элтиб ўлтурурлар. Ҳар вақтким, тонг отса ташлаб қочарлар. Модасининг оди Ҳайло ва нарининг оди Ғайлодур*. Шукур қилким, эмди ўлумдин қутулдинг ва офатдин омон бўлдинг. Эмди ҳеч сўз демай бу етак отни мингил. Кўнглунга ҳеч нимарсани солмағил ва менинг изимдан қолмай юргил!»

Эрса Моҳон ожиз ва ҳайрон бўлуб, ул отга миниб ул кишининг изидин юрди. Ондоқ тез юрдиким, барқ аларга ҳамроҳ бўла олмади. Бир оз юргандин сўнг тоғистондан чиқиб бир улуг майдонга кириб юрдилар. Майдоннинг ҳар тарафидин Моҳоннинг қулогига юз минг турлик созларнинг овози келди. Андоқким, созанда ва гўяндалар, сурнайнинг садоси ва ўюнчилар алолоси, шароб ичиб маст бўлғон кишиларнинг ғавғоси жаҳонни тўлдуруб, узоқдан неча турлук ва ёмон сувратлиқ девлар ул майдонга қараб юрдилар. Эрса булар бир тарафдин кўрдиларким, ҳисобсиз машъаллар ёниб турубтур. Бир оз юргандин сўнг ул жамоанинг қошига келиб кўрдиким, аларнинг ҳар бири бир турлук ҳайбатлиғ ва салобатлиғ сувратлари бирла мусаввар бўлғон девдурким, баъзининг узун хартуми ва бир нечасини баланд шохи бордур. Ҳар бири қўлига ўт олиб ўй-

найду, оғзидин ўт сочаду. Бир нечаси байтлар ўқуб, турлук нолалар қиладур ва бир нечаси даф қоқиб, бир нечаси раққослиқ қиладурлар. Ул вақтда Моҳон кўрдиким, остидағи отнинг аъзосидин бири чиқиб бири ҳайбатлиқ аждаҳо сувратинда бўлдиким, оёқи ва ети боши ва икки қаноти бордур. Ул нағмаларға мувофиқ усул қилиб, қўл ва оёқларини ва бошларини тебратиб рақс ўйнашға машғул бўлди ва ҳайбатли ҳаракатлар зоҳир қилди. Моҳон онинг устида юраки ёрилиб, жон ҳовлидин онинг бўйиниға маҳкам ёпишиб йиглаб ўлтурди. Тонг отғондин сўнг ул девлар ва оларнинг гавғолари йўқ бўлди. Моҳоннинг остидағи дев ҳам Моҳонни бўйиндин ташлаб, кўздан ғойиб бўлди.

Моҳон ул ерда беҳуш бўлиб ётди. То офтоб чиқиб, куёшнинг ҳарорати баданиға иссиғ еткандин сўнг ҳушиға келиб, кўзин очиб ериндин туруб кўрдиким, бир улуғ биёбонда ётиб турурким, асло онинг учи ва қирғоғи йўқтур. Охир ул ерда турмоқни яхши кўрмай, шитоб бирла бир тарафға юриш қилди ва кеч бўлғондин сўнг бир сабзазорлиқға ва бир чашма ёниға етушдиким, бағоят кўп файзли жой эркан. Ул сувдин ичиб, барча аъзосини юшиб, ётиб уйқуға кетар бўлди. Жой ахтариб бир тарафға юрди. Эрса кўп юргандин сўнг бир ерга етдиким, онда бир узун нағиб қазилибдур. Ул нағибнинг ичинда уй сувратида бир чуқур қудуқ қазилибдур. Анга тушмак учун бир тарафида минг поялиқ зина турубтур. Моҳон зинадин ул қудуқ остиға тушуб кўрдиким, бағоят салқин жой эркан. Барча офатдин омон бўлуб они уйқуға муносиб жой кўруб, анда ётиб ухлади. Ва бир оз вақтдин сўнг уйғонди ва кўзин очиб ул қудуқнинг атрофиға қараб кўрдиким, бир тангадек тешиқдун бир озгина ёғду кўрунур. Ул тешукнинг оғзиға бориб кўрдиким, ул ёғду ойнинг ёғдусидир. Аммо ойнинг ўзи кўрунмайду. Эрса тирноғи бирла тирмалаб ул тешукни бир бош суққудек кенг қилиб, бош суқуб кўрдиким, ул тараф боғдур ва бўстондур. Ул тешукни яна зўр бирла ковлаб, одам ўтардек кенг қилиб ичкари кирди. Кўрдиким, биҳиштдек бир улуғ боғдур. Турлук мевалар пишиб ва гуллар очилиб, булбуллар чақчақ уруб турубтур. Моҳон бағоят хушвақт бўлуб, ҳар турлук мевалардин қоқиб, еб ўлтурмуш эрдиким, ногоҳ узоқдин кўп кишининг овози ҳар тарафдин ҳайбат бирла чиқдиким: «Боқға ўғри кирибдур, тутунлар!» Ул вақтда бир қари киши қўлиға бир узун таёқ олиб газаб бирла

унинг устига келди, дедиким: «На кишисан ва бул боғ ичинда не ишлаб юрибсан? Не йилдин бери бул боғ ичиндадурман, ҳануз бу боқға ўғри киргани йўқ эрди. Сен не учун бу боқға кирдинг? Кимдурсен, аслингни менга баён қилғил?»

Моҳон зору тазарруъ бирла ёлбориб, деди: «Мен ўз вилоятимдин айрилгон бир мусофирдурмен ва фалақдин кўп ситамлар кўрган ва бегона жойга келган бир ғарибдурмен. Менинг ҳолимга раҳм қилгайсиз ва менга жабру жафо кўргузмагайсиз!»

Эрса пир онинг сўзларини эшитиб, раҳми келиб, қаҳрин тарк этиб, таёқни илкидин ташлаб, омон берди ва деди: «Бошинга на иш тушкан бўлса барчасин менга баён қилғил!» Эрса Моҳон пирнинг мулоийм бўлгонин кўруб, бошидан ўткан ишларни пирга баён қилиб, бу боқға кирганларини айтди. Анда ул пир деди: «Кўп балолардин осонлиқ бирлан қутулубсан. Эмди шукур қилғилким, омонлик мақомига келибсен. Ул биёбонларким кўрубсен беҳад поёнсиз чўлдур ва мардумхўр девларнинг маконидур. Аларнинг иши ҳамиша одамизодни алдаб, йўлдин оздурмоқдур ва биёбонларда ғорға элтиб ўлтурмақдур. Аксар нодон ва аблаҳларни юз ранж бирла ҳалокатга еткурмақдур. Сенким, бағоят содда эркансен ва росткирдор эркансен, бу хислатнинг сенга дастгир бўлуб, ул навъ балолардин қутулубсен. Аммо соддалиқдин кўнглунга бир неча хаёлни келтуруб, қўрқубсен. Бу сабабдин девлар сенга дахл қилмабдур. Агар ул ёмон девлар кўрунгон вақтда кўнглунга ҳеч ваҳм тушмай барқарор бўлсанг эрдинг, девлар сени озгура олмас эрди. Ҳар тариқа бўлса, тангри таоло сенга ёр бўлуб, ул балолардин қутулуб омон қолибсен. Сени адамдин янги вужудга келтурубдур ва онадин ушбу оқшом туғулубсен. Бу жаннатосор боғ менинг мулкумдур. Яна неча дилкушо саройларим ва неча харвор зар ва гавҳарларим бордур. Ўзга асбоб ва амволки, ҳисобин ҳам билмасмен. Аммо молу мулкка эга бўлғудек фарзандим йўқтурур. Сени оқил, доно, жўшкор кўруб, фарзанд ўқуб, сенга кўнгул боғлабдурмен. Агар сен ҳам фарзандлик қабули бирла менинг кўнглумни шод этсанг, сенга бу боғни ва ўзга амволимни бағишлаб, хат берурмен ва ҳар кимнинг қизин хоҳласанг они олиб берурмен. Ўзим хушҳоллиқ бирла олдингда хизмат қилурмен. Агар менинг бу сўзимни қабул этсанг вафо қилмоққа ҳам аҳду паймон этғил!» Анда Моҳон ул пирга деди: «Мундоқ сўзларни демағил-

ким, агар сен мени фарзандликка қабул қилсанг, мен сени банданг бўлурмен, балқи хизматингда жонимни фидо қилурмен!»

Эрса бу сўзни Моҳон айтди, пир онинг қўлин ўпуб, ўз қўлин онинг қўлига текурди. Пир онинг қўлин тутуб аҳду паймонни мустақкам қилиб, деди: «Ерингдин тургил!» Моҳон турди. Пир они тутуб, сўл тарафдин ўнг тарафга юруб, бир улуғ боргоҳнинг олдига олиб бордиким, бошдан-оёқи заррин ва рангин бисотлар тўшолибдур. Ул боргоҳнинг олдинида бир улуғ суфа тузалибдурким, ҳар хишти лаълу зумурад ва рангин жавоҳирдандур. Ул суфанинг баромадинда бир улуғ баланд сандал дарахти кўкарибдурким, шохлари бағоят қалиндур. Шохлари орасида улуғ тахтлардек ўлтурғидек жой тузатмишлар ва анинг устида бир заррин тахт қуруб, устига тўшаклар тўшамишлар.

Эрса пир Моҳонга деди: «Бу дарахтнинг устига чиқиб, шул тахтнинг устида ўлтиргил. Дастурхонда неча турлик таом ва косалардан шарбат ва кўзаларда сув омода ва муҳайё бўлубтур. Агар иштаҳанг бўлса алардин егил ва ичгил, то мен ичкари кириб сенинг учун бир уй тўшатиб, ораста қилиб қайтиб келурмен. Сен то мен қайтиб келгунча сабр этиб, дарахт устидин ошоққа тушмагил, ҳеч кишининг сўзига қулоқ солмагил! Мен келгандин сўнг бул боғни, бул кўшкни аҳду паймон бирла сенга топширурмен. То сен анда хоҳлаган арус бирла туганмас айш-ишратга машғул бўлурсен. Кўнглунг муродинча ком сургайсен. Шарт улдурким, ушбу кеча сабр қилиб, ҳеч кишининг сўзига алданиб ва макрига фаромуш бўлуб, ҳеч важҳ бирла дарахтдин тушмағайсен, то ниҳоятсиз айш-ишратга дучор бўлуб, тамоми умрингда бир қадарча ғам ва маломат кўрмағайсен.»

Эрса пир Моҳонга мундоғ сўзлар бирла ул дарахтдин тушмасликка онт бериб, онинг учун бир уй ораста қилмоқ бўлуб, ул қасрнинг ичига кириб кетди.

Тасмадин тузалган бир узун зангу ул дарахт устидин осилиб ерга етиб турмуш эрди. Моҳон зангудин дарахт устига чиқиб, зангуни тортиб олиб, дарахтнинг бир шохига чўлғоб қўйди ва ўзи тахт устида қарор тутуб, дастурхонни очиб таом еди ва шарбат ичиб қорнини тўйдирди. Эрса вақти хуш бўлуб ул боғнинг атрофларига тамоша қилиб, улардин баҳра олиб ўлтурди. Ногоҳ узоқдин кўрдиким, сулув паризоддек қизлар, ҳар бири қўлида шамъ ёқиб келадурлар. Эрса орасинда бир париваш нозанин

бордурким, юзи гўё қўёшдек кўзларни хира қиладур. Бир гамзада бир жаҳон одамизодни минг турлук расволиқ бирла ўлтуродур. Ул қизлар боғдин ул суфа олдиға келиб, шамъларни равшан қилиб қатор турдилар. Ул паривашким, аларнинг подшоси-сарвари эрди, келиб суфа устида базмгоҳда ўлтурди. Ўзга паризодларни доғи апрофида ўлтургузди. Аларнинг баъзиси созанда, баъзиси гўянда, баъзиси раққослик ва баъзиси соқийлик қилиб, нағмагарлик базмин андоқ қиздурдиларким, ҳаводағи қушларни беҳуш қилиб ерга тушурур эрди.

Эрса Моҳон аларни кўруб неча мартаба қасд этдиким, ўзин дарахт устидин ерга ташлағай. Яна у пирнинг сўзлари ёдиға тушиб ўзин зўр бирла тўхтатиб, сабр қилди. Ул парилар бир соз қилгондин сўнг ўртага рангин дастурхонларни ёйиб, неча турлук ширин неъматлар ва лазиз таомлар чектиларким, таърифига рост келмас. Эрса таомга қўл узатмасдин аввал париваш айди: «Сандал дарахтидин одамизоднинг иси келадур, магарким менинг жуфтим келиб дарахт устида ўлтуруб, менинг соз суҳбатимни орзу қиладур. Эмди сен бориб анга айтғилким, ошоқға тушуб, бу мажлисга келиб, менинг бирла айш-ишрат қилсун. Агар келмасаким, мажлисда дастурхонлар ёйилиб неча алвон таомлар чекибтурлар, ул нозанинлар шоҳи то сенингдек меҳмони хос бўлмағунча таомга қўл урмоғусидур. Сенинг ҳузурингга ниҳоятсиз мунтазирдур, тезроқ ошоқға тушкил, дегил!» Ул паризод паризодлар шоҳининг фармонини қабул қилиб, дарҳол сандал яғочнинг остиға бориб, булбулдек хушгўйлик бирла Моҳонни гулдек дарахт устидан ерга тушурди ва қўлидин тутиб ул хўблар шоҳининг қошиға келтурди. Моҳон чун шавқ галабасидин пирнинг насиҳатларини ёдидан чиқарди, беҳудлик бирла дарахтдин тушуб, ўзин ул мажлисга еткурди. Ул паривашлар сарвари Моҳонни кўргач, ериндин туруб, таъзим қилиб тахт устида ўзининг қошинда жой берди. Ўзига табақдош қилиб, юз турлик ишва ва ноз бирлан ўз қўли бирла онинг оғзиға луқмалар солиб, шарбатлар ичурур эрди. Таомдин фориг ўлгондин сўнг соқийлар олту пиёлалар бирла шароб тутуб, ҳаммани мастлик мақомиға еткурди. Ул ҳолда Моҳоннинг юзидин шарм пардаси кўтарилиб ва шавқи галаба қилиб, паривашни жон мисиллик қучоғиға қисиб, лабларидан ўпди. Андин сўнг кўнгул муродин ҳосил қилмоқ учун лаълигун олмосни ёқут ранг ҳуққанинг оғзиға еткурди. Ул чоғда кўрдиким, қучоғидағи париваш

Ўзанин худонинг газабидин мавжуд бўлгон аждаҳо су-
латлиғ бир девдурким, кўзлари муғ ўтидек ёнадур ва бур-
ни танурдек шуъла, дуд чиқорадур. Юқори лаби осмонга
тубдур, ошоқ лаби ер сиюрур ва оғзи ғордек очилиб жа-
зонга бадбўйлиқ еткуродур. Оғзидин икки тиш чиқиб,
йири мағриб халқиға ва бири машриқ улусиға ниш уро-
тур. Оғзин йилон наҳангдек ҳайбат бирла очибдур. Мо-
зоннинг бошин ва кўзин ўпуб, дедиким: «Чанголимға ажаб
гушдинг ва ўз рағбатинг бирла қучоғимға яхши етушдинг.
Эмди юзимни ва лабимни бўса қилғил ва бурунги рағба-
гингни асло суст қилмоғилким, ўзингни рағбат бирла
менга еткурдинг. Эмди мени ўпуб, қучоғлагил ва ўзга му-
родингни ҳам ҳосил қилғил. Мен сенга танимни бағишла-
дим. Кел, кел, бир лаҳза сустлик қилмағил. Бул суҳбатим-
дин қолмай тонг отқунча кадхудолиқ ва шаҳватзорлиқ до-
дин бергил! Йўқ эрса сенга андоқ ишлар қилурманким,
гамом умрингда кўзунг кўрмаган ва қулоқинг эшитмаган
бўлғай.» Анда Моҳон ёмон бечора бўлуб, жон хавфидин
қўрқуб анинг юзин ва лабин ўпар эрди ва гоҳ қаттиқ ун
бирла ўз ҳолиға йиғлар эрди. Ва ул девнинг қучоқида
қўрқунчидин беҳуш бўлиб, гоҳо ўзидин кетар эрди. Тонг
отқунча ҳол бу эрди. Тонг отиб, тонг қуши нола қилгон-
дин сўнг ул хаёлот ўртадин кўтарилиб ва барча офат
булбод нопадид бўлуб, Моҳон ҳушидин кетиб йиқилди.
Чошт вақтида ҳушиға келиб ва кўзин очиб кўрдиким,
дўзах оташигоҳидек бир ҳавулнок дашт ичинда ётубдур.
Бог хаёл эткон ери сувсиз биёбон, бўстон деган жойи
гаронсиз хористон, сарву шамшод гумон қилғони ҳамма хас
ва хор, мева эътиқод этканлари борча мўру мор ва еган
таоми бадбўй ва мурдордур. Чанг ва рубоб дегани жони-
ворларнинг сассиғ терилари ва ҳавуз хаёл эткони чуқурлар-
нинг бадбўй бўлгон сувларидур. Райҳон деб эътиқод эт-
конлари ҳаммаси сасигон најосатдур, гул гумон қилго-
ни борча меҳнат тигининг жароҳатидур.

Моҳон ўз ҳолиға саросима бўлуб, астағфуруллоҳ ўқуб,
ўзига дам солиб, дедиким: «Тавба, бу начук воқеадурким,
ўткан кеча андоқ дулкушо бўстонда эрдим, бу кун мун-
доқ меҳнатға гирифтордурмен. Бу нечук фосид хаёлдир-
ким, мен қилурмен ва ҳар кун бир турлик бало ва меҳ-
натға гирифтор бўлурмен.»

Эрса бу сўзларни айтиб, охир ўз ақлиға иш буюруб,
барча ботил андишани қўнглидин чиқариб, яхши ишлар-
ни ният қилиб, эткан ишларидин тавба ва истиғфор қилиб,

пок ният бирла ҳақ таоло даргоҳига йиғлаб йўлга тушуб, бир тарафга азм қилди. Бир оқиб тургон сувнинг ёнига етиб, ул сувга тушуб, тоза таҳорат қилиб, бошин саждага қўюб, ихлос бирла худога нолиш қилиб, дедиким: «Эй дармондаларнинг мушкулкушоси ва эй гумроҳларнинг раҳнамоси, бул мушкулларимни ўзинг осон қилиб, менга йўл кўргазгил ва бузулгон аҳволимни ўзунг тузатгил. Қутулмас балоларга гирифтор рўсиёҳ ва гумроҳ банданг-дурман!»

Бир неча лаҳза мундоғ зору тазарруъ қилиб сўнгра бошин саждадин кўтариб кўрдиким, боши устида яшил либос кийган бир нуроний киши ўлтурубдур. Моҳон хушвақт бўлуб, дедиким: «Не муборак қадам кишисанким, бул ҳолда менинг сарви қаддимга етушдинг?» Эrsa ул киши дедиким: «Мен ҳазрати Хизр алайҳиссалом турурмен. Сенинг яхши ниятни илгари тутгонингни билиб, сенинг қошингга келдим. То сени омон-эсон уйингга еткурурмен. Эмди қўлингни менга бергил ва кўзунгни бир дам юмуб яна очгил!»

Эrsa Моҳон ҳазрати Хизр алайҳиссаломнинг сўзин эшитиб, хушвақт бўлуб, қўлин анинг қўлига берди. Эrsa кўзин бир замондин сўнг очди ва ўзин ул боғда кўрдиким, ёронлари бирла Миср шаҳридин чиқиб, анда бориб айш-ишрат базмин тузмиш эрди. Дарҳол боғнинг эшикин очиб чиқиб шаҳарга келиб кўрдиким, ёронлари онинг мотамида бошдин-оёқ кўк либос кийиб, маломат бирлан ўлтурмишлар. Эrsa алар бирла кўрушуб, тамом бошидин ўткан саргузаштларини бир-бир баён қилиб берди. Ёронлари онинг ҳикоятин эшитиб ҳайрон бўлдилар.

Эrsa Моҳон оларга мувофақат кўргузуб, феруза либос кийиб, бир неча кун айш-ишрат қилиб, мурод ва мақсадаларига етди.

Афсонахон нозанин бу ҳикоятни тамом қилгандин сўнг шоҳ Баҳром они шавқ ва завқ бирла жон мисиллик қучоғига олиб, шаҳватронлиқга машғул бўлди.

Олтилончи ҳикоя

ПАНЖШАНБА КУНИ ШОҲ БАҲРОМНИНГ САНДАЛ РАНГ ГУМБАЗГА КЕЛГОНИ ВА ҲОҚОНИ ЧИННИНГ ҚИЗИГА ҚИССАХОНЛИК ҚИЛДУРГОНИ

Панжшанба куни қуёш баҳромни субҳ толибиға жабинсой фалак гумбазидин чехранамой бўлгондин сўнг, шоҳ

Баҳром ферузагун гумбаздин чиқиб борча либосин ва жому саҳбосин сандал ранг қилиб, подшоҳона дабдаба бирла сандали гумбазга кириб, Бонуи Чин бирлан нашот додин берди. Ва кеч бўлгондин сўнг Чин нозанинидин рангин ҳикоят эшитмак тилади. Бонуи Чин аввал Баҳромга таъзим қилиб, сўнгра гавҳарафшон тилидин мундоқ қиссаҳонлик қилдиким, нозаниннинг қисса қилғони:

Кунлардан бир кун икки ёш йигит бир-бирининг иттифоқи бирлан сафар қилиб, ҳар бири ўзининг хўржинига керак нимарсаларин ва озуқасин солиб, ўз шаҳридин чиқиб ўзга шаҳар тарафига равона бўлдилар. Бирининг оти Хайр ва бирининг оти Шарр эрди ва ҳар бирининг феъли ўзининг отига мувофиқ эрди.

Уларнинг иккави бир неча кун йўл юрдилар. Хайр хуржинга солгон озуқин ер эрди. Ва Шарр емай сақлар эрди. Аммо бир чўли биёбонга етдиларким, иссиғлиқда томуғ ўтидин ёмонроқ эрди. Хайрнинг йўл сувсизлиқидин хабари йўқ эрди, кўтарган суйин бесарфа ичар эрди. Аммо Шарр биёбонда сув йўқлиқидин хабардор эрди. Бир меш суйин ичмай хуржинида пинҳон кўяр эрди. Яна неча кун биёбонда йўл юргандин сўнг, Хайрнинг суйи тамом бўлди. Бир оз йўл юргандин сўнг ташналик ғолиб бўлди. Хайр дедиким: «Эй ҳамроҳ, менга бир коса сув бергил!» Шарр деди: «Бермасмен, бақавли берурманким, менга икки кўзунгни берсанг.» Хайр деди: «Мен икки кўзимдин айрилгондин сўнг ҳаётимдин не баҳра топғаймен, андоқ тирикликдин ўлгоним яхшироқдур. Андоқ қилмағил, мурувват қилиб менга бир коса сув бергил, икки лаъли обдоримни ва ўзга бор заримни ва бор нимарсаларимни олғил ва мундоғ карам бирла мени хушхол қилғил, мен шодлиқ бирла барча амволимни сенга хат қилиб берурмен. Бу воқеаларни ҳеч ерда ва ҳеч кишига то ўлгунча айтмаслиққа онт ичармен.» Шарр деди: «Мундоқ афсоналарни қўйғилким, менга сенинг икки кўзунг керакдур. Андин ўзга ҳеч нимарса керакмас. Икки кўзунгни менга бермагунча сенга бир қатра сув бермасмен.» Хайр бу сўзни эшитиб, ўз жониға ҳайрон ва гирён бўлди. Кўрдиким, ташналик шиддати бирла баданидин қувват кетибдур, жони оғзиға етубдур. Охир ноилож бўлуб Шаррга деди: «Ина, кўзим керак бўлса, турғил, пичоқни чиқариб кўзимға урғил ва они ўюб олиб, манга бир коса ичгудек сув бергил ва ўлумга таскин еткурғил!» Хайрнинг умиди бу эрдиким, Шарр онинг мундоқ ризолиқини кўруб, раҳ-

ми келиб, кўзин ўюб олмай сув бергай. Шарр шарорат юзидин дарҳол пичоқин чиқариб Хайрнинг кўзуга урди. Эrsa они нобино қилиб, бошидин оёқгача қизил қондин осудалиқ еткурди ва онинг кўзин кўр қилиб, бир қатра сув бермай, икки гавҳарин ва ўзга асбобларни олиб, жомаларин ҳам олиб, биёбонга ёлғуз ташлаб, йўлга тушуб, бадар кетди.

Эrsa Хайр танҳо қолиб, бошдин оёқиға қон бўялиб ва туфроқға булғониб ва кўз дардиға, ташналик шиддатига чидолмай оқ-фиғон чекиб йиғлаб ётди.

Ул замонда чорва бойлариндан бир бой бор эрдиким, кўй ва тевада ўзга чорва бойидин кўп асбоблари бор эди. Ул ўзининг хеш ва ақрабасидин етти-саккиз уйлук бирла чаҳорпойлар учун биёбонларда ўтлуқ ва сувлиқ ерлар топиб, ҳар ерда бир ҳафта ва икки ҳафта бўлуб, ондин кўчуб, яна бир ўтлиқ ва сувлиқ жой ахтариб топиб, ашёсин анда олиб борур эрди. Иттифоқан Хайрнинг кўзи кўр бўлгон куни ул бой отланиб, ўшул тариқа бирла яхши жой ахтариб юрмиш эрди. Хайрнинг ётгон ери ёнида улуғ ҳавз андозасида бир улуғ чуқур бор эрдиким, ёмғур суйи атроф жавонибдин оқиб келиб, анда жамъ бўлур эрди ва ёнида улуғ дарахтлар кўкориб эрди. Атрофи кўп ергача сабззор ва ўтлоқ, яйлоқ эрди. Ул бой ул жойни кўруб молларини ва ўрдасини ул ўтлоқнинг ёниға келтирди. Эrsa ўрдасин анда қурди.

Ул бойнинг бир соҳибжамол қизи бор эрдиким, оқил ва доно эрди, андоқ хушрўй қиз атрофи жавонибда йўқ эрди. Ул қиз сув талаби бирла ул чуқурнинг ёниға бориб, кўзасин тўлдуруб уйға қайтди. Эrsa йўлнинг бир тарафида узоқдин бир кишининг йиғлогон овозин эшитди. Ул овоз тарафиға бориб кўрдиким, бир йигит қонға ва туфроқға булғониб ётибдур. Кўзи кўр бўлуб, узун ун бирла йиғлаб, худоға нолиш қиладур. Ул қиз анга дедиким: «Не кишидур сен, ўзингни бу биёбонга начук еткурдинг ва қайси кишидин мундоқ ситам кўрдинг?» Анда Хайр дедиким: «Сен фариштамусанким, бул ҳолда муборак қадамингни менинг бу шум бошимға еткурдинг? Бул сўз бирла ўлгон баданимға жон бердинг. Мендин бу вақтда сўрмоғилким, менинг сўзим кўпдур. Мен ташналикдин жоним чиқорға етибдур. Агар суйинг бўлса менга бир кқса бергил, йўқ эrsa ўз йўлингға кетгил!»

Эrsa ул нозанин онинг бул ҳолиға тараҳҳум қилиб, дарҳол бошиң кўтариб, қўли бирла анго дарҳол сув ичуруб

Ўлумдин халос қилди. Хайр сувни ичкондин сўнг оёқ устига турғудек бўлди. Эrsa ул нозанин бир эски бирла онинг кўзин боғлаб, жойидин турғузув ва қўлидин тутуб оҳиста-оҳиста ўз жойига еткурди. Эrsa ул ерга боргондин сўнг онинг қўлин чокарига тутқазиб, дедиким: «Бу кишини оҳиста юрутуб озор бермай бизнинг жойимизга еткургил!» ва ўзи таъжил бирла ичкарироқ бориб, отасига ул воқеани баён қилди. Отаси дедиким: «Они не учун уйга келтурмадинг, эrsa онинг дардига илож қилиб жониға роҳат еткургайсен.» Қиз деди: «Келтурдим, ҳоло қошингга келадур.» Ул вақтда чокар Хайрни келтурди. Эrsa они уйда ўлтурғузув, дарҳол шўрва ва кабоб пишуруб бердилар. Хайр таом еб, фориг бўлғондин сўнг, кўзи дардиға чидай олмай бошин ерга қўюб ётди. Кеч бўлғондин сўнг ул бой саҳродин келиб, уйига кириб, Хайрни бу ҳолда кўруб, ондин сўрдиким: «Бу на кишидур, недин мундоғ нотавон ва хаста бўлубтур? Муни на иш бирлан мундоқ бўлғонларин сўрдингизларму?» Эrsa алар дердилар: «Бизлар ҳоло келибдурмиз, на азоб кўрганларин бизлар билмадук.»

Эrsa булар сўрдилар, ул айдики, бир киши кўзига пичоқ бирла уруб кўр қилибдур, бу воқеанинг асли не эрконин билмасмиз, деди. Эrsa бой кўруб, дедиким: «Мунинг давоси сандал дарахтининг шохасидин бир-икки баргни олиб бонунға солиб, тугуб, сиқиб суйин тўкуб ташлаб, ўзин кўзига ёпса дарҳол сиҳат топар, нур ҳосил бўлур, муни ўшал даво бирла илож қилмоқ керакдур.»

Эrsa қиз ул сўзни эшитиб, отасидин ул дарахт маконин ва нишонин сўради. Отаси деди: «Ул чуқурким, бизлар ондин сув олурмиз ва манзилимизнинг чап тарафидадур, онинг канорида бир сандал ёғочи битибдурким, муридин юқорироққа ул икки шоҳа бўлуб турар, ҳар бири бир тарафга қараб ўсуб, камолға етубдур, фалон тарафга кетгон шохасининг ёпроғи кўр бўлғон кўзга нур берур, фалон жонибга мойил бўлғон шохасининг ёпроғи бош огриғига даво бўлур.»

Эrsa қиз отасидин ул дарахтнинг маконин ва нишонин эшитиб, дарҳол анга илож этмакка рағбат кўргузув, ул дарахтдин ёпроқ келтурмак учун отасидин рухсат олди. Эrsa бориб бир этак ёпроқ олиб келтурди ва ҳованға солиб, тугуб, сиқиб, суйин Хайрнинг кўзига суртди, дурдин марҳам қилиб, кўзига ёпиб бир эски бирла боғлади. Хайр бошин болишга қўюб ётди. Беш кундин сўнг эскини ешиб

мархамни олдилар. Эrsa кўрдиким, кўзи сиҳат бўлбтур. Эrsa кўзин очиб ҳар тарафга шодлиқ бирла қараб, ҳақ таолоға шукрлар қилди. Ул кўз дардидин, уй эгалари кўнгул ранжидин қутулдилар. Бойнинг қизи Хайрға кўп хизматларни қилиб, онинг пок сийрат йигит эрканин билиб, муҳаббат пайдо қилиб, меҳрибон бўлмиш эрди. Кўзи очилиб, меҳнатдин қутулиб бўлгондин сўнг, аларнинг муҳаббатлари зиёдароқ бўлди. Хайр доғи ўзининг ҳақида онинг меҳрибон эрконин билиб, анга меҳрибон бўлуб кўп муҳаббатлар пайдо қилди, имоомиз сўзларин эшитиб анга кўнгулин боғламиш эрди.

Хайр кўзининг жароҳати дардидин қутулгондин сўнг, бойнинг хизматига ихлос бирла камар боғлаб ҳар саҳар кўй ва теваларин ўтлиғ ва сувлиқ ерларга олиб бориб боқиб, офатлардин омон сақлаб, жон фидолиқ қилур эрди. Эrsa бой онинг ихлос ва эътиқодин кўруб жони осойиш топиб, они бағоят азиз тутди ва уй, жамеъ асбоб ва амволининг ихтиёри сарриштасин онинг қўлига берди. Хайр бойнинг уйига соҳиби ихтиёр бўлуб, барча иш ўз жойинда қарор топгондин сўнг бой ва аҳли хоша онинг кўзин ким ўйгонин ва не воқеа бўлгонин бир-бир сўрдилар. Хайр воқеанинг аввалидин то охириғача сўзлаб, Шарр бирла йўлдош бўлгонин, Шарр сув бермай, ваъда қилиб, жафо тиғи ажзи бирла онинг кўзин ўйгонин, сўнгра сув бермай шундоқ қилиб кетконин бир-бир баён қилди. Эrsa барча аҳли хонадон бул Хайрнинг сўзларин эшиткандин сўнг, сўзлари ишга мувофиқ эрконин билиб, ҳаммалари яна кўпроқ дилбанд бўлдилар ва меҳрибон бўлуб они бағоят азиз тутдилар. Хусусан ул нозаниннинг муҳаббати анча кун-кундин зиёда бўлуб, юзига парда солиб жону дил бирла олдида хизмат қилур эрди. Хайр ул қизнинг мундоқ ихлос ва меҳрибонлиқларин кўруб, ишқ ўти шуъла уруб, сабру тоқати жигарларин куйдирди. Онинг жуфтлигини орзу қилиб, кўп фикр-андишалар қилди. Эrsa бу мақсудиға ҳеч чора топмай ўз-ўзига дедиким: «Бой ниҳоятсиз соҳиби молдур ва қизи ғоятсиз соҳиби жамолдур. Они хосткорлиқ қилмоқға ва жуфтлигини тиламоққа улуг хазина ва кўп мол керакдур. Менким, муфлислик бирла онинг нонин еб овқат ўткорурмен, менга бу мақсуд мумкин эрмастур. Энди яхшиси улдурким, мундоқ хатарлиқ жойдин ҳазар қилиб, боридин руҳсат олиб, бир тарафга сафар қилгоймен.»

Бу андиша бирла бир кеча саҳродин уйига келди. Ул уйдин айрилмоқға ва нозаниндин жудо бўлмоқға асло тоқа-

ти йўқ эрди. Бир лаҳза ўлтуруб, сабр қилиб, сукун этокига илик уруб, бойнинг олдида хафалиқ бирла зор-зор йиғлаб, деди: «Эй ғариб ва бечоралар ҳолига чорасоз, мен ўлар ҳолга етканда сенинг лутфунг бирла ўлумдин қутулдим. Кўзим нури кетканда сенинг караминг бирла равшан кўз-лук бўлдим ва сенинг турлук неъматинг бирла бу вақтгача ком сурдим. Ҳеч кишидин кўрмаган мурувват ва шафқатни сендин кўрдим. Агар минг йил сенинг шукрингга тил очсам, бу неъматинг адо қила олмасмен ва агар қиёматгача сенинг олдинда хизмат қилсам, бир мурувватинг мукофоти уҳдасидан кела олмасмен. Магар ҳақ субҳона таолонинг ўзи сенинг бу яхшиликларингга лойиқ ажри азим бергай ва ҳар турлук мақсудинг бўлса, анга сени осонлиқ билан еткургай. Кўп вақтдин бери сенинг уйингда меҳмон бўлуб, кўп нонингни еб, оз хизматингни қилибмен. Эмди менга рухсат бергилким, мен неча йилдин бери ўз вилоятимдин айрилибмен, эмди уйимга бормоқни ҳавас қилибмен. Агар мен ҳар ерда бўлсам ҳам сенинг банданг ва дуогўйинг ва шукргузорингдурмен. Умидим шулдурким, сен доғи, ҳиммат бирла икки жаҳонда вайрон кўнглумни шод ва обод эткайсен. Гоҳ-гоҳ мени шафқат бирла ёд қилгайсен.»

Хайр сўзни бу ерга еткурғач, ул уй ичиндаги барча ҳозир халқ бетоқат булуб, ҳар тарафдин фарёд-фиғон тортиб, ул нозанин қиз ҳам кўпроқ беором ва беқарор бўлуб йиғлай-йиғлай малул ва тангдил бўлуб, бир лаҳза бошларин ошоққа солиб ғам ва андуҳ бирла ўлтурдилар. Бой кўп андишадин сўнг бошин кўтариб мажлис ҳозирларин ташқари чиқариб уйини холи қилди. Эrsa Хайрға қараб ёлбориб, деди: «Эй пок сийрат, уйинга бормоқдин мақсудинг недур? Агар мол даркор бўлса менинг молимнинг сони йўқтур. Агар ғаразинг аҳли аёл бўлса, бул оламда ҳеч бир қиз менинг қизимча йўқтурур. Барча мол асбобимға соҳиби ихтиёрдурсен. Қизим жону дил бирла ҳамиша олдинда хизматкордур. Менинг ондин бошқа фарзандим йўқдур. Агар мени ўзунгдан рози қилмоқ тиласанг, вилоятингга кетмакни тарк этгил ва менга меҳрибон бўлуб, қизимға кўнглунгни бергил. Агар мундоқ қилсанг, мен сени жонимдин азизроқ тутуб ўзимға куёв қилурмен. Қизимни улуғ тўй бирла сенинг никоҳингга киргизурмен ва барча мол-асбобимни сизларға топширурмен. Ўзим сизларнинг давлатингиз соясида ўлгунча роҳат ва фароғат бирла ўлтурурмен ва кеча-кундуз дуойи хайрингизға машғул бўлиб турурмен.»

Эрса Хайр бу сўзларни эшиткандин сўнг, бойнинг олинда ер ўпуб илтимосин қабул қилди ва бул ҳолдин ҳама хушҳол бўлуб ул кечани шодлиқ бирла ўткордилар. Эрса тонг отқондин сўнг бой улуғ тўй қилиб, қизин Хайрнинг никоҳига киргузди. Хайр ул нозанин бирла ҳамхона бўлуб, ташна қолгон киши оби ҳаётга балки ўлук бадан жонга еткондек, ширин лабидин ком олиб, муродин ҳосил қилди ва иккави шири шакардек бир-бирига мувофиқ бўлуб, айшу ишратга машғул бўлдилар.

Эрса ул бой жамеъ амвол ва асбобин қизга топшуруб, ўзи ором олиб, ибодат қилмоқ учун бир гўшада ўлтурди, то бир кун ул макондин кўчуб яна бир яйлоқга бормоқни прода қилди. Хайр ул сандал дарахтининг остига бориб, икки шохасидин ёпроқ олиб, икки сожни тўлдирдиким, бири бош оғригининг давоси, яна бири кўр бўлгоннинг давоси эрди. Ул сожни ҳеч кишига кўргузмай бир тева юкининг орасинда пинҳон жой қилди. То кўчуб ўтлуғ на сувлиқ манзил қилиб, кўч ба кўч юруб бир шаҳарга бордиларким, ул шаҳар подшосининг қизи бош оғриғи аламига мубтало эрди. Кўп табиблар анга муолижа қилур эрдилар, асло фойда қилмас эрди. Ҳамма ҳақимлар онинг дардиға илож қилолмай ҳайрон бўлур эрдилар. Эрса подшоҳ шарт қилмиш эрдиким, агар ҳар киши мунинг иложин қилиб, қизим дардиға шифо еткурса, они куёв қилиб, қизимни анга берурман ва ҳар кишиким, қизимнинг жамолин кўруб дардиға чора қила билмаса, они ўлтурурмен, дебдур. Эрса бу сўзни эшитиб атрофдағи вилоятлардин кўп табиблар қизни олмоқ ҳаваси бирла келиб, кўп муолижа қилиб, қизнинг дардиға ҳеч даво тополмас эрдилар, бошларин берур эрдилар.

Эрса Хайр бу сўзларни эшитиб, подшоҳнинг олдиға киши юбориб, арз қилдиким: «Мен бу мушкул ишни, ҳақ таолонинг фазли бўлса, иншоолло, осон ҳал қилурман ва муҳлиқ маразға сиҳат берурман; подшоҳнинг шартин бажо келтурурман. Аммо менинг шартим улдуким, худойи таоло учун қилурмен, қизни олмоқ умиди учун қилмасмең. То худойи таоло ўз карами бирла менга бу ишда раҳнамо эрди, шикаст бериб шарманда қилмағай.»

Эрса Хайрнинг бу сўзи подшоҳға етишуб дарҳол они талаб қилдилар. Хайрға фармон етушқач, подшонинг хизматиға келди. Эрса подшоҳ деди: «Отинг недур?» Ул деди: «Отим Хайрдур».

Эрса подшоҳ онинг отин эшиткөч, «Яхши ихлос бирла қароғил, ишингга машғул бўлғил, иншооллоҳ, ишинг оқибати хайрлидур», деди. Ондин сўнг подшоҳ Хайрни бир маҳрами бирла қизнинг хилват саройига юборди.

Хайр бориб ул қизни кўрдиким, жамоли офтобдек оламга барқ уродур. Аммо бош оғриғи шиддатидин кеча ва кундуз алам ва озор тортиб, кўзига бир дам уйқу келмай бағоят ожиз бўлубдур, балки ўлар ҳолатга келибдур. Хайр сандал дарахти япроғинким, ёнида сақлаб эрди, ҳовонга солиб, тугуб майда қилиб, сувга эзиб, шарбат қилиб ул нозанинга ичурди. Ул қизнинг касаликим, савдо ғалабасидин эрди, дарҳол савдоси заҳил бўлуб, бош оғриғи кетиб, ётуб уйқуга борди. Хайр онинг уйқуга барғонин билиб, сиҳат бўлғонин кўруб, хушҳоллиқ бирла маҳрам саройидин чиқиб ўзининг манзилига борди.

Эрса ул қиз уч кеча-кундуз уйқуда ётди. Учинчи кун уйқудин туриб кўрдиким, дарди сиҳат бўлубтурур. Шодлиқ бирла бошин кўтариб, таом еб қувват топди.

Эрса подшоҳ они эшитиб, югуруб ҳарам саройига келиб кирса, қизи тахт устинда хушҳол ва тавоно ўлтурур. Подшоҳ қизидин сўрдиким: «Касалинг нечукдур?» Эрса қизи жойидин туруб, таъзим бажо келтириб, шукр қилиб дедиким: «Бошимнинг оғриғи йўқ бўлди ва аввалгидин ҳам яхшироқдурмен ва тавонодурмен.»

Эрса подшоҳ хушвақт бўлуб ҳарамдин ташқари чиқти. Андин сўнг қизи отасига бир маҳрами бирла айтиб юбордиким: «Подшоҳ бўлғон кишининг аҳди бир бўлғусидир, асло аҳду паймон хилоф қилмоғусидир. Шарт қилиб эрдингизким, ҳар киши менинг қизимнинг дардига дармон қилса, қизимни анга берурмен, дедингиз. Бул орзу бирла кўп кишилар менинг дардимга чора қила олмай, бошин бердилар. Ва ул кишиким, менинг дардимга илож қилди ва мушкул ишимнинг тугуни анинг тадбири бирла ечилди ва анинг ҳунари қадрин ва донолиқи мартабасин билмак каракдур. Бу жаҳонда менга ондин ўзга жуфт йўқтурур. Эмди яхши иш улдуким, бизлар аҳдимизга вафо қилғоймиз ва ул кишининг куёвлигини ўзимизга ғанимат билғаймиз. Ул бу ишдин ибo қилса ҳам они ўз ҳолига қўймағайсиз.»

Эрса подшоҳ ўз ваъдасига вафо қилмоқ учун Хайрни олдига чақириб заррин хилъат ва мурассаъ камари афсар бериб, деди: «Бизнинг фармонимиздин бош чекмагил ва куёвликни қабул қилғил!» Эрса Хайр подшоҳнинг илтимосин қабул қилди. Подшоҳ анга мусаффо қаср айвон

тайин этиб улуғ тўй бирла қизин никоҳ қилиб берди. Хайр мусаффо қаср ичинда тахт устида подшоҳнинг қизи бирла айш-ишратга машғул бўлуб, қизнинг гавҳари хази-насин қуфлин лаълигун калид бирлан очиб, муродин ҳосил қилди...

Алқисса, бир неча кунлар подшоҳнинг давлатидин ҳар нечаким, коми эрди-сурди.

Иттифоқан, ул айёмда подшоҳнинг бир мустаҳкам ва мукаррам вазири бор эрди. Они сарвқомат гулжабин қизи бор эрди. Чечак чиқиб, кўзи кўр бўлмиш эрди. Вазир подшоҳдин рухсат олиб, подшоҳнинг ўз қизининг касали бобида қилғон шарти бирла Хайрға қизининг кўзиға илож қилдурди. Хайр вазир қизининг дардиға ҳам сиҳатлик еткурди ва они ҳам никоҳиға киргузиб, ёқутгун мисқаб бирла носуфта гавҳарин тешди.

Хайр ул уч зебо аруси бирла кеча-кундуз айш-ишратга машғул бўлди. Гоҳо вазирнинг қизи бирла, гоҳо подшоҳнинг қизи бирла, гоҳо бойнинг қизи бирла айш-ишрат қилур эрди. Эрса ҳаммалари анга фармонбардор бўлдилар. То охир ул шаҳарнинг салтанати анга барқарор тутиб, подшоҳнинг тахтида ўлтурди ва адл ва инсоф бирла мамлакатни обод қилиб, фуқароларнинг кўнгиллариға роҳат ва шодлик-омонлик еткурди.

Кунлардин бир кун қасридин чиқиб боғ сайриға борур эрди. Ногоҳ анга ибтидоий ҳолатда ҳамроҳ бўлуб сафар қилгон ва кўзин кўр қилиб, сув бермай, лаълларин олиб, биёбонға ёлғуз ташлаб кеткан, зулм эткон кишини узоқдин кўрдиким, бир жуҳуд бирла сўзлашиб турубтур. Чокарининг бириға деди: «Ул кишини тутуб, менинг изимдин боғқа олиб борғил!» Узи бой бирла ҳамроҳ бўлуб, боғқа бориб бир хушҳаво жойда ўлтурди. Чокар ул вақтда Шаррни тутуб Хайрнинг олдиға олиб борди. Хайр Шаррдин сўрдиким: «Отинг недур?» Шарр деди: «Отим Бажардур.» Хайр деди: «Рост айтғил, йўқ эрса бошингни баданингдин жудо қилурмен.» Шарр деди: «Менинг мундин ўзга отим йўқтур. Хоҳ тиг бирла ўлтурғил ва хоҳ ўзга уқубат еткурғил, ихтиёр ўзингдадур.» Онда Хайр деди: «Эй ҳаромзода, сенинг қонингни тўкмак барча халқға ҳалолдурким, сен халойиқни шадидроқисен ва отинг Шаррдур. Ул Шарр эрмасмусенким, сафарда йўлдошиға не жафолар қилиб, икки кўзин ўйиб ва икки лаълин олиб, бир қатра сув бермай чўлда ёлғуз ташлаб, кўксига ўт солиб кетдинг. Ул йўлдошинг мендурменким, сен меци ўлсун, деб ташлаб кетдинг. Ҳақ

таоло мени ўлтурмай ўз карами бирла кўзимга шифо ва равшанлиқ берди ва подшоҳлиқ мартабасига еткурди. Вой сенинг ҳолингаким, манинг қўлимга тушдинг ва қилгон жафоларинг жазосига етушдинг. Эмди агар минг жонинг бўлса ҳам омон қутулмассен.»

Шарр Хайрга яхши назар қилиб таниди ва зор-гирён йиғлаб, ўзин Хайрнинг оёқи остига ташлаб, деди: «Менга омон бергил. Мен агарчи сенга ёмонлиқ қилдим, сен яхшилик қилгил. Нединким, фалак менинг отимни Шарр ва сенинг отингни Хайр қўюбдур. Мен ўз отимга лойиқ иш қилдим. Сен доғи ўз отингга мувофиқ иш қилгил!»

Эрса Хайр Шаррдин бу сўзларни эшиткондин сўнг камоли мардликдин Шаррни озод қилди. Шарр ўлимдин қутулуб, Хайрнинг олдидан туруб, шод бўлуб борур эрди. Бой орқасидин бориб, бир тиг зарби бирла бошин ерга тушуруб деди: «Хайр агар сени ўлтурмаса мен ўлтурурмен. Нединким, сен Шаррдурсен. Шаррнинг олдиға шаррдин ўзга нимарса келмагусидур.» Бой либосларини очиб ахтариб, камаридин ул икки гавҳарни топиб олиб, Хайрнинг олдиға келтуруб қўйди ва деди: «Гавҳар яна гавҳар эгасига етушди.» Хайр гавҳарни қўлиға олиб, бўса қилиб яна бойнинг қўлиға берди.

Ондин сўнг Хайр бир неча йил подшоҳликда ўлтурди ва адл бирла халқнинг кўнгуллариға роҳат ва осойиш еткуруб, неча йил айш-ишрат қилиб ётди ва мурод-мақсадлариға етди.

Чун, нозанин бул ҳикоятларни тамом қилғоч Баҳромшоҳ они шавқ бирла жон янглиғ оғушиға чекиб, тахт устида коми роҳатни солиб, айш-ишрат қилиб ётдилар.

Еттилончи ҳикоя

БАҲРОМНИНГ ЖУМЪА КУНИ ОҚ ГУМБАЗГА КИРИБ, ОҚ ХУЛЛА КИЙГОН НОЗАНИНГА АФСОНА БУЮРҒОНИ

Жумъа куниким, қуёш хусрави субҳи содиқ оқ ҳулласининг фалак қасри ишратгоҳиға азм бўлди. Баҳром сандалгун гумбаздин чиқиб, ҳарирдин либос кийиб, оқ гумбазга кирди ва оқ жомалиғ нозанин бирла сиймин қадаҳ ичинда кофургун бода ичиб, нашот додин берди ва кеч бўлгондин сўнг ул нозаниндин афсона эшитмак тилади. Ул нозанин шоҳ Баҳромға таъзим этиб, сўнг ширин тилидин шакарафшон бўлуб, мундоғ афсонахонлиқ қилди.

Афсона оғози. Онамдин ёш вақтимда эшитиб эрдим-ким, ошно ва қариндошларимдин бир жамоа хушрўй ва хушхўй нозанинлар бирла мени уйига меҳмон қилиб, улуғ зиёфат тартиб бериб, турлук-турлук таомлар, гуногун шарбатлар, ранго-ранг мевалар, табақ-табақ наботлар ва қандолатлар муҳайё қилмиш эрди. Таом ва шарбатдин иштаҳомиз борича еб, ичиб, бир-биримизга дахл қилишиб, ўйнаб-кулушиб, ҳар ким навбат бирла бошдин ўткан ишин айтишиб ўлтурмиш эрди. То навбат бир сиймин бадан ва ширин сухан нозанинға етди. Ул нозанин ширин лабин рангин такаллумға очиб, ошиқона оҳлар бирла ҳар тарафға унлар сочиб деди:

«Бир зебо суврат ва мусаффо сийрат йигит бор эрдиким, ҳусну малоҳат бозорида Юсуфи мисрий анга гирифтор ва харидор эрди. Порсолиқ ва донишмандликда ягонаи рўзгор эрди. Анинг бир мусаффо боғи бор эрдиким, боғи эрамдек ҳамиша тоза ва хуррам эрди. Анда неча турлук сарву шамшодлар камолға етишмиш эрди ва гуно-гун мевалар пишиб ва ранго-ранг гуллар очилиб ва хушоҳанг булбуллар нола қилур эрди. Боғ ўртасида биҳиштосо қасрлар олинда кавсар монанд ҳавз ичинда оби ҳайвондек жон берур, зилолдек сув тўлуб, ичкон кишига тоза ҳаёт берур эрди. Ул йигит ҳар ҳафтада бир мартаба шаҳардин чиқиб ул боққа бориб атроф жавонибин айланиб, бўстон, гулистонларни сайр қилиб, хуррам ва хушҳол бўлуб қайтур эрди.

Бир кун пешин вақтида ул дастур бирла боққа бориб кўрдиким, боғнинг эшики ичкаридин илиниб, маҳкам бўлубдур ва боғнинг ичинда турлук созлар садоси ва хушилҳон мутриблар овози ва соқийлар алолоси камоли дилкашлик бирла келадур. Ул йигит ҳамул ошиқона овозни эшиткондин сўнг, воқеа не эрконин билмай, изига қайтиб кета олмай эшикни бир неча мартаба қоқти, ҳеч киши эшитмади. Охири боғнинг атрофин айланиб киргудек йўл топмай, деворнинг бир ериндин раҳна қилиб ичкари кирди. Боғнинг қасри саҳнида бир неча нозанинлар жамъ бўлуб, ишрат базмин тузуб, номаҳрамнинг кўзи тушмасун, деб эҳтиёт юзидин икки канизакни атрофга қоровулликға буюрмиш эрдилар. Ул икки каниз қўлларига таёқ олиб боғнинг ичинда айланиб, хабардор бўлуб юрмиш эрдилар. Ул йигит раҳнадин боққа киргач, канизлар кўруб, ўғри гумон этиб, югуруб келдилар ва ғазаб бирла кўп таёқ уруб, аъзосин мажруҳ қилдилар. Эрса икки қўлин орқасига боғлаб,

дедиларким: «Сен начук бадбахт, бадкирдор ўғридурсен-ким, бул боғнинг деворин тешиб ичкари кирибсен? Бу ерда боғнинг эгаси йўқ турур ва онинг учун бизлар сени кўп урмай ва озор бермай боғладук. Агар боғнинг эгаси бўлса эрди, сенинг пўстингни тириклойин сўяр эрди.» Анда ул йигит деди: «Боғнинг эгаси мандурман. Бу боғ менинг боғимдур. Эшикин қоқиб кўп қичқурдим, ҳеч киши эшик очмади. Охир деворни тешиб ичкари кирдим.»

Эрса канизлар бул киши боғнинг эгаси эрконин билдилар. Эрса хижолат бирла кўп узрлар айтиб, олдида ер ўпуб оёқиға йиқилдилар ва қўлларини банддин бўшатиб, йиғлаб бўсалар қилдилар ва таёқ зарби озорин кўнглидин чиқордилар. Ондин сўнг икки қучоқ чангал топиб боғнинг девори тешукига ёпиб раҳнани маҳкам қилдилар. Ондин сўнг ул йигитнинг олдида ўлтуруб, ўз қиссаларин бошладиларким: «Букун бу боғда гулчеҳра нозанинларнинг зиёфати бортурур. Бу шаҳарнинг ичинда ҳар на қизу хотинким, соҳиб жамол бўлсалар, барча букун бу боғда жамъ бўлмишлар. Сенинг табъинг бизларнинг табъимизға мувофиқ ва юзунг кўзимизға ошно кўрунур. Эмди бизлар сенга густохлиғ қилгонимизнинг узри учун олдинда ихлос бирла хизмат қилиб, айш-ишратдин кўнглунг тилаганча комингға еткурурмиз, турғин бизлар бирлан ҳамроҳ юргил ва нозанинлар суҳбатининг бир тарафиға бориб, ўзингни кўргузмай йироқдин тамошо қилиб ўлтурғил. Агар кўнглунг ул нозанинларнинг бирин тиласа, бизлар они сенинг қошингға келтурурмиз. Сен анинг бирла кўнглунг тилаганча ишрат суруб муродингни ҳосил қилғил.»

Ул йигит агарчи бағоят порсо эрди, аммо онинг кўнгли шаҳватға ошно эрди. Ул икки канизакнинг шаҳватангиз сўзларидин анинг оромиди бўлган шаҳвати ҳаракатға кириб, умидворлиғ бирла аларға ҳамроҳ бўлди. Ул нозанинлар ўлтургон қасрнинг бир тарафида бир болохона бор эрдиким, равзонасидин нозанинларнинг базмгоҳи кўрунур эрди. Ул йигит ўзин пинҳони ул болохонаға еткуруб, ичкари кириб, эшикни маҳкам қилди. Ул нозанинларнинг соз суҳбату айш-ишратларин туйнукдин қараб, тамошо қилиб ўлтурди. Меҳрибон канизлар анинг қошидин кетиб, ўзларин нозанинлар базмиға еткурдилар.

Ул қасрнинг олдида бир гўшада ҳавз бор эрди. Ул нозанинлар бир оз вақт соз базмин тамошо эткондин сўнг, иттифоқ бирла базмгоҳдин туруб, юз ноз ва ғамза бирла

қадам уруб, ұзларин ҳавз канориға еткурдилар ва юзлариндин ниқобларини ва баданларидин либосларини ташлаб, кумушдек оқ пайкарларин урён ва замину замон кўзин ишларига ҳайрон қилиб, сиймгун балиқлардек юз турлук ўйин ва шўхликлар бирлан сувга тушуб, бир-бирларин тутуб сувга босар эрдилар. Биров бировин чўмуруб ўзгаси қочар эрди. Барчаси иттифоқ бирла ул тутулгонни сувга чўмуруар эрдилар, ул қувуб яна бировин тутар эрди, они доғи чўмуруб қочар эрди. Гоҳо сувдин мусаффо балиқдек ўйнаб ташқари чиқор эрдилар ва гоҳо обдори гавҳардек қочиб сувга кирар эрдилар.

Бул ҳолда ул йигит болохонада ўлтуруб, мундоғ ишларни кўруб, уларнинг ишларидин ҳайрон қолур эрди. Эrsa шахвати галаба қилиб, қирда қолгон балиқдек бетоқат бўлур эрди ва ўзин беихтиёр сувга уруб нозанинлар орасига кирмак тилар эрди. Яна густохлик қилмоқни ўзига лойиқ кўрмай, ўзин куч бирла тўхтатор эрди.

Ул нозанинлар бир замондин сўнг сувдин чиқиб, баданларига оқ ҳуллаларин кийиб, яна қасрнинг саҳнида ўлтуруб суҳбатларни созлиқ ва нозанда, бозандалиқ ва гўяндалиқ бирла қиздуруб ўлтурдилар. Аларнинг орасинда бири андоқ хушрўй ва хушгўй эрдиким, ҳаводағи қушларни соз овози бир ерга тушурур эрди ва гамзаю ноз бирлан хушмандаларини девоналиқ мақомига еткурур эрди.

Ул йигит узоқдин тамошо қилиб, ул нозаниннинг жамолига ошиқ бўлди. Бир соатдин сўнг ул икки каниз йигитнинг қошига келиб сўрдиларким: «Бу париваш нозанинларнинг қайси бирига кўнглунг мойил бўлди?»

Эrsa ул йигит деди: «Ул нозанинким, қўли чанг олиб соз қилур, гамзаю ноз бирла кўнглумни олди.» Эrsa, бул сўзларни эшиткоч, ул икки каниз қайтиб нозанинларнинг мажлисиға бориб, ул чангнавоз нозанинни юз макру афсун бирла ўзга нозанинларға билдурмай мажлисдин чиқариб, ул йигитнинг қошиға олиб бордилар. Ул каниз паривашға ишқибозлиқ қилиб, ул йигитни кўп таъриф қилиб, бир неча сўзларни айтиб эрдилар. Ул париваш ондин сўнг они кўрмай ғойибона анга ошиқ бўлди. Эrsa они кўруб эшиткондин ҳам зиёдароқ топди ва ул йигитнинг олдида таъзим шартларин бажой келтурди. Йигит они кўруб бесабру беором бўлуб паривашға дедиким: «Отинг недур?» Ул деди: «Отим Бахтдур». Йигит деди: «Маконинг недур?» Ул деди: «Тахтдур». Йигит деди: «Аслинг недур?» Ул деди: «Аслим нурдур». Йигит деди: «Шеванг недур?» Ул деди:

«Ноздур.» Йигит деди: «Бўса бергил!» Ул деди: «Ина, олғил.» Йигит деди: «Қўлга кирармусен?» Ул деди: «Ина, кирдим.» Йигит деди: «Муродимни ҳосил қилурмусен?» Ул деди: «Ина, қилдим.»

Бул савол-жавобдин сўнг йигитнинг шавқи ва завқи ғалаба қилиб, аъзойи андоми ларзага кирди ва нафс ўти шуъласидин шаҳвати жўшға кириб, анга қаттиқ бетоқатлиғ даст берди. Охир юзидин шарм пардасин кўтариб, париваш нозанинни қучоқлаб лабидин бўса қилди. Эrsa онинг бирла ором топмай муродин ҳосил қилмоқ учун ханжари обдорини ғилофи нигорнинг оғзиға еткурди. Эrsa айди: «Уройинму?» Ул нозанин деди: «Урғонинг йўқми?» Шул чоғда иттифоқо ул болохонанинг девори кўҳна эрди, аларнинг қаттиқ ҳаракатларидин ларзон бўлуб, деворининг бир тарафи йиқилди. Алар ўз муродларин ҳосил қилолмай ондин хавотир тортиб, киши кўрмасун деб, болохонадин чиқиб ҳар бири ҳар тарафға қочиб кетдилар. Йигит ул боғнинг бир гўшасиға бориб ғаму ҳасрат бирла ўлтурди. Париваш нозанин ҳам юз кулфат ва андуҳ бирла ўзин ўз ёрлариға еткурди. Бориб қўлиға созин олиб ўтлуғ ноалар пайдо қилди ва ҳар ноласида юз кўнгилини шайдо қилди. Эrsa шавқангиз ва дардомиз байтлар ўқуб, бир неча имо ва ишоралар бирла ўзини ёр васлидин маҳрум бўлғонларин ва офат етиб, муродиға ета олмоғонин изҳор қилди.

Ул икки канизким, икки ёр орасида миёнчи эрдилар, фалақдин бир ҳодиса воқеъ бўлуб икки ёр бир-бирининг васлидин ком ололмай айрилишғонини билиб, ахтариб ул йигитни топдилар. Эrsa, канизаклар аларнинг ҳолиға таасуф қилиб, дедиларким: «Бу кеча боғда бўлурмиз ва сенинг ишингга тадбир қилурмиз ва нозанинларнинг ҳеч бирин ўз уйиға юбормасмиз. То бу оқшом бизлар комингга еткурғаймиз. Бас, бул оқшом боғда вақтға мунтазир бўлиб фалон дарахтнинг остида ўлтурғил, то бу кеча ёринг бирла огуш бўлғайсен. Нединким кечанинг қоронғуси ошиқлар ҳолининг пардасидур.»

Бу сўзларни айтиб онинг қошидин туруб кетдилар ва кеч бўлуб қоронғу тушкондин сўнг, ул икки каниз ваъдасиға вафо қилиб, ул паривашни йигитнинг қошиға юбордилар. Йигит уни кўруб, ташна киши оби ҳаёт кўрғондек ва ўлук бадан жон топғондек еридин сачраб туруб паривашни қучоқлаб, оқ сийнасиға сийнасин қўюб, икки лаби шаҳидин шакар сўрмоқға машғул бўлди. Онинг бирла ҳам

собр қила олмай мурод ҳосил қилмоқ учун мулла якназарни тўғрилаб эрди. Ул чоғда бир пишак дарахтнинг бир баланд шохасида бир сичонни сайд қилмоқ учун ўлтурмиш эрдиким, ул пишак сакраб шиддат бирла ерга тушди. Ул садодин икки ёри нигор кўнгуллариға биров келди, деб ҳар бири бир ёнға қочиб кетдилар. Ул йигит боғнинг бир гўшасида қолди. Париваш ул мажлис аҳлининг оросиға келиб, яна қўлиға созин олиб ўзининг йўлиға ноалар қилиб, ул икки канизни ўз ҳолидин огоҳ қилди. Алар яна ул йигитни ахтариб топиб, на бўлди, деб аҳволин сўрадилар. Анда йигит ул бўлгон воқеаларни бир-бир баён қилди. Эrsa йигитдин бу сўзларни эшитиб, айтдилар: «Булар зиёда танг бўлгон эрконлар.» Ондин сўнг канизлар ул паривашнинг олдиға бориб, мажлис аҳлиға бўлгон ишларни бир-бир баён қилдилар. Эrsa булар айдилар: «Бул йигит хафа бўлгон эркан, борғил, сурнайни албатта бўшатиб келгайсен. Улум берган, ҳарна нимарсадин кўрқормусен?», деб яна ул йигитнинг қошиға юбордилар. Эrsa нозанин неча ишва бирла йигитнинг ёниға борди. Йигит қўлин тутиб ҳавозаға чирмошгон узум токининг остиға олиб борди ва фароғат ётғудек жой тузатди. Эrsa паривашни қучоғиға олди. Эrsa иштонларин чиқардилар, бир-бириға яқин бориб жуфтлаган вақтда, беш-олти сув каду бир ипга терилиб бир токдин осилиб турмиш эрди. Иттифоқо, бир сичқон кадуларни кўриб, токнинг устиға чиқиб тиши бирла ул ипни қирқди. Кадулар ерга тушуб ҳар бирининг овози бир кўснинг ва ё бир таблнинг садосидек баланд бўлуб чиқти. Эrsa, буларнинг садоси узоқ ерларға етушди. Ул садонинг эшиткоч, ул йигит бирла паривашнинг юраки ёрилиб, сакраб турдилар. Гумон қилдиларким, муҳтасиблар ва ё миршаблар аларнинг қасдиға келибдур. Дарҳол йигит бош яланг ва оёқ яланг қочиб, боғнинг бир тарафиға кетди. Париваш доғи қочиб ўз ҳамсуҳбатларининг базмгоҳиға борди. Қўлиға яна созни олиб, ўтлиғ ноалар қилди. Уз холиға мувофиқ ошиқона, дардмандона ғазалларни ўқуб, эшитконларни беқарор қилиб, зор-зор йиғлади. Ул икки канизлар ғазаллар мазмунидин икки номуроднинг муродлариға етмай бир-бирларидин жудо бўлгонларини фаҳм қилиб, хижолатдин бошларин кўтара олмай, ул йигитни ахтариб топдиларким, оёқларин узатиб туфроққа булғониб ётибдур. Анга дилдорлик ва гамгусорлик кўргузуб мулойимлик бирла ҳолин сўрдилар. Ул йигит бўлган воқеаларни зор-гирён йиғлаб, аларнинг қулоғиға еткурди.

Эрса булар бу сўзларни ул йигитдин эшитиб яна аларнинг ҳолига чорасозлик қилмоқ учун кўп ваъда бирлан кўнгул бериб, дедиларким: «Эй йигит, мардона бўлғил, меҳрингни зиёда қилғил. У иш вақтида эмди борича офатлардин пинҳон жойга киргилким, бизлар сенга посбонлиқ қилиб, узоқдин хабардор бўлуб турармиз.» Бу сўзлардин сўнг қайтиб паривашнинг қошига келиб, ани яна йигитнинг ёнига юбордилар. Эрса йигит чобуклик бирла анинг қўлидин тутуб, бир қойим паноҳ жой ахтариб, боғнинг гўшасига етдиларким, ток ва ёсуман бир-бирига чирмашиб, дарахтларга ёпишиб қалин кўкариб эрди, кўп ерни тутуб эрди, ул боғнинг девори бирла баробар бўлмиш эрди ва орасига шамол йўл топмас эрди.

Эрса йигит ул ерни ётмоққа муносиб кўруб, қалин токнинг орасинда зўр бирла икки киши ётқудек жой очиб паривашни онда киргузди. Шармни ородин кўтариб, пойжомасин бандин узди. Мурод ҳосил қилмоқ учун оқ сийнасининг устига миниб, ҳануз милни сурмадонга суқмомиш эрдиким, фалакнинг иши ўзга турлук ҳодиса ошкор этди. Андоққим, бир сурук тулку боғнинг бир гўшасида жамъ бўлуб турмиш эрдиларким, бир бўри узоқдин кўруб аларнинг устига ҳамла қилиб югурди. Ул тулкулар жон ҳавлидин шитоб бирла қочиб, бул икки номуроднинг ётгон жойига қараб юз урдилар. Аларнинг губурдуси жаҳонни тутди ва ғубори фалакдин ўтди. Эрса йигит ул тарафга қараб кўрдиким, бир улуг лашкар суръат бирла аларнинг устига келадур. Дарҳол ериндин сачраб туруб, ҳайрон ва гирён бўлуб, жон ҳовриндин қочиб боғдин нечук чиқорин билмади. Юз дарду доғ бирла афтон ва хезон, урён ва гуризон ҳар тарафга югурур эрдилар*.

Эрса париваш қочиб ул нозанинлар мажлисига юз урди. Ул икки канизакким, аларга посбон эрдилар, булар ҳам на иш бўлди, деб ҳайрон бўлуб турмуш эрдилар. Паривашнинг олдига чиқиб ётоқидин тутуб, қаттиғ овоз бирлан хитоб қилиб, анга дедиларким: «Нечук бадхўйлиқ ва сахтрўйликдурким, сен қилурсен ва бу не турлук макр ва ғадрудурким сан қилурсен. Бу йигитга кўп жафолар еткурдинг ва бизларни хижолат остида ўлтурдинг. Бу кеча анга нечанчи маротаба фириб бердинг? Сен начук бераҳм, ҳийлагар ва афсунгор эрдинг? Бир покиза ва обрўлиғ ва соддалиғ иигитни мунча хижил ва шармсор қилдинг?»

Эрса ул париваш онт ичиб узрлар айтди: «Ўзимнинг танг бўлғонимни кимга айтайин?», деб зору гирён йиғлади.

Алар париваш сўзига қулоқ солмай яна дашном азоб бердилар. Шул вақтда ул йигит узоқдин кўрдиким, икки каниз ул паривашни ўртага олиб, дашном бериб, азоб берадурлар. Эrsa ул йигит яқин келиб аларга дедиким: «Анга озор еткурманглар. Бизларнинг ҳеч биримизда гуноҳ йўқтур. Бул воқеада бир иш қилмоқ керакдур. Барча ишни тангри тақдирин билмоқ керакдурким, ҳамоно бизларнинг аслимиз ва зотимиз покдур. Ҳақ таолонинг инояти бизларни мундоқ хатолардин пок тутди. Кўзимизни ибрат ва порсолиқ нури бирла ёрутди. Ҳар кишиким, ҳаром ишга кўнгул қўюб, мундоқ покдомон паривашга беникоҳ бадназарлик қилиб, ўзига бу ёнглиғ зулми раво кўрса, албатта харомзодадур. Эмди мен ёмонлиғ қилгон афъолимдин тавба қилдим ва гафлат шаробидин ойилдим. Агар ажалим таъхир топиб, умрим муддат узун бўлса ва ул париваш қабул этса, они никоҳ қилиб ҳалоллиқ бирла ўзимга жуфт қилурмен ва анинг иззатларин ўзимга лозим билурмен».

Алқисса, ул кеча саҳар вақтида борча нозанинлар суҳбат асбобларни йиғнаб, боғдин чиқиб уйга кетдилар. Тонг отиб, қуёш нури жаҳонни ёрутгондин сўнг йигит доғи боғдин чиқиб, шаҳарга бориб ўзининг мақомида ором тутди. Утган оқшомдағи воқеа ёдиға тушуб, ишқ ўти бирла хотириға жўш ва хуруш тушти. Вафодорлиқ бирла ул пари рухсорин талаб қилиб, қобин боғлаб, они никоҳига киргузди ва фароғат бистарида ётиб, носуфта гавҳарин олмоси саҳти бирла тешди. Бир неча кун айш-ишратлар қилиб мурад ва мақсудиға етушти».

Ул афсонахон нозанин бу лотнишон афсонани мундоқ хушбаёнлиқ бирла ҳикоя қилгондин сўнг, шоҳ Баҳром они қучоғиға чекиб, жони ичинда жой бериб, ором топди. Бу тариқада ҳар кун бир гумбазда ўлтуруб, ишрат жоми бирла базми қиздуруб, неча замонлар давлат суруб айш-ишрат додин берди.

ШОҲ БАҲРОМНИНГ ВАЗИР ЗУЛМИДИН ОГОҲЛИҚ ТОПИБ, СИЕСАТҒА ЕТКУРГони

Шоҳ Баҳром бир куни баҳор вақтида подшоҳона мажлис тузуб, айш-ишрат қилиб ўлтурмиш эрди. Ногоҳ жосусларининг бири келиб хабар бердиким, Хоқони Чин аҳду паймонин синдуруб, ниҳоятсиз лашкар жамъ этиб, Эрон мамлакатининг қасдида Чин вилоятининг чиқиб суръ-

ат қадами бирла сахрою биёбонларни қатъ этди. Қасрат бирла ер юзини тутуб, балойи ногихондек Жайхун канориға етди. Агар тезроқ аларнинг дафъи чорасин қилмасангиз, Чин халқининг жафосидин хонумонимиз вайрон ва қонимиз ёмғур селидек ҳар тарафга равон бўлғусидур. Шоҳ Баҳром ул қиссадин огоҳлиқ топғондин сўнг, дафъ чорасин қилмоқ учун жоми майдин илик чекиб, ул бобда андиша қилиб, ўз кўнглига дедиким, бу ишнинг чораси кўпроқ ва қаттиқ лашкар бирла бўлғусидур. Нединким, душманга зафар топмоқ асбоби ганж ва лашкардур. Бу андиша бирла лашкарни талаб қилди — эшикида бир киши топа билмади; хазиналарни ахтарди — кўзига бир танга илинмади. Яроғни борлади — қўлига бир кўҳна газлик илинмади. Ложарам тишсиз қоплондек кенг жаҳон бошиға зиндон бўлди.

Ул замонда Баҳромнинг бир вазири бор эрди. Бағоят пастҳиммат, бадқирдор, золим ва ситамкор эрди. Шоҳ Баҳром айш-ишрат бирла ётди, мамлакат бирла иши бўлмади. Бу ишлар бўлғондин сўнг, зулм ва фитна бедоди кўп бўлди ва вазир мулку мол жамъ этмакка машғул бўлди. Баҳромнинг нойибиға зар ва хилъатлар бериб, фитна турғузмоқ учун фириб бериб, дедиким: «Халойиқ бу замонда бағоят давлатманд ва молдордур, паст, густох ва беадаб бўлмишлар. Агар аларга танбиҳ ва гўшмол еткурмасанг, бир фитна турғузуб мамлакатни хароб қилурлар. Андоқким, Жамшидға хорлиқ еткурдилар ва вазири қаҳр бирла ўлтурдилар. Эмди бизларга аларнинг гўшмол тадбирин қилмоқ керакдурким, подшоҳ кечаю кундуз душманларга ҳушёрдур. Шаҳаншоҳ субҳу шом уйқуда, ўғрилар бедордур. Агар подшоҳнинг сиёсати бўлмаса мамлакат вайрон бўлғусидир ва агар подшоҳ сиёсат зоҳир қилса, душман манкуб ва гуризон бўлур. Агар фуқаро ва риоёға мулойимат кўргузуб, ўз бошиға юборсанг, албатта, бошингга бир бало келтирур. Эмди сиёсатга жаҳду кўшиш қилғил ва раҳмдиллик бирла обрўйингни тўкмагил. Ҳеч кишининг ошнолиғиға олдонмағил ва қўлингдоғи қилични ўзингга ошно билғил. Ондин сўнг ўзга кишини ўзингга ошно қилмағилким, подшо бизларга инониб, фароғатда ўлтуруб, бодапарастлик бирла айшу тарабга машғулдур. Менинг қўлумда ва сенинг қўлингда тиг бордур. Сендин сиёсат ва мендин тadbир воқеъ бўлсун ва мен ҳар сўз десам они қилғил. Молдорнинг молин олмоқ бирла ва молсизнинг қонин тўкмоқ бирла танбиҳ ва гўшмол бергил ва ҳар

тариқа бирлан халқни хор тутғил, аларнинг кўзига азий бўлғойсен. Агар райят ожиз ва хор бўлса, мамлакат обод бўлур.»

Баҳромнинг ноиб вазирнинг бу фирибларига олди-ниб; анга мувофиқ халойиққа андоқ зулм ва ситам қилдиларким, андак мурувват қолмади, мамлакат харобалиқға юз қўюб, ҳеч кишида молу мулк қолмади. Ноиб райятға жафо қилур эрди. Вазир фуқаронинг мол ва асбобин қору ва ришва учун олур эрди. Ҳеч кишида зар, гавҳар, мулк ва ўзга асбобдин ҳам асар қолмади. Халойиқ доғи вилоятдин чиқиб даштларға юз уруб, овораву бехонумон бўлдилар. Борча ерлар зироатдин қолди ва хазона пулдин холи бўлди. Вазир бошқа ерда бир тангалик важни истаб топмади.

Шоҳ Баҳром танг бўлуб, қошиға келган халқдин мамлакат харобалиғин сабабин сўрар эрди. Вазирнинг зўридин қўрқуб, ҳеч киши рост сўзни айта олмай, ҳар ким бир турлук ёлғон сўзни айтиб қочиб кетар эрди. Эrsa шоҳ Баҳром кўп фикр қилиб, ҳеч ишнинг саранжом чорасин қила олмай тангдил бўлуб, ўзига дедиким: «Мамлакатга мундоғ вайронликлар ўзимнинг беқарорликимдин келди, ҳар на танглик оло таоло тақдири эркан бўлди. Ҳар подшоҳким, инон-ихтиёрин ўзга кишининг қўлиға бериб, мамлакат ва райят аҳволидин беҳабар бўлса, икки дунёда зиёнкорлиқға гирифтор бўлур, юз ҳасрат ва надомат бирла жаҳондин борғусидир.»

ШОҲ БАҲРОМНИНГ ШИКОРҒА ЧИҚИБ УЗ ҒАФЛАТИДИН ОГОҲ БУЛҒОНИ

Шоҳ Баҳром ишиға чора топа олмай танг ва малул бўлуб, ҳар кун ёлғуз ўзи шикорға чиқиб жониворларни сайд қилур эрди ва кўнгли ғамин дафъ этиб шодлик бирла қайтиб келур эрди.

Кунлардин бир кун бир сайднинг изидин от чошиб, ҳаво иссиғлиқидин ташна бўлуб, сув ахтариб бир тарафға от сурди. Асло сув топмай, ул ҳолда кўрдиким, узоқдин бир қалин тутун чиқиб фалакка етадур. Ул тутун жонибиға маркаб сурди. Бориб кўрдиким, бир улуғ хиргоҳ ва хийма барпо бўлубтур ва ҳар тарафида бир сурук ориғ мурда бўлғон қўй қуёш ҳароратидин ётибдур. Бир итнинг қўлоёқи боғланиб бир дарахтга осилибдур. Ул хиргоҳ бир дав-

латманд молдор чўпоннинг хиргоҳи эрди. Ул чўпон кўрдиким, эшикка бир иззатнишон меҳмон келибдур. Дарҳол очиқ юз бирла кулуб хиргоҳдин чиқиб меҳмоннинг оти инонин тутуб хиргоҳга тушурди. Таъзим ва хизмат шартин бажо келтурди. Олдида нон-сув қуюб, дедиким: «Хозир таом ушбудур. Агарчи сенингдек азиз меҳмонга бу бир неча қуруқ нонни чиқормоқ лойиқ эрмастур, ammo маъзур тутғилким, менинг маконим биёбондур, шаҳар ва ободон жойлар бағоят узоқдур».

Баҳром онинг суйин ичти ва таомига қўл урмай дедиким: «То бу осилиб тургон итнинг воқеасин менга этмасанг, нонингни емасмен.» Чўпон деди: «Эй зебо йигит, бу ит менинг қўйларимнинг посбони эрди. Мен анго эминликини бериб, вафодорлик учун қўйларим топшируб ва анго эътимод қилиб ўзим фароғат бирлан ўлтурмиш эрдим. Кўп йилдин бери бу қўйларимни боқиб, бўрилар офатидин омон сақлаб келар эрди ва қўйларни ўзи саҳродин уйга келтируб, уйдин саҳрога элтар эди. Мен қўйларимни анга инонур эрдим. Токим, бир кун қўйлар кўзимга оз кўруниб санадим, етти қўй кам чиқти. Бир ҳафтадин сўнг санадим, яна етти қўй кам чиқти. Алқисса кўп ҳафталар эҳтиёт қилиб санадим, бурунғидек ҳар ҳафта етти қўй кам бўла берди. Охир ўғридин гумон этиб, оқшомлар уйқудин кечиб, огоҳлиқ бирла посбонлиғ қилдим. Ўғридин асло асар топмадим. Қўйлар тамом бўлурга ёвуқ етди. Итни ҳиёнат қилур, деб ҳаргиз гумон этмас эрдим. Ҳайрон бўлуб ҳамиша ғам ва ғусса ер эрдим. Иттифоқо, бир кун қўйларнинг ёвуқида сувнинг канорида этиб уйқуломиш эрдим. Уйқудин уйғониб кўрдиким, ит бошин бир чўпга қуюб, қўл ва оёқин узотиб фароғат этибдур. Ул чоғда бир урғочи бўри бир тарафдин итнинг муқобиласига келиб қаттиқ овоз чиқариб, ўз тили бирла итни чақирди. Ит жойидан сачраб туриб бўрининг атрофин айланиб, қуйруқин тебратиб, бўрининг устига миниб жуфт бўлди ва ишин буткоргондин сўнг қўйларни бўрига ташлаб яна ўз жойига келиб ётди. Бўри қўйларнинг оросидин бир семиз қўйни олиб кетди ва оз вақтда еб тамом этди. Мен неча мартаба камингоҳда ўлтуруб, имтиҳон қилиб итнинг хиёнат қилгонин кўрдим ва мундоқ хиёнатин неча марталаб ўткордим. Асло ит бу ишни қўймади. Охир они бўри бирла тутуб уйга солиб қўйдим, сўнгра чиқориб дарахтга осдим. Ҳар кишиким, кўруб библиб, қудрати етиб волимларга, гуноҳкорларга мундоғ жазо бермаса, охир мулки вайрон

ва лашкар паришон, ўзи бехонумон бўлуб, кўп ҳасрат ва пушаймонлиқ бирла ўлгусидир.»

Шоҳ Баҳром бу сўздин сўнг ибрат олиб, ўзига дедиким: «Ман бу чўпоннинг сўзин эшитиб ўзимнинг гафлатимни билдим. Подшоҳлик қоидасин мундин ўргандим. Андоқким, чўпон мендурмен, қўй раиятдур ва ит вазирдур. Мен вазирни ўз тарафимдин мамлакат ва раиятга эмни этиб қўймишмен. Эмди мамлакат харобалиғи, ганж ноёблиғи ва раият паришонлиғи сабабин андин сўраб, мундоқ бесаранжомлиқнинг аслин билмак керакдур.»

Шоҳ Баҳром бу андиша бирла саҳродин қайтиб шаҳарга келди. Ҳақимларни ва зиндонбонларни олдиға чақириб, алардин мужримларнинг дафтарларин олиб кўрдиким, бир жаҳон мажруҳ ва мазлумларнинг отлари дафтарларда бир-бир ёзилибдурким, ҳар бири уқубат занжириға гирифтордур. Подшоҳни жабру ситам бирла бадном, ўзини афв ва карами бирла неқном қилибдур. Шоҳ Баҳром дафтарни кўргач кўзига жаҳон қоронғу бўлуб, дедиким: «Подшоҳ ҳар вақт бир маҳрамға қатл ҳукмин буюрса, вазир шафоат қилиб онинг қаҳри ўтиға таскин еткурса керак эрди. Менинг юртимни вайрон қилғучи ўғри ўз уйида эркан.»

Бу сўздин сўнг вазирни банд ва ҳибс этмакни маслаҳат кўрди. Сўнгги кун улуғ даргоҳда ўлтуруб кўриниш берди. Барча ақобир келиб, ҳар ким ўз жойинда саф чекиб ўлтирдилар. Вазир доғи густохона барчадин юқори чиқиб ўлтурди. Шоҳ Баҳром анга ғазаб бирла қараб, қаттиқ овоз бирла итоб қилиб, дедиким: «Эй кўрнамак золим, сен менинг неъматимдан тарбиятлар топибдурсен. Менинг давлатимдин олий мақомларға етушдинг. Мен сени эмни билиб мамлакат, мол, раият ва лашкаримнинг ихтиёри зимомин иқтидоринг қўлиға топшурдим. Сен омонатға хиёнат кўргузуб, зулм ва ситам бирла менинг мулкимни хароб этмишсен. Лашкаримни пароканда қилибсен, хазиналаримнинг нақдиға ғорат ва торож еткурмишсен ва ўз уйингни нақд зару асбобдин ва яроғдин тўлдирмишсен. Зулм ўти бирла фуқаронинг жамеъ хизматин куйдирмишсен. Мени маст ва гофил билмишсен ва ўзга шаробхўрлардек гумон қилмишсен. Мен агарчи зоҳирда маст ва бодахўрдурмен, аммо ботинда ҳушёр ва фалакулқуллобдурмен. Сен мунча хизмат қилмоқда ҳақдин ва халқдин уёлмадингму ва менинг сиёсатимни ёдингга солмадингму?»

Шоҳ Баҳром мундоғ сўзаларни кўп айтмоқ бошлади ва борча гуноҳни вазирнинг бўйнига ташлади. Андин сўнг буюрди, то вазирнинг дасторин бошидин олиб бўйнига боғладилар ва қўл-оёқин занжир бирла банд этиб зиндонга ташладилар. Андин сўнг шоҳ Баҳром шаҳар ва саҳрода мунодий қилдурдиким, ҳар ким вазирдин ситам кўрган бўлса, даргоҳга келиб додин талаб қилсунким, подшоҳ адл бирла анинг додин бергусидур. Бундай хабарни эшиткач жамеъ пароканда ва афтода бўлгон сипоҳ ва лашкар келиб Баҳромнинг остонасига бошларин қўюб зор-зор йиғладилар, вазирдин кўрган жабру жафоларин бир-бир баён этдилар. Андин сўнг Баҳром зиндонбонларга буюрди — бандиларни ҳибсдин чиқариб даргоҳга келтурдилар. Бандиларнинг адади минг нафардин зиёда эрди. Баҳром алардин етти кишини интихоб этиб, олдига чақириб, ҳар бирининг гуноҳин, аслин ва касбин танҳо-танҳо сўраб, дедиким: «Рост сўзлаб, банддин халос бўлгунглар!»

Аввалги мазлумнинг шикоят. Аввалги мазлум шоҳ Баҳромнинг олдида ер ўпуб, зор-зор йиғлаб, дуо қилиб дедиким: «Мен сенинг вилоятинг раиятларидин биридурмен. Менинг бир зебо суврат ва пок сийрат биродарим бор эрди. Вазир они ҳеч гуноҳсиз кўп азоблар бериб, зуам бирла ултурди ва барча моли асбобин олди. Биродарим ўлгони учун ҳамма хешу ақраболарим ҳасрат бирла йиғлашдилар. Мен ҳам сабр қила олмай қаттиқ ун бирла фарёд қилиб йиғладим. Бу сабабдин вазир мени тутуб, сен душманларга бош қўшмишсен, деб ёлғондин тухмат қилиб уйимни хизматкорларига буюруб талатди. Қўл-оёғимни банд этиб зиндонга ташлади. Биродарим онинг зуами бирла ўлди. Мен бир йил бўлдиким, қўл-оёғим банд бўлуб, зиндонда маҳбус ётибдурмен.»

Шоҳ Баҳром онинг сўзин эшитиб, вазирнинг анга қилгон жафосин маълум этиб, вазирнинг ондин олгон нимарсиларин қайтиб олиб, онинг қўлига бериб, хушҳол қилиб ўз ихтиёрига йиборди.

Иккиланчи. мазлумнинг шикоят. Иккиланчи мазлум йиғлаб, шоҳ Баҳромга дуо қилиб дедиким: «Мен бир боғбондурмен. Отамдин мерос қолгон бир дилкушо боғим бор эрдиким, неча алвон гуллар очилиб, турлик мевалар анда топилур эрди. Андин ўзга ҳеч мулким ва давлатим йўқ эрди. Ани бағоят яхши кўрар эрдим, кеча-кундуз масканим ул боғ эрди. Авқотгузорлиқимга сабаб онинг мевалари эрди.

Бир кун вазир бетакаллуф боғимга келиб меҳмон бўлди. Мен ихлос бирла меҳрибонлик қилиб, қудратим етканча турлук таом тартиб бериб олдиға келтурдим. Вазир таомдин фориг бўлгондин сўнг боғнинг атрофин айланиб, сайру тамошо қилиб, менга деди: «Бу боғни менга сотғил!» Мен дедим: «Бу боғни нечук сотурменким, муни жонимдин азиз тутармен. Бу жаҳонда менинг бор ватаним ушбу боғдур. Аҳли аёлимнинг авқотгузорлиқи ушбу боғ сабабидандур. Агар мен бечора бу боғдин айрилсам хонавайрон бўлғумдур. Ёш тифлларимнинг ҳолиға раҳм этгил! Бу боғни менинг қўлумдин олмағилким, боғ ўзингнинг боғингдур. Мен бечора сенинг боғбонинг, балки ғуломингдурмен. Олдингда жон бирла хизмат қилурмен.» Ул золим менга деди: «Бу баҳоналарни қўйғил, боғни менга сотғил!» Мен яна ёлбориб узрлар айтдим. Алқисса боғимни анга сотмадим. Охир менга гина қилиб, ёлгон туҳмат бирла бўйнимга бир улуғ журмни ташлаб, ул журм учун ул боғни қўлумдин олди. Подшоҳға бу ҳолни арз этмасун, деб мени зиндонға солди. Икки йил бўлдиким, мен зиндондадурмен.»

Шоҳ Баҳром андин бу сўзни эшиткоч, боғин ўзига бериб шод қилди ва ғаму андуҳдин озод қилди.

Учланчи мазлумнинг шикоят. Учланчи мазлум дуо қилиб, саргузаштин мундоқ маълум этдиким, дарё сафариға азм булбтурмен. Гавҳар келтуруб сотиб, кўп фойда қилур эрдим. Бир мартаба бир неча луълуъйи обдор келтуруб сотмоқ тиладим. Вазир эшитуб мени олдиға чақириб, луълуъларни олиб баҳойи учун андак нимарса бермак ваъда қилиб, мени қўрқутуб рози қилди. Неча муддатлар ўтди. Луълуъларнинг пулин бермади. Мен анинг олдиға талаб қилиб борур эрдим. Ул турлук баҳоналар айтиб, мени қайтарур эрди. Бу янглиғ мен онинг олдиға умид бирла борур эрдим. Вазир мени ул баҳона бирла ноумид қилиб қайтарур эрди. То мени бир кун олдиға пинҳоний чақириб туҳмат этиб, хунийларға қўшуб зиндонға солди. Бу баҳона бирла луълуъларни ҳам бебаҳо олди. Уч йил бўлдиким, ул золимнинг зулмидин зиндон азобиға мубтало дурмен.

Шоҳ Баҳром анинг луълуъларин олиб берди ва озод қилиб, шодлик ғўшасин қуёш афсаридин ошурди.

Тўртланчи мазлумнинг шикоят. Тўртланчи мазлум дуо қилиб, дедиким: «Мен бир ошиқ мутрибдурмен. Хунарим уд, барбатнавозликдур. Бир канизакка ошиқ бўлмиш эрдим

ва ани баҳойин тамом бериб эгасидин сотқун олиб ўзим-га никоҳ қилмиш эрдим. Ул канизак ниҳоятсиз соҳиб-жамол эрди. Муҳаббатим анга кундин-кунга зиёда бўлуб, анга барбатнавозлиқ ва нағмапардозлиқ ҳунарин ўргатмиш эрдим. Гоҳ-гоҳ икковимиз бир уйда ўлтуруб, соз бирла базмимизни қиздируб вақтимизни хуш қилур эрдик. Мен анга ошиқ эрдим. Ул менга мувофиқ эрди. Вазир ани мендин зўр бирла босиб олди ва жонимга ҳижрон ўтун солди. Мен ул ўт ҳароратиға тоқат қилолмай гоҳ-гоҳ вазирнинг базмгоҳиға бориб, йироқдин ул канизакнинг жамолиға назар қилур эрдим. Бу тадбир бирла фироқ ўтиға таскин берур эрдим. Ул золим мени тутуб, банд этиб, ҳеч гуноҳсиз зиндонға солди. Тўрт йил бўлдимки, мундоғ балоға гирифтордурмен.»

Шоҳ Баҳром бу сўзларни эшиткондин сўнг, анинг канизакин келтуруб, қўлиға топшуруб, нақд зар ато қилиб, зиндон бандидин озод қилди.

Бешланчи мазлумнинг шикоят. Бешланчи мазлум шоҳ Баҳромнинг олдида зорлиқ бирла дуо қилиб, дедиким: «Мен сизнинг вилоятингизда фалон кентнинг кадхудосимен. Сизнинг давлатингиз баракатидин ҳақ таоло менинг мулку молу нақдимни зиёда қилди. Зироатгоҳим ҳосилиға баракат берди. Мен сизнинг хайрингиз учун, неъматим шукронаси учун очларға таом ва яланғочларға либос берур эрдим. Афтодаҳолларға дастгир бўлур эрдим ва дармондаларнинг мушкулин осон қилур эрдим, бева ва етимларға нафақа бериб, кўнгулларин олур эрдим. Барча зироатгоҳимдин ҳосил бўлгон ғалла меҳмонларға сарф бўлур эрди ва ҳамиша мендин худо рози ва халқ хушнуд эрдилар. Вазир бу ҳолни билиб зулм ва ситамлар қилур эрди. Менинг мулк ва молимға тамаъ қўлин еткурди. Мени олдиға чақириб, итоб бирла дедиким: «Сен мунча мулк ва молни ранжу меҳнатсиз бир оз вақтда нечук пайдо қилдинг ва халқға мунчаким, хайру эҳсон қилурсен, ё бир бойни ўлтуруб молин олмишсен ва ё бир ердин ганж топмишсен. Эмди ул молдин менинг ҳиссамни бергил, йўқ эрса бошингни бари қилурмен.»

Мундоқ сўзларни айтиб, неча турлук азоблар бериб, менинг борча мулку молимни олди ва ўзумни банд этиб зиндонға солди. Беш йилдирким, мулку молу хонумонимдин айрилиб, зиндон уқубатиға мубталодурмен.»

Шоҳ Баҳром анга раҳм ва шафқат кўргузуб, озод қилиб, ўз мулкининг устига юборди.

Олтиланчи мазлумнинг ҳикояти. Олтинчи мазлум дуо қилуб, дедиким: «Мен сизнинг лашкарингиз жумласидан бир ихлосманд баҳодирнинг ўғлидурмен. Отам сизнинг хизматингизда ўлди. Мен анинг ўрнига хизматингизда бўлур эрдим. Кеча-кундуз душманларингизнинг қасдида қўлимга ҳам жон ва ҳам тиг олиб югурур эрдим. Сиз менга хизмат ҳаққимни вақтида берур эрдингиз. Мен ани аёлу атфолим бирла еб, баҳузур авқот ўткарур эрдим. Андин бошқа дахл ва насибам йўқ эрди. Золим вазир соҳиб иштиёр бўлгондин сўнг, улүфимни кесиб ҳеч нимарса бермади. Мен неча маротаба анинг олдига бориб йиғлаб дедимки: «Худо учун дастгир бўлғил; аёлу атфолим ҳолига раҳм қилғил!» Ул чоғда ул золим қаттиғ овоз бирлан менга арз қилиб, дедиким: «Подшоҳга навкар керак эрмастур. Ҳоло шаҳарнинг дарвозасига душман келмашидур. Бориб муздварлик қилиб фарзандларингга нафақа топиб берғил!» Мен дедим: «Эй вазир, ожизлиқимга раҳм қилғил ва худодин қўрқғил. Мен манглойи қаттиқнинг ҳақимда бу миқдор қаттиқлик қилмағил! Сен кеча-кундуз оёқ узатиб ётиб роҳатдадурсен ва мен ҳамиша қўлумда қилич, душман бирла урушуб меҳнатдадурмен. Сен агар варақ юзига қараб қалам урсанг, мен қўлумга тиг олиб душман юзига урармен. Сен аҳли сафонинг қонин тўкмакка қалам сурсанг, мен шоҳнинг душманларин бошин кесмакка тиг сурармен. Эмди сен подшоҳнинг тайин эткон вазифасин мендин кесмагилким, агар кессанг подшоҳга арз қилурмен».

Вазир бу сўзларни эшиткондин сўнг, ғазаб бирла ўтдек туютиб дедиким: «Эй аблаҳ, нодон, сен мени подшоҳдин қўрқузурмусенким, подшоҳни тахт устида ўлтурғузгон мандурмен. Подшоҳнинг боши менинг оёқим остидадур. Анинг бирла гил қиламен. Агар менинг этагимга қўл урмаса эрди, қачон хослуқларин қарғалар еб кетар эрди». Бу сўзни айтиб қўлига қалам олиб, дафтардин отимни ўчирди ва қўлимдин яроғимни олиб ғазаб бирла зиндонга топшурди. То мени юз минг уқубат бирла хунийларнинг уқубатгоҳига еткурди. Бу йил олти йилдурким, мен зиндонда турлук азоб бирла нотавон ва хастажондурмен».

Баҳром анга, от, яроғ ва хилъат инъом бериб, улүфасин икки чандон қилиб, ҳаддин афзун шодмонлиғ еткурди.

Еттиланчи мазлум шикояти. Еттиланчи мазлум шоҳ Баҳромнинг олдида қўл кўтариб дуойи давлат қилиб, дедиким: «Мен бу жаҳоннинг ошноларидин илик чеккан бир

худопараст зоҳидменким, менда мулку молу зану фарзанд йўқтурур. Кечалар намоз ўқуб, кундузлар рўза тутар эрдим. Ҳақ таолонинг ибодатиға машғул бўлуб, ҳеч киши бирла ишим йўқ эрди. Ҳар ким кўзумға кўрунса ризолиқин тилар эрдим ва ҳар киши ёдимға тушса дуосин қулур эрдим.

Бир куни вазир менг олдиға чақириб, ҳақорат бирла ошоқда ўлтурғузуб, юзумға ёмон кўз бирла қараб, дедиким: «Сенинг ҳаққингда менинг гумони бадим бордур. Сенға ҳар начук азоб берсам лойиқи сазовордурсен». Мен дедим: «Эй сайид, гумонинг надур, айтғил, то мен они тарк этиб, сенинг райинг бирла иш қилайин.» Ул деди: «Бад гумоним улдуким, сен менинг ҳақимда дуойи бад қилурсен. Худодин менинг ўлумимни тиларсен ва мен кўрқорменким, сенинг дуойинг қабул бўлғой. Эмди сенинг дуойи бадинг таъсиридин менға бир офат етушмасун, деб мен сенинг қўлуниг дуоға кўтармакдин боғлармен ва оёқини банд этиб, бўйиниға тасбеҳ ўрниға занжир солурмен.» Ул зolim бу сўзларни айтиб дарҳол оёқимни занжирбанд этиб зиндонға солди. Етти йилдуким, мен зиндонда ҳақ таолонинг шуқр ва ибодатиға машғулдурмен. Ул менинг қўлумни дуодин боғлади ва мен онинг қўлин мамоликдин ва риёдин боғладим. Оҳи сардим бошидин дасторин учурди, дуойи бадим баданидин бошин ерга тушурди.»

Шоҳ Баҳром бу сўзларни эшиткондин сўнг, вазирнинг барча амволин келтуруб зоҳиднинг олдинда қўюб деди: «Муни олғил!» Зоҳид деди: «Менға бул нимарсалар даркор эрмасдур. Менға яхшироқ нимарса бергилким, мен сенға яхшироқ нимарса бердим.» Бу сўзни айтиб мастонавор кулуб бир чарх уруб, қуёш янглиғ учуб халойиқнинг кўзидин ғойиб бўлди. Ондин сўнг они ҳеч киши кўрмади.

ШОҲ БАҲРОМНИНГ ВАЗИРГА ХИТОБ ҚИЛИБ, ДОРҒА ОСТУРҒОНИ

Шоҳ Баҳром бир неча вайрон бўлган мамлакатларни адл бирла обод этмак андишасида ўлтурмиш эрдиким, вазирнинг қилғон зулму бедоди ва ўзининг ғафлат ва бепарволиқи ёдиға тушуб ниҳоятсиз хижил ва шармисор бўлди. Ғам ва надомат ғалабасидин тонг отғунча уйқуси келмади. Тонг отқондин сўнг буюрди, улуғ борғоқ барпо қилдилар. Борғоқнинг олдинда баланд дор қурдилар ва ўзи

боргоҳда ўлтурди. Барча умаройи ақобир доғи келиб атрофида ўлтурдилар. Эраса жаллодшиор ва чобукдаст хизматкорлар қўлларига тиғи обдорни олиб, оёқ устида хизмат учун саф чекиб турдилар. Барча улуғу кичик тамошо учун боргоҳ атрофида жам бўлуб, маҳшаргоҳ ўз жомин ошкор қилди. Баҳром жаллодларга буюрди. Ул жафокор вазирни қўл оёқинда занжир, бўйнида гул бирла келтуруб, борча саркашларга ибрат етурмак учун дорга осдилар.

Шоҳ Баҳром дедиким: «Ҳар кишиким, ўз ҳаддидин ўтуб саркашлик қилса, жазоси будур ва ҳар одамким, ўз валинеъмати ҳаққиға хиёнат этмакни ўзига лозим билса жазоси ушбудур.»

Ондин сўнг ул чўпонниким даштда кўруб онинг сўзидин ибрат олмиш эрди, олдиға чақириб кўп лутф ва навозишлар қилиб, мартабасин баланд ва халойиқ орасида аржуманд қилди. Ондин сўнг адолат ва саховат ишиға саъй ва кўшиш бирла илик урди. Фуқаро ва риоё аҳволиға рафоқат ва осудалиқ еткурди. Бу жиҳатдин саҳл вақтида ганж ва лашкари кўпайиб, мамлакати ободлиққа юз кўйди.

Хоқони Чин бу хабарни эшитиб Жайхундин ўтмай, ўз юртиға қайтди ва узрхоҳлиқ бирла элчи йибориб дедиким: «Подшоҳким, ул фитнахез ва фасодангиз вазирни ўлтурди — борча фитна ва фасод ўтин ўчурди. Эмди кетган давлати келди, ҳарнаким мақсуди эрди ҳақ таоло ҳосил қилди. Ул кўрнамак вазир менга кўп ваъдалар бирла номалар юбориб, дедиким: «Эрон вилоятининг эгаси йўқтурур, тезроқ етушгулким, мен сенга вилоятни топширурмен. Подшоҳ кеча-кундуз мастдур, жаҳондин хабари йўқтур. Агар мамлакат кераклик бўлса, бетавқиф ҳаракат қилғилким, тиғ чекмак сендиндур, бош кесмак мендин!» Мен, чун ҳоло подшоҳнинг адл ва инсофин ва ҳушёрлиқин эшитдим, ул фасодангиз вазирнинг борча сўзларига ва макру фирибига олданиб келмиш эрдим. Эмдиким ҳоли ҳақиқатни билдим, деганимга пушаймон бўлубдурмен. Эмди ўз вилоятимға мурожаат қилдим. Мен ҳам подшоҳнинг фармонбардори ва бандасидурмен ва қизим давлатлиғ ҳарамининг хизматкор канизакидур.»

Хоқони Чин бу сўзларни айтиб, вазирнинг онга юборган номаларин жамъ этиб бериб юборди. Шоҳ Баҳром ул номаларни ўқуб кўруб, вазирни ўлтурғони учун бошин саждаға қўюб худонинг меҳрибонлиғига шукр қилди.

ШОҲ БАҲРОМ ВОҶЕАЛАРИНИНГ ИТМОМИ ВА РУЗҶОРИНИНГ САРАНЖОМИ

Чун ҳақ таоло шоҳ Баҳромнинг аслин хок яратмиш эрди, олтмиш ёшиға киргонидин сўнг комил ақлининг даст-ёрлиқлари бирла ўз кўнглиға андиша қилиб билдиким, олам подшоҳлиқининг давлати вафосиз, умр шарбатининг лаззати бақосиздур. Борча нолайиқ афъолидин пушаймон бўлуб, жамъларидин қўл кўтариб ва жаҳоннинг ташвишидин этак силкиб, етти гумбазни етти донишманд воҳидға берди. Ўзи сидқ ва ихлос бирла тангри таоло ибодатин қилмоқ керак, деб билди. Онинг учун бир гўшаға бориб, бир неча муддат риёзат чекиб, тақво ва тоатға машғул бўлди.

Бир кун тахту тожни ташлаб ов қилмоқ учун шикорға чиқди. Сайдгоҳда бир қулонни кўруб изиндин қувлади. Лашкари анга ҳамроҳ ва тенг бўла олмай кейинга қолди. Шоҳ Баҳром икки маҳрами бирла қулоннинг изидин от чопдилар, кўп биёбонларни ва харобаларни қараб топмадилар. Ул харобаларнинг оросинда бир ғор бор эрди. Қулон қочиб бориб ул ғорға кирди. Шоҳ Баҳром ҳам унинг изидин ғорға кирди. Эrsa ондин чиқмади. Ул икки маҳрам ҳайрон бўлуб шоҳ Баҳромнинг изиндан ғорға киролмай ғорнинг оғзинда посбонлиқ қилиб ўлтурдилар.

Эrsa бир оз вақтдин сўнг лашкари ҳам келиб ул ғор оғзида жамъ бўлуб, ул икки маҳрамдин шоҳ Баҳромнинг воқеасин сўрдилар. Алар кўрган воқеани баён этдилар. Лашкар аҳли аларнинг сўзларин бовар қилмай, дедилар: «Бу начук сўздурким, сизлар нодонлиқдин подшоҳнинг ҳолидин гофил бўлуб, қайси ерга кетганин билмайдурсизлар?» Алар онт ичиб кўрган воқеаларин айтдилар. Лашкар сарҳанглари аларға дашном қилиб, озор бермакка машғул бўлдилар. Ул чоғда ғордин бир гуруҳ чиқиб, гуруҳ орасидин мундоқ садо келдиким: «Кетингла, шоҳ ғордадур, анда иши бордур!»

Бул садони эшиткондин сўнг сарҳанглар ғорнинг ичига тушуб кўрдиларким, ости ердур, шоҳ Баҳромдин ҳеч асар йўқдур. Ҳамма ғорнинг атрофида саф чекиб ўлтуруб эрдилар, кулфат бирла йиғлашмоққа машғул бўлдилар.

Шоҳ Баҳромнинг онаси бу ҳодисани эшитиб келиб, кўзи ёшидин даштни дарё қилиб, оҳи дудидин фалак юзини қаро этди ва кўп зар бериб, ул ғорни то сувға еткунча қоздуруб, то қирқ кунгача атроф жавонибин ковлатди.

Аммо ўглидин асло ному нишон топмади, юзин йиртиб, яқосин чок этди. Ул вақтда онинг қулоғига ҳотифдин мундоғ овоз келдиким: «Эй ғофил хотун, ҳақ таоло сенга бир омонат топширмиш эрди. Вақт еткондин сўнг ул омонатни сендин олди. Мундоғ беқарорлиқни қўйғил ва ўз ишингга борғил ва беҳуда ранж чекмағил!»

Ҳотифдин бул нидони эшиткондин сўнг, онаси Баҳромдин умидин узуб, ҳайрат ва маломат бирла шаҳарга муурожаат қилди. Анда кулфат бирлан ўз ишига машғул бўлди. Фалаки кажрафторнинг ул кирдори будурким, агар киши минг йил подшоҳлиқда ўлтуруб, етти иқлимга ҳукумат сурса ва юз йил муруд бодасин ичиб, кўнгли комига хушҳол ва масрур бўлса, охир анинг комин ажал заҳри бирла бирлаштурур, мақомин тийра гўр қилғусидур. Оқил киши бу ҳолдин ибрат олғай ва ўзин фақру фане тариқиға солғай. Тамматул китоб, баавнул маликул ваҳдөб.

МУСЛИҲИДДИН САЪДИЙ
ГУЛИСТОН

МУҲАММАД РИЗО МИРОБ ОҒАҲИЙНИНГ «ГУЛИСТОН» ТАРЖИМАСИГА ЕЗГАН ДЕБОЧАСИ

...Шаҳзода Муҳаммад Раҳим тўра... фақирга ҳазрат шайх Саъдий...нинг «Гулистон» отлиғ китобин турк тили била таржима қилмоқ хизматин буюрди... Агарчи фақир ушбу овонда бир шиддатлиғ касал меҳнатидин ниҳоятсиз нотавон ва ғоятсиз хаста жон эрдим. Аммо ул жанобнинг мундоқ марҳаматидин... сиҳат, балки қувват шарбати лаззатин тотиб, бақадри ҳол бу хужаста фол хизматни бутқармакка мажолим борича жидду жаҳд ишин зуҳурга етқурдим. Бу авроқ майдониға ҳолим етгунча ибтидо қалами маркабин сурдим. Ҳақ таоло иноятидин умид улким, фақирни итмом сарҳадиға восил ва ушбу муродимни ҳосил қилғай...

Эмди бу китобни ўқиғувчи суҳандонлар билсунларким, мусанниф... нодир ҳикоятлар, музҳик латифалар, муфариҳ ашъорлар ва ўтган подшоҳлардин воқеъ ўлғон ғариб сийрат донолардин бир неча сўзни ижмол ва ихтисор тариқаси била бу китобға дарж этиб, «Гулистон» от қўюб, сегиз боб била сегиз беҳишт ёнлиғ зийнат берубдур. Оларнинг таъдод ва таржимаси будурким, марқум ва мастур бўлур. Аввалғи боб: подшоҳлар сийрати зикрида; иккинчи боб: дарвешлар ахлоқи зикрида; учинчи боб: қаноат фазилати зикрида; тўртинчи боб: хомушлиқ фавойиди зикрида; бешинчи боб: ишқ ва йигитлик зикрида; олтинчи боб: қарилиғ заъфи зикрида; еттинчи боб: тарбият таъсири зикрида; саккизинчи боб: суҳбат ва хизмат одоби зикрида.

Аввалғи боб

ПОДШОҲЛАР СИЙРАТИ ЗИКРИДА

Ҳикоят. Эшитдимким, бир подшоҳ бир бегуноҳ кишини ўлтурмакка ишорат қилди. Ул бечора ноумидлик ҳолатида

қабих сўзлар айтиб, подшоҳга дашном айтти, андоқким, дебдурлар: «Ҳар кишиким жонидин кечар, кўнглидан ҳар на сўз бўлса, они қўрқмай изҳор этар.» Байт:

Киши топмоғон чоғда жойи гурез
Турар наки бирла дами тийғи тез.

Қитъа:

Бўлса ҳар кимса жонидин маъюс,
Қўли қувват топар, тили узалур.
Чун пишиқ тушса ит овзиға,
Қичқуруб ит юзига панжа солур.

Подшоҳ онинг дашномиға тушунмай, вазирларидин сўрадиким: «Ул на сўз айтур?» Бир оқил вазири айди: «Эй подшоҳи олам, ул бечора айтурким, ҳар киши қаҳру ғазабин ютуб, халқнинг гуноҳин ўтуб, эҳсон қилса, ҳақ таоло они дўст тутар ва жамъи гуноҳин ўтар.» Подшоҳга бу сўз хуш келиб, онинг гуноҳин ўтди. Яна бир ғофил вазир бор эрди. Оқил вазирга қараб деди: «Подшоҳнинг суҳбатида сандин ва мандин ёлғон сўз айтмоқ муносиб эрмастур. Бу киши подшоҳга дашном қилди. Сен бу сўзни ёлғон айтурсен». Подшоҳга бу сўз нохуш келиб ондин юз уюруб деди: «Сенинг бу сўзингдин онинг ул ёлғон сўзи манга кўб яхши кўрунур, нединким, онинг бу сўзи амният ва маслаҳат биносиға истехком берур ва сенинг сўзинг фасод ва шарорат турғузмоқни тақозо қилур, андоқким, хирадмандлар айтибдурлар: «Маслаҳатомиз ёлғон сўз фитнаангиз рост сўздин яхшироқдур.» Байт:

Эйки, султон олднда сўзинг топибдур эйтибор,
Яхши сўз айтурни пеша қил ўзингға зинҳор.

Бу байтлар Фаридун айвонининг тоқиға ёзилмиш эрдиким, маснавий:

Жаҳон мулки эрмастурур пойдор,
Кўнгул боғла бас ҳақға, эй ҳушёр.

Анго айлама така қилмоқни иш,
Ки ўлтурди кўбни қилиб парварш.

Гурур этма кўб бўлса дунёу зар,
Егон эрмас ондин даме кимса бар.

Чиқар вақтда тенг дурур жони пок,
Бадан жойи тахт ўлсуну йўқса хок.

Ҳикоят. Хуросон подшоҳларидин бири султон Маҳмуд Сабуктегинни* вафотидин юз йил ўтгондин сўнг тушида кўрдиким, барча аъзоси туфроқ бўлмишдур, магар икки кўзи тирик кишининг кўзидек хонасида айланиб, ҳар та- рафга назар қилур. Барча ҳақимлар ва муаббирлар ул тушнинг таъвил ва таъбиридин ожиз бўлдилар. Аммо бир дарвеш бу хизматни бажо келтуруб, деди: «Неча йил- лардурким, онинг мулкига ўзгалар мутасарриф бўлуб юрубдурким, ул ҳануз ҳасрат била онга қараб турубдур». Қитъа:

Кўб номдор шоҳ ер остида тутти ер,
Ким ер юзида қолмади ондин даме нишон.
Кўб хоксори йиллар этиб туфроқ ичра жой,
Туфроқ еб они қолмади осор устухон.
Нуширавоннинг оти тирик қолди адл ила,
Бўлди агарчи ўзи улуб хок аро ниҳон.
Бас, хайр эт, эй фалон, тутуб умрингни муғтанам
Ондин бурунки, халқ дсгой қолмади фалон.

Ҳикоят. Эшитдумким, бир подшоҳзоданинг қадди ба- голят кўтоҳ ва сурати ҳақир эрди. Ўзга биродарлари баланд қомат ва хўбрўй эрдилар. Бу жиҳатдин отаси онга каро- ҳат ва ҳақорат била назар қилур эрди. Шаҳзода бу ҳолни фаросат ва басорат била билиб, деди: «Эй ота, донойи кўтоҳқомат нодони зебосуратдин яхшидур. Ҳар кишининг шаклу сурати зебо бўлмоқ била қиммати кўб ва сийрати марғуб бўлмағусидир.» Андоқким дебдурлар, назм:

Қўй кичиклик била латиф дурур,
Фил мурдору ҳам касифдурур.
Тоғларнинг кичикрокидур Тур,
Тангри олдида бас шарифдурур.

Қитъа:

Деди бир вақт бир ориқ доно,
Семуз аблаҳга нуктан марғуб.

Ки бедав от агарчи лоғардур,
Дек бордур семуз эшакдин хўб.

Подшоҳ бу сўздин хандон бўлди. Аркони давлат доғи бу сўзни қабул эттилар ва биродарлари ранжида бўлуб, хижолатдин ўлум ҳолиға еттилар, назм:

То мард сўз ошкор қилмас,
Айбу ҳунарини кимса билмас.
То билса нетонг хаёл қилма,
Ҳар бешада шери нар тобилмас.

Эшитдумким, иттифоқо, ҳамул ошонда подшоҳға улуғ душман пайдо бўлуб, икки лашкар икки тарафдин саф чекиб, уруш майдонин ораста қилдилар. Аввал кишиким от суруб майдонға кирди, ҳамул шаҳзода эрдиким, шери гуррондек наъра уруб деди. Қитъа:

Ман онингдек кимса эрмасманки, ёвдин қочғоман,
Мардман, ондоқки кўргунгдур танимни қон аро.
Ким урушға чиқғуси кечмак керакдур жонидин,
Қониға қолғай черикнинг, гар қочар майдон аро.

Бу сўзни айтиб, ўзин душман сафиға урди ва кўб кишини ҳаёт маркабидин мамот туфроқиға тушурди. Ондин сўнг отаси олдиға келди ва таъзим била ер ўпуб, деди. Қитъа:

Қилмадинг суратим ҳақир кўруб,
Манда мундоқ улуғ ҳунарни гумон.
Ориқ от иш кунда буткорур иш.
Бўлмас ул иш семуз ўкуздин аён.

Добдурларким, душман лашкари бағоят кўб эрди. Ложарам бу тарафдин бир жамоа қочмоқға майл эттилар. Ул чоғда шоҳзода наъра уруб, майдон сори от суруб деди: «Эй баҳодирлар, мардона кўшиш қилинг, то ҳазимат топиб, хотунлар либосин киймагайсиз!» Онинг бу сўзидин барча лашкарнинг ғайрат ва таҳаввури зиёда бўлиб, барча бирдин иттифоқ била ҳамла уруб, душманға шикаст бериб, зафар топтилар. Ондин сўнг подшоҳ шаҳзодани қучоғиға олиб, бош ва кўзин ўпуб ва кун-кундин зиёдароқ тарбият қилиб ўзига валиаҳд этти. Бу жиҳатдин шаҳзоданинг биродарлари рашк ва ҳасад қилиб таомиға заҳар

солиб олдиға келтурдилар. Ул ҳолда шаҳзоданинг қиз қариндоши дарчадин кўруб эшикни қоқти. Шаҳзода эшик садосин эшитиб, ҳамул ишни фаросат юзидин фаҳм этиб, кўлин таомдин чекти ва деди: «Эй биродарлар, бу на ҳолдур, ҳунармандлар ўлуб, беҳунарлар онинг ўрнини тутмоқ маҳолдур.» Байт:

Тиломас ҳеч кимса сояйн бум,
Гар хумо бўлса даҳрдин маъдум.

Бу ҳолдин подшоҳни огоҳ қилдилар. Подшоҳ шаҳзоданинг биродарларин олдиға чақириб, гўшмол ва танбеҳ берди. Ондин сўнг ҳар бирига атрофдоғи шаҳарлардин бир шаҳарни ҳисса ва сиюргол қилди, то ўртадин фитна ва низоъ кўтарилди. Дебдурларким, ўн дарвеш бир гилам остиға сигор, аммо икки подшоҳ бир иқлим ичига сиғмас. Қитъа:

Гар ярим нон топса ногаҳ бир фақир,
Ёримин дарвешларга базл этар.
Етти иқлим олса гар бир подшоҳ,
Ҳам яна иқлим фикрига кетар.

Ҳикоят. Араб ўғриларидин бир тоифа бир улуғ ва баланд тоғнинг устида маскан қилиб, қорвон йўлин боғламиш эрдилар. Барча шаҳарларнинг фуқаро ва риоёси аларнинг тааддиси остида манкуб ва султоннинг лашқари ҳам оларға муқобил бўла олмай мағлуб эрди. Онинг учунким, бир баланд тоғнинг қалъасин тасарруфлари кўлиға киргузуб ул маҳкам жойни ўзлариға макон ва маъво қилмиш эрдилар. Ложарам барча уқало ва мудаббирлар жам бўлуб иттифоқ била оларнинг мазаррати дафъида машварат қилиб, бир-бириға дедиларким: «Агар бу тоифа ушбу тариқа била бир неча вақт қароқчиликға мудовамат кўргузсалар, қувватлари кўпалур ва бизларнинг олар била муқовамат қилмоқимиз мушкул бўлур. Қитъа:

Дарахтики, навкештадур бир киши
Қўпормоқ они усру осон эрур.
Вале неча йил ўтса юз фили маст,
Қўнгормоқлиғ они на имкон эрур.

Охир сўз мунга муқаррар бўлдиким, бир кишини қароқчиларнинг тажассус ва нигомишиға юбордилар ва ўз-

лари фурсатга мунтазир бўлуб ўлтурдилар, то вақтиким, қароқчилар иттифоқ била отланиб атроф ва жавонибнинг ғорат ва торожиға кеттилар ва маконлари холи қолди. Булар ондин хабар топиб кўб воқеани кўрган ва уруш расмларин имтиҳон қилгон далирлардин бир неча кишини юбордилар, то алар қароқчилар манзилига ёвуқ тоғнинг бир кавогида пинҳон бўлдилар. Оқшом ўғрилар кўб ерларни сайр этиб, кўб молни ғорат қилиб бориб манзиллариға келдилар ва яроғларин ва ўлжаларин қўюб, фориғболлик била уйқуға бордилар. Кечадин бир пос ўтгандин сўнг мазкур бўлгон диловарлар камингоҳдин чиқиб, қароқчиларнинг устиға тўкулуб, барчасин тутдилар ва қўлларин орқасиға маҳкам боғладилар. Тонг отгондин сўнг подшоҳнинг даргоҳиға олиб келдилар. Подшоҳ аларнинг қатлиға фармон қилди. Иттифоқо, оларнинг орасида бир ёш йигит бор эрдиким, бағоят хушманзар ва юзи гулшани тоза ва тар эрди. Вазирларнинг бири ул йигитнинг ҳолиға тараҳхум этиб, подшоҳнинг тахти оёқин ўпуб, онинг гуноҳиға шафеъ бўлуб, деди: «Бу йигит ҳануз ҳаёт боғидин бар емамишдур ва йигитлик замонидин ҳеч нафъ олмамишдур. Подшоҳона карамингиздин умид ва илтмосим улдурким, фақирға ул йигитнинг гуноҳин бағишлаб, жонимға миннат қўйсангиз». Бу сўз подшоҳнинг равшан табиға мувофиқ тушмай, вазирдин юз уюруб, деди. Байт:

Зоти ҳар кимнинг ямондур, яхши ҳаргиз бўлмағай,
Гунбаз узра гўз қўймоқ — тарбият қилмоқ анго.

Аларнинг бих ва бунёдин қўпормоқ ва наслин мунқатиъ қилмоқ яхшироқдур, нединким, ўтни ўчуруб, ахгарни қўймоқ ва афъини ўлтуруб баччасин парвариш қилмоқ ақллиг кишиларнинг иши эрмастур. Қитъа:

Абр ёғдурса гар ҳаёт суйин,
Емагунг бид шохасидин бар.
Яхшилиг қилмағил ямондин уммед,
Ки, най бўрё берурму шакар?

Вазир бу сўзни эшитиб хоҳ нохоҳ қабул этти ва подшоҳнинг ақлиға таҳсин кўргузуб, деди: Айтгон сўзингиз ростдур ва лекин бу йигит агар қароқчиларнинг суҳбатида доимий қолса эрди, оларнинг табиатиға хўй қилур эрди. Аммо бандан умидворманким, солиҳларнинг тарбиятин

кўрса, хирадмандларнинг табиатиға хўй этгай, нединким, ҳоло ёшдур ва қароқчиларнинг фасод ва иноди ҳануз онинг табиатида барқарор бўлмашишдур. Хабарда келибдурким, ҳар фарзанд онодин турса ислом фитратида турғусидур. Сўнгра суҳбат таъсиридин ота ва оноси яҳудий бўлса — яҳудий, насроний бўлса — насроний бўлғусидур. Қитъа:

Нуҳ, ўғли бўлуб ямонлар ила,
Еди насли нубуввати барҳам.
Яхшилар изига игоргон учун
Бўлди асҳоби қаҳф* ити одам.

Вазир бу сўзни айтиб, маҳрамлардин бир неча кишини ўзига кўмакчи қилиб, ҳамул йигитнинг гуноҳин ибром била тилади. Охир подшоҳ онинг қонин аларға бағишлади ва деди: «Агарчи бағишламоқ маслаҳат эрмас эрди, аммо сизларнинг зорингиз учун бағишладим.» Қитъа:

Рустамға насиҳат юзидин Зол деди:
Душманни ҳақир онглоб онга бўлма шафиқ.
Кўрдимки неча қатла кичик чашма суйи,
Қилди кўполиб тева била юкни ғариқ.

Алқисса, вазир ул йигитни нозу неъмат била парвариш қилиб, тарбияти учун устоди адаб таъйин этди, то савол ва жавоб қовоидин ва подшоҳлар хизмати одобин ўрганди ва барчаға мақбул бўлди.

Бир кун вазир онинг фазл ва камолин подшоҳнинг олдида таъриф этиб, дедиким: «Оқилларнинг тарбияти онга таъсир этибдур. Қадимий жаҳли онинг табиатидин кетибдур.» Подшоҳ бу сўзни эшитиб, табассум қилиб, деди. Байт:

Бўри фарзанди бўри бўлғусидур,
Нечаким одам ичра улғайсун.

Бир-икки йил ўтгандин сўнг, маҳалланинг авбош ва бебокларин онга қўшулдилар ва бир-бир мувофақат аҳду паймонин маҳкам қилдилар, то бир кун фурсат топиб вазирни барча фарзандлари била ўлтуруб, кўб мол ва асбобни олиб, ҳамул тоғнинг устига чиқиб отасининг ва ҳампешаларининг маконига бориб, ўрунларида ўлтурди.

Подшоҳ бу воқеани эшитиб, ҳасрат бармоқин ҳайрат тиши
била тишлаб, деди. Қитъа:

Яхши қилични кимса темурдин нечук ясар,
Нокас бўлурму тарбият лутф бирла кас.
Емгур агарчи шаҳр ила саҳроға тенг ёғар,
Гулшанда лола, шўрада бутгуси хору хас.
Замини шўра сумбулбар кетурмас,
Нечукким тухм қилсанг жонфишонлиғ.

Қитъа:

Ямонға яхшилиғ қилмоқ биайниҳ
Эрур яхшиға қилмоқлиғ ямонлиғ.

Ҳикоят. Бир сарҳангзода кўрдимким, ақлу каёсат ва
фаҳму фаросатда тавсифдин зиёда ва мубарро эрди. Боши
кичик эрса ҳам, манглайида иззат ва улуғлиқ осори пайдо
эрди ва фазлу камол даражасига етушмиш эрди, барча
уқало аҳлиға қабул тушмиш эрди. Байт:

Бор эрди бошида қилсанг назора
Хирад хуршидидин равшан ситора.

Филжумла, подшоҳнинг табъиға мақбул тушти ва улуғ
мансабларға етушди, нединким, хирадмандлар дебдурлар:
Тавонгарлик ҳунар била бўлур, мол била ва толош била
бўлмас. Улуғлиқ ақл била бўлур, жусса ва пош била бўл-
мас. Чун бир неча сипоҳ онинг мансаб ва жоҳиға рашк ва
ҳасад кўргузуб, они бир хиёнатга муттаҳам қилдилар,
подшоҳнинг олдида кўб бефойда сўзлар айтиб, онинг қат-
лиға кўб саъйи — кўшеш кўргуздилар. Байт:

Кимсага гар дўст бўлса меҳрибон,
Душмани кўб бўлса, ондин не зиён.

Подшоҳ ондин сўрдиким: «Сенинг ҳақингда буларнинг
хусуматиға сабаб недур?» Ул жавоб бердиким: «Сизнинг
соёйи давлатингизда барчани ўзумдин рози ва хушнуд
қилмишман, аммо ҳосидлар ҳеч нима била рози ва хушнуд
бўлмаслар, магар менинг жоҳу неъматим ва давлатим за-
воли била хушнуд бўлурлар». Қитъа:

Кишига истарам асло етурмамак озор,
Вале на судки ҳосид кўрар ўзидин ранж.
Ул, эй ҳасудки, ранжи азимдур ҳасадинг,
Ки токай ондин ўлурсан малули меҳнатсанж.

Қитъа:

Кўра олмас ҳамиша бадбахт эл,
Неку бахт ўлғон элга неъмату жоҳ.
Кундуз, ар кўрмас эрса шаппара нур,
Чашмаи офтобга на гуноҳ?

Ҳикоят. Ажам подшоҳларидин бирини айтурларким, раийят молиға зулм ва татобул қўлин узотмиш эрди ва ул масобада жавру ситам қилмоқни оғоз этмиш эрдиким, халойиқ онинг жаври шиддатидин ғурбат ихтиёр этиб, ҳар тарафга кеттилар. Вилоятда раийят кам бўлғондин сўнг зироат ва тижоратга нуқсон етти ва хазина холи қолиб, душманлар ҳар тарафдин ҳужум этти. Назм:

Мададкор истасанг вақти мусибат,
Саломат вақтида қилғил саховат.
Қочар базл этмасанг банданг эшикдин,
Қилур бегона лутф, этсанг итоат.

Бир кун онинг мажлисида «Шоҳнома» китоби ўқилур эрди. Сўз Заҳҳокнинг давлати завол топиб, Фаридун салтанатининг зикрига етган чоғда бир доно вазир подшоҳдин сўрдиким: «Фаридуннинг асло ганж ва мулк ва ҳашамати йўқ эрди. Мунча мамлакат нечук онинг тасарруфи қўлига кириб, салтанат онга муқаррар бўлди?» Подшоҳ деди: «Кўб халқ таассуб ва ғайрат юзидин онинг атрофиға жамъ бўлуб, онга қувват ва мадад еткурдилар, то ул подшоҳликға етти». Вазир деди: «Чун халқнинг жамъ бўлмоқи подшоҳликға сабаб бўлса, сен халқни недин паршон қилурсен, магар санда подшоҳлик сурмак орзуси йўқтур?» Байт:

Сипоҳ ҳолидин қилғил огоҳлиғ,
Ки шаҳ лашкар ила қилур шоҳлиғ.

Подшоҳ сўрдиким: «Сипаҳ ва раийятнинг жамъ бўлмоқиға сабаб недур?» Вазир деди: «Подшоҳға карам қил-

моқ керакдур, то халойиқ атрофиға келгайлар ва адл этмак керакдур, то сояйи давлатида фароғат била ором қилгайлар. Санда бу икки шарофатлиғ иш йўқтур.»

Маснавий:

Айлагай жавр пеша султонлиғ,
Ки бўри қўйға қилса чўфонлиғ,
Подшоҳеки, зулм этар бунёд,
Қилгай ўз мулки, давлатин барбод.

Подшоҳға ул давлатхоҳ вазирнинг насиҳати мақбул бўлмай, олдидин қовлади. Кўб муддат ўтмасдин бурун амакилари онга хусумат пайдо қилиб, урушмоқ учун лашкар ораста қилдилар. Подшоҳнинг жафоси шиддатидин жониға етиб, атроф жавонибға кетиб, паришон бўлгон халойиқ амакиларининг хизматиға жамъ бўлуб ихлос била мадад ва қувват еткурдилар, то мулки подшоҳнинг қўлидин кетиб, амакилариға муқаррар бўлди. Қитъа:

Подшоҳеким раво кўргай райиятға ситам,
Бошиға тушса қотиг иш, дўсти душман бўлур.
Хасмдин имин бўлай десанг райиятпарвар ўл,
Ким шаҳи огоҳға хос ҳасин бу фан бўлур.

Ҳикоят. Бир подшоҳ бир ажамий ғулом била кемага минди. Ғулом ҳаргиз дарёни кўрмамиш эрди ва кеманинг ҳайбат ва меҳнатин билмамиш эрди. Ваҳим била кўб йиғлаб, зорлиғ қилиб, аъзо ва андомиға ларза ва беқарорлиғ етушти. Ҳар нечаким мулотафат кўргузуб тадорикин қилур эрдилар, асло ором топмас эрди. Бу жиҳатдин подшоҳнинг айши тийра бўлур эрди, ҳеч чорасин топмас эрдилар, аммо ҳамул кема ичида бир ҳақим бор эрди. Подшоҳға деди: «Агар рухсат берсанг, ман бир иш этиб ани хомуш қилурман». Подшоҳ деди: «Агар мундоқ қилсанг, бизнинг ҳақимизда ниҳоятсиз қарам қилмиш бўлгайсан.» Ондин сўнг ҳақим буюрди, то ғуломни сочидин тутуб дарёға ташладилар. Уч навбат чўмгондин сўнг тортиб кеманинг олдиға ёвуқ келтурдилар. Ғулом жон ҳавлидин икки қўли била кемадаги кишиларнинг қўлиға ёпушиб зўр била ўзин кема ичига олиб, бир гўшада ўлтуруб, ором тутди. Подшоҳға бу ҳол таажжуб кўрунуб сўрдиким: «Мунда на ҳикмат бор эрди?» Ҳақим деди: «Ғулом бурундин фарқ бўлмоқ меҳнатин кўрмамиш эрди, ложарам кема ичининг саломатли-

ги қадрин билмас эрди, эмди билди, андоқким, офият қадрин бир мусибатга гирифторм бўлгон киши билгусидур.» Қитъа:

Қорнинг тўқ эса арпа нони яхши кўрунмас,
Гар оч эсанг ой қурси киби хўб эрур ва соф.
Аъроф беҳишт ўлгусидур дўзах элига,
Жаннат элига бўлгуси дўзах вале аъроф.

Ҳикоят. Ануширвоннинг ўғли Хурмуздин сўрдиларким: «Отангнинг вазирларидин на хато кўрдингким, оларни банд этдинг?» Хурмуз деди: «Ҳеч хато кўрганим йўқ, аммо билдимким, оларнинг кўнгулларида менинг ҳайбат ва салобатим бағоят кўбтур ва менинг аҳду паймонимга эътимодлари йўқтур. Ман кўрқдимким, ўзларининг жонлари хавфидин мани ўлтурмакка қасд этгайлар.» Қитъа:

Кўрқғил ҳар кимки сандин кўрқса,
Гарчи санда бор эса юз анча зўр.
Айлагай бўлгон чоғи ожиз танинг
Шерға чангал уруб кўзини кўр.

Ҳикоят. Араб подшоҳларининг бири қарилиғ ҳолатида ранжур бўлди ва тирикликдин умид узди. Ул ҳолда бир киши эшигидин кириб, башорат еткурдиким, фалон қалъани сизнинг давлатингиз рўзи ва лашкарингиз қуввати била фатҳ ва душманларингизни асир ва дастгир қилдук ва ул тарафнинг жамиъ фуқаро ва раоёси мутеу фармонбардор бўлдилар. Подшоҳ бир оҳи сард чекиб, деди: «Бу мужда манга мужда эмастур, балки душманларимға, яъни мамлакатим ворислариға муждадур.» Қитъа:

Умри азиз ўтди бу ёнглиғ уммед ила,
Ким, ҳар на ким кўнгулга мурод ўлса неткомен,
Ҳоло уммед эшиги очилди юзимга, лек
Умрики ўтди, келмас эса они неткомен.

Қитъа:

Кўси рихлатни қоқти дасти ажал,
Эй икки кўз, видоъ сар қилингиз.
Эй оёқу қўлу тану бошим,
Бир-бирингизни бохабар қилингиз.

Келди устумга марг душманком,
Эмди, эй дўстлар, гузар қилингиз.
Ман чу нодонлиқим била ўтдим,
Сизлар они билиб ҳазар қилингиз.

Ҳикоят. Фақир Дамашқда бир кун Яҳё алайҳиссаломнинг марқади бошида эътикоф ўлтурмиш эрдим. Подшоҳларнинг бириким, ноинсофлиқда мавсуф ва машхур эрди, келиб намоз ўқиди ва ҳожат тилади. Байт:

Дарвешу ғанидур бу эшикда туфроқ,
Ҳар кимки ғанироқ эҳтиёжи кўброқ.

Манга деди: «Сен дарвешдурсен, ҳиммат қилиб, менинг ҳаққимда пок кўнгул била дуо қил, нединким, бир қавий душмандин хавфим бордур.» Ман дедим: «Ожиз райятга лутф ва марҳамат қил, то қавий душмандин зўру заҳмат кўрмагайсен.» Назм:

Киши неча қавий зўрдаст бўлса агар,
Керак етурмаса ул зери дастларга зарар.
Ҳар одамики, йиқилгон улус қўлин тутмас,
Йиқилса кимса қўлин тутмағай бўлуб ёвар.
Бас эмди сен бўлуб огоҳ халқи додин бер,
Йўқ эрса сандин олар додини олур довар.

Маснавий:

Бир-бирига улус эрур аъзо,
Зоти бирдур борига, эй доно.
Етса ҳар аъзога агар озор,
Қолмағой ўзга узвларга қарор.
Узгалар дардидин эсанг беғам,
Лойиқ эрмас сени демак одам.

Ҳикоят. Бағдодга бир мустажобуддуо дарвеш зоҳир бўлди. Ҳажжож бинни Юсуфга ондин хабар бердилар. Ҳажжож онинг олдиға бориб, деди: «Менга дуойи хайр қил». Дарвеш деди: «Худоё, мунинг жонин олғил». Ҳажжож деди: «Худо учун рост дегил, бу нечук дуодур?» Дарвеш деди: «Бу дуойи хайрдур, ҳам сенинг ҳаққингда ва ҳам жумла мусулмонларнинг ҳақида.» Маснавий:

Эй амир, ўлмағил фақир озор,
Токай ўлғуси гарм бу бозор.
Гар санга жавру зулм эса марғуб,
Ўлганингдур тириклингингдин хўб.

Ҳикоят. Эшитдумким, подшоҳларнинг бири кечау кундуз май ичиб, маст бўлуб, айшу ишратға машғул эрди ва мастлик охирида бу байтни ўқур эрди. Байт:

Йўқтур жаҳон ичра манга асло бу дамдин яхши дам,
Ким неку баднинг фикридин кўнглумда йўқ бир зарра ғам.

Бир ялангоёқ ва ялангбош ва яланғоч дарвеш ул атрофда ётмиш эрди, они эшитиб, деди. Байт:

Эйки олам мулкинг ўлмиш якқалам,
Санда гар ғам бўлмаса, йўқ бизда ғам.

Подшоҳға бу сўз хуш келиб минг тиллолиқ зарни бир харитаға солиб, даричадин узотиб, деди: «Эй дарвеш, этокинингни тутғил.» Дарвеш деди: «Ман этокни қайдин олайким, танимда либосим йўқтур». Онинг ҳолиға подшоҳнинг раҳми келиб, бир хилъат била ҳамул зарни олдиға йиборди. Дарвеш ул зарни оз муддатда еб ва паришон қилиб, йўқ этти. Ондин сўнг яна подшоҳнинг олдиға келиб, деди. Байт:

Қарор тутмағай озодалар қўлида мол,
Нечукки сув йўлиға манъё ўлмағай ғарбол.

Бу ҳолда подшоҳ бошқа ишга машғул эрди, дарвешнинг сўзига боқмай юз эворди, нединким, дониш аҳли дебдурлар: «Ҳар кишиким ҳушманд бўлса, подшоҳлар табъининг қиддат ва шиддатидин эҳтироз этмак керакдур, нединким, оларнинг ҳиммати аксар авқотда мамлакатнинг улуғ ишлари шуғлиға мутааллиқдур ва авом издиҳомиға таҳаммул қилмаслар.» Маснавий:

Ҳаром ангадур неъматин подшоҳ,
Ки сўз вақтини қилмас эрса нигоҳ.
Сўз айтур чоғин билмасанг, бўл хамуш,
Ки бу иш эрур айбингга пардапўш.
Била олмасанг гар муни урма дам,
Добон бемаҳал қилма қадрингни кам.

Подшоҳ деди: «Бу гадойни уруб қовингларки, онча неъматни андак муддатда исроф била йўқ этибдурким, байтул-мол хазинаси фуқаро ва масофиннинг луқмасидур. Шаётин лашкарининг луқмаси эрмастур». Байт:

Аблаҳеким ёғой ул исроф ила кундуз чароғ,
Тездурким, қолмағой оқшом чароғи ичра ёғ.

Носиҳ вазирларнинг бири деди: «Эй подшоҳи олам, маслаҳат улдурким, мундоқ кишиларга важҳи кафофни камкам бергил, то нафақада исроф қилмасунлар, аммо мундоқ зажр ва манъингни хуш кўрмасман, нединким, бир кишини лутф била умидвор қилиб, яна ноумидлик била қовуб озор бермак ҳиммат аҳлининг ҳолиға муносиб эрмастур.»

Қитъа:

Мумкин эрмаски, ташна қолғон эл
Шўр сувнинг лабиға келгайлар.
Бўлса ҳар ерда чашман ширин,
Халқ онда ҳужум қилгайлар.

Ҳикоят. Утган подшоҳларнинг бири райийатнинг риёетида сустлиқ қилур эрди, лашкарни қотиғлиқ била тутар эрди. Бу жиҳатдин бир қавий душман пайдо бўлуб, барча лашкари подшоҳдин юз эвирдилар. Байт:

Сипаҳдин агар зар тутулса дариг,
Сипаҳ доғи чекмас адув сори тийғ.

Ҳамул «узрни айтиб, юз эвирган лашкариянинг бири менинг дўстим эрди. Онга маломат қилиб, дедим: «Бу нечук носипослиқ ва кўрнамаклиқдурким, ҳол андак тағайюр топмоқ била қадимий маҳзумингиздин юз эвуруб, неча йилғи неъматлари ҳуқуқидин кўз юмдингиз?» Ул деди: «Карам қилиб мени маъзур тутким, ул воқеада менинг отим емсиз лоғар бўлуб минмакка ярамас эрди ва эгар, тузугим бир кишининг қўлида гаровда эрди. Билгилким, ҳар подшоҳ лашкар ҳақида бахиллик қилса, ондин ҳеч вақт саховат ва жувонмардлик умид этиб бўлмас». Байт:

Олса зар хизмат учун аҳли сипаҳ бергай бош,
Зар гар олмас эса кетгой олиб ҳар сори бош.

Ҳикоят. Маъзул бўлгон вазирлардин бири дарвешлар ҳалқасиға келди ва азизларнинг суҳбати баракати онга асар қилди, ҳузури қалб ва жамъияти хотир муяссар бўлди.

Подшоҳнинг кўнгли яна онга майл этиб, бурунги амалин берди, ул қабул этмади ва деди: «Маъзуллик машғуллиқдин яхшироқдур.» Рубойи:

Ул хайлики бир гўшага юз урдилар,
Фориғ элу ит тишидин ўтурдилар.
Йиртиб қоғозу қаламни синдурдилар,
Ҳам ўзларини, ҳам элни тиндурдилар.

Подшоҳ онга деди: «Мамлакат умурининг тадбири учун бизга хирадманд киши даркордур.» Ул деди: «Хирадманд кишининг нишонаси улдуким, мундоқ ишларга ризо бермагай.» Байт:

Шариф ондин эрур барча қушлар ичра ҳумо,
Ки еб сўнгок тиламас ҳеч жонварга ийзо.

Ҳикоят. Бир қароқулоқға дедиларким: «Сен шер суҳбати мулозиматин на важҳ била ихтиёр этдинг?» Ул деди: «Сабаб буким, ул сайд этиб, бир жонварни еса, ондин ортиб қолгонин мен ермен. Онинг савлати паноҳида душманларим шарридин хавфсиз юрармен.» Яна онга дедиларким: «Чун шернинг ҳимояти соясиға кирмишсен ва неъмат шукриға эътироф кўргузурсен, нечун онинг қошиға ёвуқроқ бормассен, то сани хос маҳрамлари ҳалқасиға киргузуб, ихлослиқ бандалари зумрасиға дохил қилғой.» Қароқулоқ деди: «Шернинг қаҳру ғазабидин эмин эрмасмен.» Байт:

Агар габр ўтни равшан қилса юз йил,
Даме ул ўтга тушса, ёнғуси бил.

Гоҳо бўлурким, подшоҳлар надими бўлгон киши зар олур ва гоҳо бош берур, ҳукамо дебдурларким, подшоҳлар таъбининг тағайюр ва табдилидин ҳазар қилмоқ керақдур, нединким, гоҳо салом берган кишидин ранжида бўлурлар ва гоҳо дашном қилгон кишига хилъат берурлар ва дебдурларким, кўб ҳазл ва зарофат қилмоқ надимларнинг ҳунари ва ҳақимларнинг айбидур. Байт:

Сен виқору қадрү тамкин узра бўлғил мустақим,
Айласун ҳазл ўюнни пеша ҳаззолу надим.

Ҳикоят. Бир кун рафиқларимдин бири менинг олдимға келиб, рўзгордин шикоят қилиб, деди: «Бағоят тангдастман, дахлим оз ва аёлим кўбдур. Бу ҳолға тоқатим йўқтур, эмди бошқа бир иқлимға кўчуб бормоқни истармен, то ҳар сурат била авқатгузорлиқ қилсам, ҳеч киши менинг яхши-ямоним билмагай. Байт:

Кўб киши оч ётдию бир кимса ҳолин билмади,
Кўб киши фавт ўлдию бир кимса гирия қилмади.

Ва яна душманлардин андиша қилурманким, шамотат юзидин таъна қилиб, менинг изимдин келгайлар ва аёлимни ташлаб кетганимни бемурувватликка ҳамл қилгайлар ва дегайларким, қитъа:

Анингдек беҳамиятнинг юзига,
Назар қилманг, ким улдур бесаодат.
Ки ўз нафсиға айшу роҳат истаб,
Зану фарзандиға қолғуси меҳнат.

Ҳамага маълумдурким, муҳосаба илмидин хабардорман. Агар сизнинг саъйингиз била подшоҳға менинг ҳолим маълум бўлуб, менга бир амал муқаррар бўлса, хотирим жамъятиға сабаб бўлур ва қолғон умримни онинг шукриға сарф қилурман.» Ман дедим: «Подшоҳнинг амалида икки умид бордур. Бири нон умиди ва бири жон бийми. Бу умид била андоқ биймға тушмак оқил кишиларнинг иши эмастур.» Ул манга деди: «Бу сўзни ҳолимға мувофиқ айтмадинг ва менинг саволимға лойиқ жавоб бермадинг, нединким, ҳар киши хиёнат қилса, ҳисобда қўли титраб уқубат кўрар». Байт:

Ҳақни билган кимса айлар ростлиғ,
Ростға йўқ камлику ҳам костлиғ.

Ҳакимлар дебдурларким, тўрт киши тўрт кишидин ранжидадур — ҳароми султондин, ўғри посбондин, фосиқ ғаммоздин, саҳройи муҳтасибдин. Чун ҳар кишинингким ҳисоби покдур, онга на бийм ва на боқдур, ондақким, дебдурлар, қитъа:

Юрма бепарво амал ичра агар оқил эсанг,
Токи душман топмағай ҳаргиз шикастингга мажол.
Сен либосинг пок тут, андиша қилма кимсадин,
Йўқ эса гозур уруб, тош узра айлар поймол.

Мен дедим: «Сенинг бу сўзинг ул тилкунинг сўзиға ўхшорким, йиқилиб туруб жон ҳавлидин суръат била қочиб борур эрди, ул ҳолда бир киши они кўруб сўрдиким: «Мунча ҳавф ва суръат била қочмоқингга на офат боис бўлди?» Тилку деди: «Шерларни тутуб банд этмак учун кўб киши қасд этмишлар, онинг учун қочарман.» Ул киши деди: «Хомуш бўлким, шернинг санга на муносабати ва санинг шерга на мушобаҳатинг бордур?» Тилку деди: «Эй беақл, агар мени ҳосидлар ва ғаразгўйлар шер десалар, бу жиҳатдин балоға гирифтор бўлсам, мени ким халос қилур ва қайси киши аҳволим ҳақиқатин билурга машғул бўлур, то Ироқдин тарёқ келгунча йилон чақиб заҳар солгон киши ўлғусидур.» Эмди, эй биродар, билгилким, сенинг фазл ва фатонат, тақво ва диёнатинг тарёқ манзаласидадур ва лекин мунофиқлар сенинг қасдинг била ҳамиша каминда ва муддаийлар доимо сенга ҳамнишин бўлуб, қаҳру киндадурлар. Агар олар иттифоқ била сени бир хиёнатға мансуб этиб диёнатинг хилофин тақрир этсалар, сен подшоҳнинг хитоб ва сиёсати камандиға гирифтор бўлсанг, ул чоғда подшоҳға сўз маъқул этмакка ҳеч кишида қувват ва ёро қолмас ва сен ҳалокат домиға мубтало бўлурсен. Эмди мен ул ишни маслаҳат кўрарманким, сен қаноат мулкин ҳиросат қилиб раёсат орзусин тарк этгил.» Байт:

Дурри нофеъ баҳр ародур бешумор,
Гар саломат истасанг тутгил канор.

Ул рафиқ мендин бу сўзларни эшитиб, кўнгли озарда бўлуб, ниҳоятсиз ранжеш била деди: «Бу нечук ақлу фаросат ва фаҳму каёсатдурким, ҳақимларнинг сўзи рост келдиким, демишлар: дўстлар дўстнинг ишиға зиндонға тушган ҳолда ярарлар, аммо дастурхон устиға етушган чоғда барча душманлар ўзларин дўст тутарлар». Қитъа:

Дўст они дема неъмат вақтида,
Гар урар ҳар лаҳза лофи ёрлиғ.
Дўст улдур тангдаст ўлгон чоғи,
Дастгир ўлуб қилур дилдорлиғ.

Кўрдимким, бағоят мутағайюр ва малул бўлиб, менинг насиҳатимни ғараз фаҳм этгусидур. Ложарам соҳиб девоннинг олдиға бордум, нединким, қадимдин онинг била андак ошнолиқим бор эрди. Онга ул рафиқнинг ҳолин айтиб, аҳлият ва истехқоқин баён этдим. То они бир кичик амалға насиб қилдилар. Бир неча кундин сўнг онинг табъи латофатин ва тадбири зиёддин кўруб ҳамма писанд эттилар, то иши тараққий топиб баландроқ мартабага етти. Подшоғға муқарраб бўлуб, эътибор даражасиға уруж этти. Мен онинг ҳолин кўруб, шодмон бўлуб, дедим. Байт:

Агар ишингға гириҳ тушса ноумид бўлма,
Ки зулмат ичра шак эрмаски бордур оби ҳаёт.

Ҳамул ошонда мен ёрларимдин бир жамоа била Макка сафарига кетдим ва зиёрат қилиб қайтиб, вилоятға икки манзиллик йўл қолгонда ҳамул рафиқим олдимға чиқди: ҳоли паришон ва ҳайъати ниҳоятсиз ямон ва ифлослиқи беҳаду бегарон. Ман сўрдим: «Бу не ҳолдур?» Ул деди: «Сенинг айтгонингдек бир тоифа ҳасад қилиб, мени бир хиёнат била муттаҳам қилдилар ва подшоҳ онинг ҳақиқатин сўрмади ва қадимий ёрлар ҳақ сўзни айтмадилар ва суҳбат ва ошнолиғ ҳуқуқидин кўз юмдилар. Қитъа:

Киши топса давлатға даст аҳли даҳр,
Бош олдида қўйғай келиб қошиға.
Тушурса оёқдин агар даври чарх,
Урар тепку олам эли бошиға.

Алқисса, бандга тушуб турлук уқубатға мубтало эрдим, то ушбу ҳафтада ҳожиларнинг саломат келгани хабари етти. Онинг учун барча бандиларни ва мени банддин халос эттилар ва мен сизларнинг истиқболингизға келдим». Мен онга дедим: «Бурун сенга кўб айтиб эрдимким, подшоҳнинг амали дарё сафаридекдур, суди кўбдур, аммо хатари ондин ҳам кўбдур, онга майл этмагил, сен менинг сўзимни ғараз англаб, қабул қилмадинг.» Қитъа:

Бўлуб ғофил улус пандин эшитмай,
Оёқинг бандға бўлди гирифтор.
Гар эмди сенда йўқтур тоқати ниш,
Чаён сурохиға қўл урма зинҳор.

Ҳикоят. Бир неча киши менинг суҳбатимда бўлур эрдилар. Барчасининг зоҳири зуҳду салоҳ била ораста эрди ва улуғлардин бирининг бу тоифанинг ҳақида ихлос ва эътиқоди кўб эрди ва бу жамоа учун вазифа муқаррар қилмиш эрди. Бир кун бу жамоанинг бири бир иш қилдиким, дарвешлар ҳолиға муносиб эрмас эрди. Ондин сўнг ҳамул азизнинг бу тоифа ҳақида қилган эътиқоди бузулди ва муқарраб бўлгон вазифалари кесилди ва бу жамоанинг бозори касод бўлди.

Мен бу тоифанинг нафақаси учун бир нима муайян қилмоқ тилаб ҳамул азизнинг эшикига бордим. Дарбонлар мени ичкари кирарга йўл бермай, кўб озор бердилар. Мен оларни маъзур тутдим, андоққим, зарифлар дебдурлар. Қитъа:

Шоҳу миру вазир эшикига
Бормағил бир василасиз асло.
Кўрса ноошно иту дарбон,
Бири йиртар этак, бириси яқо.

Аммо сўнгроқ ул азизнинг муқарраблари менинг ҳолимдин хабардор бўлиб, эъвоз ва иқром била ичкари киргуздилар ва баланд мақомда ўлтурғудек жой кўргуздилар, аммо мен тавозеъ била ошоқроқ ўлтуруб, дедим. Байт:

«Мен бандани қўйғил, эй неку рой,
То қуллар орасида топай жой.»

Ул азиз деди: «Субҳон оллоҳ, на ҳол воқеъ бўлдиким, бу сўзни айтурсен?» Байт:

Гар бошимиз узра айласанг жой,
Бўлғунг танимизға роҳатафзой.

Алқисса ўлтуруб ҳар тарафдин сўз айтмоқ оғоз этдим, то сўз ҳамул тоифанинг мазаллат ва ҳорлиқиға етти, бу абётни ўқудим. Назм:

На журм кўрган экан мунъими қарам осор,
Ки бандани назарида ҳамиша тутғуси хор.
Улуғлику қарам ул тангриға мусалламдур,
Ки нон берур нечаким баида бўлса бадқирдор.

Ул азизга бу сўз хуш келиб, буюрди, то яна ул тоифанинг маоши асбобин муҳайё қилдилар. Мен ул неъматга шукр этдум ва хизмат туфроқин ўпдим ва ҳамул ҳисоратга узр айтиб, дедим. Қитъа:

Чу каъба қиблаи ҳожатдурур узоқ йўлдин,
Борур эспратига эл юруб неча фарсанг.
Таҳаммул айла юзингни уюрма бизлардин,
Ки нахл мевасиз ўлса онга эл отмас санг.

Ҳикоят. Бир подшоҳзодага отасидин кўб ганжу мол мерос қолди. Шаҳзода карам ва саховат қўлин очти, кўб мол, неъматин сипоҳ ва райийатга сочти. Қитъа:

Неча хушбўй бўлса таблаи ул,
Чиқармас ўтга солмай бўйи анбар.
Улуғлиқ истасанг зарпошлиқ қил,
Ки сочмай тухм ҳосил бўлмагай бар.

Онинг нодон ҳамсуҳбатларининг бири онга насиҳат қилиб деди: Утган подшоҳлар бу мол, неъматларни кўб кўшеш била жамъ этиб бир маслаҳат учун сақламишлар, сен они исроф била йўқ этмакдин илик чеккилким, олдингда воқеалар ва изингда душманлар кўбдур. Агар ҳожат вақтида ожиз ва нотавон бўлсанг, пушаймонлиг фойда қилмас. Қитъа:

Авомунносга ганжингни тўксанг,
Бўлурсен тангдаст кўргасен ранж.
Агар ҳар биридин бир танга олсанг,
Ниҳоятсиз санго жамъ ўлгуси ганж.

Шаҳзоданинг табъига мувофиқ тушмай, бу сўздин юз эвурди ва ул носихга зажр ва манъ этиб, деди: Ҳақ таоло ўз карами била манга бу мулкни ато қилибдур. Ман они сақламоқга посбон эрмасмен, кўнглаум тилаганча ермен ва халойиқга ҳам бағишлармен. Байт:

Ўлди юз ганжи била Қонун кириб ер остига,
Базл ила оламда Ҳотам яхши отидур тирик.

Ҳикоят. Келтурубдурларким, бир кун Ануширвон шикоргоҳда эрди. Онинг учун бир сайдни кабоб қилмоқ

тиладилар. Аммо туз йўқ эрди. Бир ғуломга деди: «Зинҳор тузнинг баҳосин бермай олмағил, то подшоҳлар орасида бу иш расм бўлуб, кентга хароблиғ етмасун». Ул чоғда муқарраблар дедилар: «Бир овуч туз била кентга на зарар етгусидур?» Ануширвон деди: «Бурун зулм бунёди жаҳонда бағоят оз эрди, ҳар кишиким келди, онга бир нимарсани зиёда қилди, то бу ғоятга етти». Қитъа:

Кирибон бир олма шаҳ олиб райият боғидин,
Туғмаси чошиб дарахтин боғини айлар хароб.
Йўқ эса бир байза олса зулм ила султони мулк,
Лашкари барча товуқларни егай айлаб кабоб.

Ҳикоят. Эшитдумким, бир омил султоннинг хазинасини обод этмак учун райиятнинг уйин хароб қилур эрди. Ҳақимларнинг бу сўзидин ғофил эрдиким, дебдурлар: Ҳар киши бир махлуқнинг кўнглин олмоқ учун ҳақ таолонинг бир бандасига озор еткурса, ҳақ таоло онга ҳамул бандани мусаллат қилур, то онинг рўзгоридин дамор чиқарур. Ойтурларким, ҳайвонотнинг сарвари шердур ва жониварларнинг камтари эшакдур. Ҳамма оқилларнинг иттифоқи била мардумозор шер борбардор эшакдин камроқдур. Маснавий:

Гар эшак хору бетамиз ўлди,
Юк кўтармак била азиз ўлди.
Гарчи ҳайвонлар ичрадур адно,
Лек золимдин афзалу аъло.

Ул омилнинг халойиққа зулм ва ситам қилғони подшоҳга маълум бўлуб, буюрди, то юз турлук азобу уқубат била ўлтурдилар. Ул ҳолда ситам кўрганларнинг бири онинг устига келиб, юзига боқиб, деди:

Қитъа:

Ҳар киши тобса қавий бозу била мансабга даст,
Салтанат бирла улус молин емак осон эмас.
Зўр ила сингон сўнгакни гар ўтурса бўғзидин,
Иртмай қўймоқ етушгач, қорнига имкон эмас.

Ҳикоят. Айтурларким, бир мардумозор киши бир солиҳ дарвешнинг бошига бир тош била урди. Дарвешнинг интиқом олурга қудрати йўқ эрди, ҳамул тошни олиб сақлади, то бир кун подшоҳ ҳамул кишига қаҳр этиб зин-

донга буюрди. Ул чоғда дарвеш ҳамул тошни қўлига олиб келиб онинг бошига урди. Ул киши деди: «Сен кимсен ва бу тошни менинг бошимга невчун урдинг?» Ул деди: «Мен фалон дарвешмен ва бу тош ул тошдурким, фалон йилда менинг бошимга урмиш эрдинг.» У киши деди: «Мунча вақтдин бери қайда эрдинг?» Дарвеш деди: «Бу вақт-гача сенинг давлату жоҳингдин андиша қилдум ва ҳоло сени некбату чоҳ ичинда кўруб фурсатни ганимат билдим, нединким дебдурлар, маснавий:

Кўрсалар гар бир ямонни бахтиёр,
Оқил эл таслим этарлар ихтиёр.
Санда чун йўқ зўр дасту, тийғи тез,
Айлама ҳаргиз ямон бирла ситез.
Сабр қил, то илкин онинг рўзгор
Боғласун, сўнгра сен эт кўксин фиғор.

Ҳикоят. Утган подшоҳларнинг бирига бир ямон мараз ориз бўлдимки, они зикр этмак тарки адабдур. Юнон ҳакимларидин бир тоифа иттифоқ била дедиларким, бу дардга ҳеч давоий йўқтур, магар фалон сифатлиғ ва фалон суратлиғ одамнинг заҳраси давоийдур. Подшоҳ буюрди, то талаб қилиб бир деҳқоннинг ўғлини ҳакимлар айтғон суратда топдилар ва онинг ота-онасин чақириб, кўб дунё ва неъмат бериб, рози ва хушнуд қилдилар ва қози ҳукм этдиким, подшоҳнинг вужуди саломати учун райийатдин бирининг қонин тўкмак раводур ва жаллод ул ўғлоннинг қатлига қасд этди. Ул ҳолда ҳамул ўғлон осмон жонибиға қараб табассум қилди. Подшоҳ деди: «Бу жой кулгу жойи эмастур, на сабаб била кулдинг?» Уғлон деди: «Эй подшоҳ, фарзанднинг нозин ота ва она кўтарур ва даъвони қозининг олдиға олиб борурлар ва додни подшоҳдин талаб қилурлар. Ҳолоким, отам ва онам дунё моли учун қоним тўкулурга ризо бердилар ва қози ҳукм қилди ва подшоҳ марази сиҳатин менинг ҳалокатимда билди, эмди ман ҳақ таолодин бошқа ҳеч паноҳ топмасман. Бу жиҳатдин кулдим.» Байт:

Ман кимга қилай сенинг қулунгдин фарёд,
Сендин тиларам, сенинг қўлунгдин ҳам дод.

Подшоҳнинг кўнгли бу сўз ҳайбатидин куюб, ваҳмнок бўлуб ва кўзиға ёш эврулуб, деди: «Сенингдек бир бе-

гуноҳни ўлтургондин ўзимнинг ўлганим яхшироқдур.»
Дарҳол ҳамул ўғлонни қучоқлаб, бошин ва кўзин ўпуб,
қўб неъматлар бағишлаб, озод қилди ва подшоҳ марази
доғи ҳамул ҳафта шифо топди.

Қитъа:

Неча йил бу байт фикрида эдим
Ким, ўқур эрди они бир филбон:
Мўрни кўрсанг оёқинг остида,
Фил оёқида ўзинг қилғил гумон.

Ҳикоят. Амир Лайснинг бандаларидин бири қочмиш
эрди. Бир неча киши изиндин қувуб, тутуб келтурдилар.
Ул бандадин вазирнинг бир важҳ била дилгирлиги ва
ғарази бор эрди. Амир Лайс вазирнинг саъйи била ул
банданинг қатлиға ишорат қилди, то ўзга бандалар иб-
рат олғайлар. Ул банда Амирнинг олдида бошин ерга қў-
йиб, деди. «Байт:

Сен раво кўрсанг ҳар ишни ким писанд ўлғай манга,
Хўжа не ҳукм этса йўқдур бандага чуну чаро.

Аmmo мен неча умрдин бери бу хонадоннинг неъмат-
парвардасидурмен. Ложарам, менинг қоним учун қиёматда
уқубат домиға гирифтор бўлмоқингни раво кўрмасмен.
Агар бу бандани ўлтурмак тиласанг, шарият ҳукми била
ўлтургил.» Амир деди: «Бу маҳал шарият ҳукми била ўл-
турмак нечук бўлур?» Ул банда деди: «Рухсат бергил, то
мен бурун бу вазирни ўлтурай, ондин сўнг буюргил, ме-
ни онинг қасоси учун ўлтурсунлар, токим мени ноҳақлик
била ўлтурмамиш бўлғойсен.» Подшоҳ бу сўздин хандон
бўлди ва вазирга қараб, деди: «На маслаҳат берурсан?»
Вазир деди: «Эй худованд, бу ҳаромзодани худо учун
озод қил, то мени бир балоға гирифтор қилмасун, недин-
ким, гуноҳ мендадур ва ҳақимларнинг бу сўзиға амал қил-
мадимким, дебдурлар, қитъа:

Кулух андоз ила чун бошладинг жанг,
Бошингни жаҳл тоши бирла ёрдинг,
Чу ўқ отдинг боқиб душман юзига,
Ҳазар қилғилки омоч узра бординг.»

Ҳикоят. Эшитдумким, араб подшоҳларидин бири ўз
одамларига айтур эрдиким: «Фалон кишининг муқаррарий

вазифасин икки ҳисса қилинг, нединким, тун-кун эшигимизда ўлтуруб ҳамиша хизматга мунтазирдур. Узга хизматкорлар лаҳву лаъб, айшу тарабга машғул бўлуб, хизмат адосида суслиқ қилурлар.» Бу сўзни бир соҳибдил киши эшитиб, деди: «Ҳақ таолонинг даргоҳида мухлис бандаларнинг мартабалариға мисол ушбу сўздур». Назм:

Биров икки кунгина шоҳ хизматиға келур,
Учинчи кун шоҳ онга лутф ила нигоҳ қилур.
Кишики қилса ибодат худоға сидқ билла,
Нетонг юзиға агар мақсад эшики очилур.

Ҳикоят. Айтурларким, бир золим ҳоким зўр билла дарвешларнинг ўтунин арзон сотғун олур эрди ва они тавонгарларга муфт берур эрди. Бир соҳибдил киши они кўруб, деди. Қитъа:

Гарчи бизга санинг етар зўринг,
Лек етмас худойи доноға.
Ҳазар эт пир эли дуосидин,
Ки етар осмону аълоға.

Ҳоким бу сўзга илтифот этмади, балки ранжида бўлуб, ондин юз эвурди, то бир оқшом ул ҳокимнинг ошхонаси ўти омборхонасиға тушуб барча амлок ва асбобин куйдурди ва ўзи нарм бистардин жудо бўлуб, гарм хокистарда ўлтурди. Иттифоқо, ҳамул кеча ул азизнинг йўли унинг устидин тушуб, эшитдимким, ул золим қошидағи одамларға дер эрди: «Билмасманким, бу ўт қайдин тушди?» Ул чоғда ҳамул азиз деди: «Билгилким, дарвешлар оҳи ўтидин бир учқун етушди». Байт:

Ҳазар қил оҳидин дарвешларнинг,
Енар бир учқунидин жумла олам.

Ҳикоят. Бир киши кураш тушмоқ илмида бағоят олим эрди ва уч юз олтиш амал билур эрди. Иттифоқо, ўз шогирдларидин бирининг жамолиға хотири майл этиб, ҳар кун зиёдароқ тарбият қилур эрди ва таълим берур эрди. То, уч юз эллик тўққуз амални ўргатди. Аммо бир амалнинг таълимида таъхир қилиб, тааллулға солди. Алқисса, шогирд қувват ва суръатда барча полвондин баланд бўлди ва онинг билла кураш тутмоқға ҳеч кишида қувват ва мажол қолмади, то бир кун подшоҳнинг олдида деди:

ким: «Устодимнинг мендин зиёдалиғи тарбиятда улуғлиқ жиқатидиндур, йўқ эрса қувватда ман ондин қам эрмасмағ ва санъатда баробардурман.» Подшоҳға бу сўз оғир келиб, буюрди, то иккови кураш тутғайлар ва бир улуғ майдонни таъйин этдилар. Подшоҳ бошлиғ аркони давлат ва аёни ҳазрат, барча шаҳру саҳронинг халойиқи ва ер юзининг паҳлавонлари — барча ҳозир бўлдилар. Шогирд фили мастдек бир навъ садмат била майдонға кирдиким, агар олдида кўҳи оҳанин бўлса эрди, бир ҳамлада жойдин қўпорур эрди. Устод билдиким, қувватда ўзидин зиёдадур. Ҳамул ўргатмай пинҳон сақлагон амали била кураш тутди. Шогирд они дафъ эта олмай ожиз бўлди. Устод они икки қўли била ердин кўториб, боши устиға чиқариб ондоқ ерга урдиким, халойиқ ғарив ва ғулғула садосин фалак авжидин ошурди ва подшоҳ устодға хилъат ва неъмат берди ва шогирдға зажр ва маломат қилди ва деди: «Нечун тарбият қилгон устодингға бевафолиқ қилиб, муқобил бўлдинг?» Шогирд ер ўпуб деди: «Эй подшоҳ, устод зўрлиқ била мени йиқмади, лекин кураш илмида бир амални мендин дариг тутуб ўргатмамиш эрди. Бугун ҳамул амал била мени йиқди.» Устод деди: «Ул амални мундоқ бир кун учун ўргатмай сақлаб эрдим, нединким, ҳакимлар дебдурлар: Дўстға андоқ қувват бермағилким, бир вақт сенга душманлиқ қилса, муқобил бўла олмағайсан. Эшитмадингмуким, бир киши ўзининг парвариш қилгон шогирдидин жафо кўруб на сўз айтибдур. Қитъа:

Вафо йўқ эрдиму оламда ҳарғиз,
 Ва ёхуд қилмади аҳли замона.
 Ки ҳар ким отмоқ ўқ ўрганди мендин,
 Мани ул оқибат қилди нишона».

Подшоҳға устоднинг бу достони бағоят хуш келиб, буюрди, то анга яна хилъат бериб, кўб неъматлар еткурдилар. Шогирдға сарзаниш қилиб, таъна таёқин урдилар, то мундин сўнгра устои ҳақида бевафолиғ қилмағай ва ўзгаларга доғи танбех бўлғай.

Ҳикоят. Вазираларнинг бири бир кун Зуннуни Мисрийнинг олдиға келиб, деди: «Оқшом ва кундуз султоннинг хизматиға машғул бўлуб, лутфидин умидвор ва уқубатдин хавфнокмен.» Ул чоғда Зуннун йиғлаб, деди: «Сен султонға парастиш қилгондек, мен яздонға парастиш қилсам эрди, сиддиқлар жумласидин бўлуру эрдим. Қитъа:

Жаҳонда гар умиду роҳату ранж ўлмаса эрди,
Фалак бошидин ўтгай эрди фақр аҳли оёқи ҳам.
Вазирлар қўрқса эрди худодин, ўйлаким шаҳдин,
Бўлу эрди малак, балким малакнинг яхшироқи ҳам.

Ҳикоят. Бир дарвеш бир саҳро гўшасида танҳо ўлтурмиш эрди. Ҳамул вақтнинг подшоҳи сайр асносида онинг устидин келди. Ул бошин кўтариб подшоҳ жонибиға илтифот этиб қарамади. Подшоҳ андин ранжида бўлуб, деди: «Мундоқ хирқапўш тоифа ҳайвон янглиғ бўлулар, аҳлият ва одамиятни билмаслар.» Ул чоғда вазирларнинг бири дарвешнинг қошиға бориб, деди: «Эй дарвеш, ер юзининг подшоҳи сенинг устингға келди. Невчун иззат қилмадинг ва адаб шартин бажо келтурмадинг?» Дарвеш деди: «Подшоҳға айтғилким, иззат ва хизматни андоқ кишидин кўз тутсунким, ул марҳамат ва неъмат кўз тутғусидур ва яна улким, подшоҳ райият посбонлиқи учундур, аммо райият подшоҳ хизмати учун эрмастур.» Қитъа:

Подшоҳ дарвеш учундур посбон,
Йўқки маҳз давлату шавкат учун.
Билки қўй чўпон учун эрмастурур,
Балки чўпондур онга хизмат учун.

Подшоҳға дарвешнинг сўзи хуш келиб, деди: «На тилагинг бўлса, мендин тилагил.» Дарвеш деди: «Тилагим улким, мундин сўнг менга заҳмат бермагил.» Подшоҳ деди: «Менга бир панд бергил.» Дарвеш бу байтни ўқуди:

Бу неъматким қўлунгда ер тутубдур,
Яқин билким неча қўлдин ўтубдур.

Ҳикоят. Бир киши Ануширвонға мундоқ хушхабар еткурдиким, худойи таоло фалон душманингни жаҳондин кўтарди. Ануширвон анго деди: «Ҳеч эшитдингмуким, худойи таоло мени жаҳонда доимий қўярму?» Байт:

Гар адув ўлса анго бўлмасмен асло шодмон,
Ким ўзим доғи жаҳонда қолмағумдур жовидон.

Ҳикоят. Подшоҳ бир бегуноҳни қатл этмакка ишорат қилди. Ул бегуноҳ деди: «Эй подшоҳ, маҳз манга бир қаҳр этмак била ўзингға кўб озор истамагил, нединким, бу уқу-

бат мендин бир дамда ўтгусидир ва туганмас мазлама сенинг бўйнингда қолгусидур ва қиёмат кунида пушаймон бўлгунгдур». Рубойи:

Сахро елидек ўтгуси даврони бақо,
Айшу тарабу роҳату зишту дебо.
Золимки, хаёл этар, қилур элга ситам,
Элдин кетиб айлар яна ўз бўйнида жо.

Подшоҳға онинг насиҳати писанд тушуб, қонин ўтуб, озод қилди.

Ҳикоят. Ҳорунарашид Миср вилоятин мусаххар қилгондин сўнг, деди: «Миср вилоятининг ғурури била худолиқ даъво қилгон тоғийнинг хилофига бу мамлакатни ўз бандаларимдин бир адно ва камтарин бандамга бағишлармен.» Айтурларким, (Ҳорунарашиднинг) Ҳасиб отлиғ бир ҳабаший туғмаси бор эрди. Миср мамлакатин онга мусаллам тутди. Келтурубдурларким, ул туғманинг ақл ва каёсати ул мартабада эрдиким, Миср деҳқонларидин бир жамоа онинг олдиға келиб шикоят қилдиларким, Нил дарёсининг канорида ғўза экмиш эрдук, ёмғур бевақт ёғиб, барчаси зоеъ бўлди. Туғма деди: «Сўнг эксангиз керак эрди.» Бир доно дарвеш бу сўзни эшитиб деди. Қитъа:

Қўполса эрди донолиқ била нон,
Топа олмас эди бир луқма нодон.
Етар нодонға андоқ ризқ ҳар дам,
Ки донолар анго ҳайрон бўлур ҳам.

Ҳикоят. Искандар Румийдин сўрдиларким: «Машриқ ва Мағриб диёрин на тариқа била олдингим, ўтган подшоҳларнинг ганж ва лашкарлари сендин зиёда эрди, ҳеч бирига мундоқ фатҳ муяссар бўлмади.» Искандар деди: «Ҳақ таолонинг мадади била ҳар мамлакатниким олдим, раийятиға озор бермадим ва яхшиларнинг отин ямон(ға) чиқармадим.» Байт:

Улуғ андоқ кишини қилма гумон,
Ки улуғлар отин чиқарди ямон,

Ҳикоят. Бир шайёд алавийман деб, гисуллариға тоб бериб Ҳижоз қофиласи била шаҳарга келди ва дедиким:

«Ҳаждин келурман» ва бир яхши қасида подшоҳнинг олдиға олиб бориб, даъво қилдиким: «Муни ўзим айтибдурман.» Подшоҳ анга кўп неъмат бериб, иззат ва икром қилди. Подшоҳ мажлисининг надимларидин бири ҳамул йил дарё сафаридин келмиш эрди. Ул деди: «Мен бу кишини қурбон ийдида Басра вилоятида кўрдум. Бу нечук ҳожи бўлур?» Яна бир киши деди: «Мен муни танурмен, отаси насроний эрди, ватани Малатиядадур». Ондин сўнг билдиларким, (бу одам) ҳожи ва саййид эрмас эркан ва келтурган қасидасин ҳам Анварийнинг девонидин топдилар. Подшоҳ буюрди, то, мунча ёлғон сўз дегони учун зажр этиб таёқлағайлар. Ул шайёд деди: «Эй подшоҳ, яна бир сўзим бордур, агар ул рост бўлмаса, ҳар турлук уқубатким, буюрсанг сазоворман.» Подшоҳ деди: «Айтғил!» Ул деди, қитъа:

Бир ғариб олдинга келурса қотиқ —
Икки паймона сувдур, бир чўмча дуг.
Лағв агар десам менга қилма итоб,
Ким жаҳонгард ўлса кўб айтур дуруғ.

Подшоҳ хандон бўлуб, деди: «Ҳаргиз мундин ростроқ сўз айтғон эрмассен» ва буюрди, то яна бурунги чоғлигини ёмонни зиёда қилиб, вақтин хуш этиб узотдилар.

Ҳикоят. Ҳорунарашиднинг ўғилларидин бири отасининг олдиға бир кун йиғлаб, қаҳр била келиб деди: «Фалон саркарданинг ўғли менга дашном қилди.» Ҳорунарашид деди: «Мундоқ кишининг жазоси на бўлур?» Мажлис аҳлининг бири деди: «Анинг сазоси ўлтурмакдур», бири деди: «Тилин кесмак», бири деди: «Таёқламоқ», бири деди: «Қўлидин барча амлок ва асбобин олмоқ». Ҳорунарашид деди: «Эй ўғлум, агар қила олсанг, карам қилиб, онинг гуноҳин афв этгил ва агар қила олмасанг, ул нечук дашном қилғон бўлса, сен ҳам андоқ дашном қил ва андин зиёда қилмағил, то сендин зулм зоҳир бўлмасун.» Назм:

Бировга зишт хўйи қилди дашном,
Қилиб сабр ул деди: «Эй хўб фаржом.
Сўзинг айбимга зоеъ қилмоғойсен,
Ки айбимни ўзимдек билмағойсен.»

Ҳикоят. Фақир улуғлардин бир тоифа била кемага минмуш эрдик. Кемамизнинг изида бир қайиқ келур эр-

ди. Ҳақ таоло тақдири била фарқ бўлди. Онинг аҳлидин икки биродар гирдобга тушдилар. Улуғлардин бири кемачига деди: «Бу икки биродарни тутғил, то ҳар бири учун сенга эллик тилло берурмен.» Кемачи ўзин сувга ташлаб, юзиб бориб бирин тутуб ўлумдин қутқарди ва ул бири ҳалокат қаърига борди. Фақир дедим: «Ул биришинг умри тугонмиш эркан, ул жиҳатдин они тутмоқда таъхир воқеъ бўлди ва мунинг умри боқий эркон, ложарам, муни тутмоқда таъжил кўргузулди.» Кемачи деди: «Бали, сўзинг ростдур ва лекин менинг кўнгулум муни ҳалокатдин қутқармоқга кўброқ майл этди, нединким, бир кун биёбонда пиёда келур эрдим. Бу мени теvasиға миндурди ва ул бири бир вақтда менга бир тозёна урди, иккови ҳам қилғон амалининг жазосин кўрди.» Мен дедим: «Субҳон оллоҳ!»

Қитъа:

Қилмағил ҳеч бир кўнгулни харош,
Ки бу йўл узра хорлар бордур.
Ажз элининг ишини буткорғил,
Ки сенга доғи корлар бордур.

Иккинчи боб

ДАРВЕШЛАР АХЛОҚИ ЗИКРИДА

Ҳикоят. Улуғларнинг бири бир порсо кишига деди: «Фалон обиднинг ҳақида на сўз айтурсанким, ўзгалар анинг изидин таъна қилиб, кўб сўз айтурлар.» Порсо деди: «Зоҳирида ҳеч айб кўрмасмен ва ботинида на айби борин билмасмен.» Қитъа:

Кимда тақво либосини кўрсанг,
Порсо бил они ва яхши киши.
Кўнглида на борин чу билмассен,
Муҳтасибнинг уй ичига йўқ иши.

Ҳикоят. Бир порсонинг уйига ўғри кириб, кўб ахтариб, ҳеч нимарса топмади. Охир малул ва шикастадил бўлуб қайтди. Порсо ондин хабар топиб, ўғри маҳрум бўлиб қайтмасун, деб остиға тушаб ётғон кўҳна гиламни кўтариб ўғрининг йўлиға элтиб ташлади. Қитъа:

Эшитгилки яздонталаб бандалар,
Юзин қилмадилар адувга туриш.

Қачон етгусидур сенга бу мақом,
Ки сен дўстлар бирла қилғунг уруш.

Сафо аҳлининг мавадат ва ошнолиқи кишининг юзида ва изида бирдекдур. Изингдин айб ва юзингдин мадҳ, сано деб таҳсин кўргузмаслар. Андоқ расм ва равишни тузмасларким, байт:

Юзингдин мулойим бўлуб қўй киби,
Изингдин бўридек эрур пардадар.

Байт:

Узгалар айбини улким сенга етгургусидур,
Билки айбингни сенинг доғи оларға етурур.

Ҳикоят. Бир зоҳид бир подшоҳнинг зиёфатиға борди. Таом ер вақтда бурунги одат қилғон таомидин оз еди ва намоз ўқур вақтда аввалги иродат қилғон намозидин кўб ўқуди, токим подшоҳ они яхши киши гумон этиб, эътиқоди зиёда бўлғай. Байт:

Етмагунг Каъбаға, эй аъробий,
Ки йўлунг борғуси Туркистонға.

Зоҳид уйига қайтиб келгандин сўнг, таом емак учун дастурхон талаб қилди. Онинг бир фаросатлиғ ўғли бор эрди. Ул деди: «Эй ота, подшоҳнинг зиёфатиға бориб ҳеч нимарса емадингизма?» Зоҳид деди: «Тўйғудек нимарса емадим.» Уғли деди: «Андоқ эрса намозингизни ҳам қазо қилинг, недиким, қабул бўлғудек намоз ҳам ўқумамишсиз.» Қитъа:

Эй ҳунарларни элга кўргузубон,
Айлагунг жумла айбларни ниҳон.
Айлаёлмай бу қалб тангани харж,
Бўлғосен тонгла ҳашр аро ҳайрон.

Ҳикоят. Мусофирлардин бир неча киши ҳамроҳ бўлуб сиёсатда бир-бири била муттафиқ, ранжу роҳатда шерик ва мувофиқ эрдилар. Фақир доғи аларға рафиқ бўлмоқ тиладим, алар қабул этмадилар. Мен дедим: «Мискинлар мусоҳабатидин юз қайтармоқ ва фойдани дариф тутмоқ

улуғларнинг карам ва ахлоқидин таажжубдур. Менда ондоқ қувват ва суръат бордурким, порсолар хизматида шотир бўлурман, аммо, бори хотир бўлмасман.»

Аларнинг орасидин бири менга деди: «Сен бизларнинг бу сўзимиздин дилтанг бўлмағилким, бу кунларда бир ўғри солиҳлар суратида пайдо бўлиб, бизларнинг орамизга қўшулди. Байт:

Уй ичра ким бор эконин не ёнглиғ эл идрок этар,
Ҳар кимки ёзмиш номани, мазмуни фаҳмиға етар.

Бизлар они ботинида на шарорат борин билмай, зоҳирин порсолар либоси била ораста кўруб, ҳамроҳлиқин қабул этдук. Маснавий:

Аҳли ирфон ҳоли пинҳон далқ аро,
Жони холиқ бирла жисми халқ аро.
Қил амалға саъю кийгил кимухо
Қўй бошингға тожу эгнингга ливо.
Порсолиқ, тарки дунёву ҳавас,
Маҳз йиртуқ жанда киймаклик эмас.

Алқисса, бир кун то кечгача йўл юруб, кеча бир қалъанинг остиға бориб ётмиш эрдук, ҳамул бетавфиқ ўғри бир рафиқимизнинг ибриқин, таҳорат қилурман, деб олиб қочти. Андоғким, назаримдин ғойиб бўлди ва қалъанинг бир буржиға бориб, бир дурж ўғурлади ва тонг отғунча кўб йўл юруб ўзин хавотирдин қутқарди ва бизлар бегуноҳ рафиқларимиз била ётмиш эрдук. Тонг отғондин сўнг қалъа аҳли бизларни ўғри хаёл этиб, тутуб, қалъаға киргузуб зиндонға солдилар. Бизлар андин бери киши суҳбатин тарк қилдук ва узлат тариқин тутуб, саломат ваҳдатда эрконин билдук.» Қитъа:

Бир гуруҳ ичра ямон бўлса бири,
Барчасининг обрўйин йўқлағай.
Пода ичра бўлса бир бадхў сиғир,
Минг сиғирнинг яхши отин йўқлағай.

Мен дедим: «Худоға шукурким, сизларнинг насиҳатингиздин кўб манфаат олдим. Эмди барча умримда бу насиҳат менга басдур ва мундин зиёда панд бўлмағусидур.»

Ҳикоят. Фақирнинг ёдимдаким, тифллим замонида обид ва шабхез эрдим. Бир кеча отамнинг хизматида қўлумга мусҳаф олиб, қуръон тиловатиға машғул эрдим. Бир неча киши бизларнинг атрофимизда уйқуда ётмиш эрди. Ул ҳолда мен отамға дедим: «Буларнинг бирови бошин кўтариб, икки ракъат намоз ўқумаслар.» Отам деди: «Эй жон ўғлум, бу сўз билан халқнинг роҳатин бузғонингдин, сен ҳам агар уйқуда ётсанг яхшироқдур.» Қитъа:

Узингдин ўзгага кўз солмоғунг ҳеч,
Ки то олдингда ўзлук пардаси бор.
Худобин кўз санго гар берса тангри,
Узингни кўргунг элдин ожизу зор.

Ҳикоят. Баалбак шаҳрининг масжиди жомеъида сурат оламинин маъни жонибиға йўл элитмаган бир афсурдадил жамоанинг орасида ваъз тариқаси била сўз айтур эрдим. Кўрдимким, ўт ҳўл ўтунға таъсир этмагандек, иссиғ нафасим аларнинг ҳеч бириға таъсир қилмас эрди. Охир, ул сутурларға тарбият қилиб, ул кўрларнинг олдиға ойина тутғонимдин дариг еб, сўзни бу ерга еткуруб дер эрдим. Байт:

Дўст мендин менга ёвуқроқдур,
Турфаким, мен анго узоқроқмен.

Чун мен ушбу сўз шаробидин маст эрдимким, бир киши йўли мажлис каноридин тушуб, қулоқиға ушбу сўз етушди ва анго таъсир этиб, бир наъра урдиким, ўзгалар доғи анго мувафақат қилиб хурушға, мажлис ходимлари доғи жўшға кирдилар. Мен дедим: «Субҳон оллоҳ, бохабар йироқлар ёвуқда ва бибасар ёвуқлар йироқдадур.» Қитъа:

Мустамаъ гар қилмаса фаҳми суҳан, эй ҳушманд,
Қуввати табъ истабон урма суҳангў сори рўй.
Айлагил сидқу иродат саҳни майдонин васеъ,
То суҳангў мард урсун ушбу майдон ичра гўй.

Ҳикоят. Бир дарвешнинг олдиға бир зарурий иш тушуб, бир дўстининг уйидин бир гилам ўғурлади. Ҳоким онинг қўлин кесмоққа ҳукм қилди. Гилам эгаси шафоат қилиб, дедиким: «Мен они биҳил қилдим.» Ҳоким деди:

«Сенинг шафоатинг била ҳадди шаръни тарк этмасман...»
Гилам эгаси деди: «Рост айтурсен, аммо ҳар киши вақф молидин бир неча ўғурласа, онинг қўлин кесмак лозим эрмастур, нединким, ҳар на ким дарвешларнинг молидур, муҳтожларнинг вақфидур.» Ҳоким бу сўзни эшитгандин сўнг, дарвешнинг озоридин қўл кўтариб, маломат қилиб, деди: «Ҳаҳонда бошқа уй қурубму эрдиким, мундоқ, жонкуяр дўстинг уйин ўғурламишсен.» Дарвеш деди: «Эй ҳоким, эшитмадингмуким, дебдурлар: дўстларнинг уйин супурғил ва душманларнинг эшикидин йироқ юргил.»
Байт:

Чун қотиғлиқ ичра қолсанг берма ожизлиқга тан,
Душманинг пўстини юғил, дўстингнинг пўстинин.

Ҳикоят. Солиҳларнинг бири подшоҳни тушида кўрдиким, беҳишт гулистонида хиромондур ва бир порсони кўрдиким, дўзах нийронида сўзондур. Сўрдиким, онинг бу даражотиға мужиб ва муниг бу даркотиға сабаб недурким, ҳамма халойиқ муниг аксин гумон қилур эрдилар. Ул чоғда нидо келдиким, бу подшоҳ дарвешларга ихлос ва иродатининг сабаби билан беҳиштга сазовор бўлди ва ул порсо подшоҳларға ихтисос ва қурбатининг мужиб била дўзахға дучор бўлади. Қитъа:

Далқу тасбеҳу мураққаъдин санга йўқ суд ҳеч,
То ямон афъолдин пок ўлмайин беиштибоҳ,
Ҳожат эрмас суратинг дарвешлардек тузмақинг,
Сийратингни соф эту бошингга қўй заррин кулоҳ.

Ҳикоят. Бир обидни бир подшоҳ талаб қилди. Обид ўзига дедиким, бир дору еб ўзимни заиф ва ожиз қилиб борай, токим подшоҳнинг эътиқоди менинг ҳаққимда зиёда бўлғай. Айтурларким, еган доруси заҳри қотил эрди, билмайин еб, ўлуклар қаториға кирди. Қитъа:

Пистадек бир мағз эл бўлғусидур,
Пўст узра пўст андоқким пиёз.
Юз кетурган порсо махлуқға,
Орқани қибла дебон айлар намоз.

Ҳикоят. Юнон заминида бир жамоа карвонини қароқчилар уруб, ғорат этти ва қўб мону матоъ олиб кетди.

Карвон аҳли кўб гирия зорлиғ зуҳурға еткурдилар, худони ва пайғамбарни шафеъ келтурдилар, ҳеч фойда бермади. Байт:

Чу ўғри эрур мол ила шодмон,
Не ғам анга минг йиғласа қорвон,

Айтурларким, Луқмон ҳаким ҳамул қорвоннинг орасида эрди. Карвонийларнинг бири онга деди: «Ўғруларнинг қошиға бориб аларға ваъз ва ҳикмат тариқаси била бир неча сўз дегил, шоядким, кетган молларимиздин бир оз мол қайтиб қўлимизға келгай, нединким, неъмат ва молимиз бағоят кўб эрди, борчаси билкулл зоеъ бўлмагай.» Ҳаким деди: «Қароқчиларға ҳикмат сўзин айтмоқ не фойдадур?» Қитъа:

Ҳар темирники занг кўб босса,
Сайқал урмоқ онга кетормас занг.
Тийра дилға на суд ваъз демақ,
Михи оҳанин қабул этмас санг!

Ва деди: «Ҳамоноки, гуноҳ бизларнинг тарафимиздадур.» Қитъа:

Йиқилғон эл қўлини тут, саломат истар эсанг,
Ки пос хотири мискин балони қайтаргай.
Гадо агар тиласа бер насиб молингдин,
Йўқ эрса волим они зўр ила олиб боргай.

Ҳикоят. Луқмон ҳакимга дедиларким: «Адабни кимдин ўргандингиз?» Луқмоқ ҳаким деди: «Беадаблардин ўргандим. Нединким, аларнинг ҳар ишиким, кўзимга ёмон кўрунди, ондин ман ихтироз қилдим.» Қитъа:

Эшитган сўз агар бозича эрса,
Олур панд ондин аҳли ҳуш жони.
Уқусанг нечаким нодонға ҳикмат,
Билур ул ҳазл ила бозича они.

Ҳикоят. Айтурларким, бир обид бир кечада ўн ботмон таом ер эрди ва тонг отғунча Қуръонни хатм қилур эрди. Они бир соҳиби дил эшитиб, деди: «Агар ярим нонни еб тонг отғунча уйқуласа эрди, ул миқдор таом еб Қуръон ўқуғанидин лойиқроқ ва яхшироқдур.» Қитъа:

Луқмадин ични ўйла холи тоб,
Маърифат нури бирла тўлғайсен.
Маърифат кўнглунга нечук кирсун,
То бурун таъмадин пур ўлғойсен.

Ҳикоят. Машойихдин бирининг олдида гила қилдимким, фалон киши менинг ҳаққимда фасодга гувоҳлик берибдур. Ул деди: «Сен они салоҳ била хижил қил». Байт:

Сен ўзингни яхши қил, то бад снгол
Топмасун айбингни айтурга мажол.

Ҳикоят. Маноҳийға машғул бўлгон бир киши тавфиқи илоҳий била тавбаға келиб, дарвешлар ҳалқасиға кирди ва ямон афъоли яхши ахлоқға мубаддал бўлди. Ҳавоу ҳавасдин қўлин чекти. Андоқ эрса ҳам онинг ҳақида улус аввалғидек таъна тилин очдилар ва онинг зуҳду салоҳи номаълум бўлди. Байт:

Қутулса тавба билан ҳақ азобидин бўлғай,
Валек халқ тилидин қутуламоқ ўлмоғуси.

Эл тилининг жавриға тоқат қила олмай тариқат пирининг олдиға бориб шикоят қилдиким: «Халқнинг тилидин кўб ранжишдадурман.» Пир жавоб бердиким: «Бу неъматнинг шукрин нечук қила олурсенким, оларнинг гумон этганидин яхшироқдурсен.» Байт:

Сен агар яхши бўлуб, олам сени деса ямон,
Яхшидур бўлсанг ямону эл сени яхши дегой.

Масалан, мениким халойиқ соҳиби камол гумон этарлар ва мен айни нуқсондадурмен. Эмди менга бир андиша этмак ва бир илож қилмоқ керакдур, то халқнинг гумониға мувофиқ бўлғоймен. Байт:

Халқдин айбимни яшурмоқ не суд,
Ким худо донодурур аҳволима.

Ҳикоят. Фақир Ҳижоз сафарида бир тоифа соҳиби дил йигитлар била ҳамдам ва ҳамқадам эрдим. Алар ҳар вақт замзама қилур эрдилар ва муҳаққиқона байтлар ўқур эрдилар. Бир обид ҳам бизларга ҳамроҳ эрдиким, дар-

вешлар ҳолига мункир ва оларнинг дардидин беҳабар эрди, токим, Бани Ҳилол қабиласиға етушдук. Онда бир хаймадин бир қаро кўзлик ўғлон чиқиб, бир овози хуш ва сурати дилкаш еткурдиким, ҳаводағи қушларни ерга тушурди ва обиднинг теvasи обидни ерга уруб, саҳро жонибиға қараб сурди. Мен обидға дедим: «Бу дилкаш садо ҳайвонға асар қилди, сенга ҳеч тафовут этмагусидур...»

Ҳикоят. Подшоҳлардин бирининг умри муддати охир бўлди ва қойим мақоми йўқ эрди. Аркони давлатиға васият қилдиким, ман фавт бўлгон оқшом тонг отғонидин сўнг ҳар ким бурун шаҳарға кирса, тожни онинг бошиға кийдуринг ва мамлакатни онинг қўлиға топшуринг. Иттифоқо шаҳарға барчадин бурун ондоқ бир гадоё кирдиким, барча умрида луқма жамъ этар эрди ва ҳирқасиға ямоғ устига ямоғ тикор эрди. Аркони давлат подшоҳнинг васиятин бажо келтурдилар ва қалъаларнинг ва хазиналар калидларин онинг қўлиға топшурдилар. Ул бир неча муддат салтанат сурди, сўнгра умаронинг баъзиси итоатидин бош чекдилар. Подшоҳлар атрофдин онинг мамлакати қасдиға келдилар ва муҳораба учун лашкар ораста қилдилар. Алқисса, душман ғолиб бўлуб, атрофдағи шаҳарларнинг баъзиси дарвешнинг тасарруфи қўлидан чиқди. Дарвеш бу воқеа сабабидин хаста хотир эрди; то, бир кун қадимий дўстларининг бириким, дарвешлик ҳолатида ҳамсухбати эрди, ҳамул ошонда сафарға кетмиш эрди, сафардин қайтиб келиб, дарвешни подшоҳлиқ мартабасида кўруб, деди: «Худоға шукурким, гулинг тикондин, тикон оёқингдин жудо бўлубдур. Бахт раҳбарлик ва саодат ёварлик қилибдур, то мундоқ олий мартабаға етишмишсен.» Дарвеш деди: «Эй ёр, менинг ҳолимға таъзият қил ва таҳният қилмағил, нединким, бурун сен кўрганнингда манда бир ноннинг ғами бор эрди, эмди бошимда бир жаҳоннинг ғами бордур.» Маснавий:

Бўлмаса дунё, бўлурмиз дардманд,
Бўлса меҳриға бўлурмиз пойбанд.
Бу жаҳондин кўр ямонроқ йўқ бало,
Бўлсау бўлмаса тортамиз ано.

Қитъа:

Гар тавонгарлик тиларсен, жуз қаноат истама,
Ким қаноат давлатедур пойдоро ҳам ҳани.

Кўб улуғлардин эшитдимким, дер эрдилар мудом,
Сабр дарвеш этса яхши, базл қилгондин ғани.

Ҳикоят. Фақирнинг ёдида борким, бир кеча карвон била шабгир қилмиш эрдук ва саҳар вақти бир бешанинг канорига бориб етмиш эрдук. Ҳамул сафарда бир шўридаҳол киши бизларга ҳамроҳ эрди. Ул бир наъра уруб, биёбон йўлин тутди ва саргашталиқдин бир нафас ором тутмади. Тонг отгондин сўнг мен онга дедим: «Кеча не сабаб ила андоқ қилдинг?» Ул деди: «Кўрдимким, бул буллар дарахтларда нола қилурлар, андиша қилдимким, ҳама махлуқ тасбиҳ айтиб, мен уйқуда роҳат била ётмоқни мурувватдин кўрмадим.» Қитъа:

Бир қуш айтти саҳар чоғи нола,
Мен ҳам айтдим фиғон бўлуб беҳуш.
Эшитиб бир рафиқим ул чоғда,
Менда ушбу сифат фиғону хуруш.
Деди: «Эй ёр, бовар этмасмен,
Сени қуш савти айлағай мадҳуш».
Мен дедим: «Шарти одамият эмас,
Мурғ гўё саноға, мен хомуш».

Ҳикоят. Абу Ҳурайра... ҳар кун пайғамбар...нинг хизматиға келур эрди. Ул ҳазрат дедилар: «Эй Абу Ҳурайра, ҳар кун келмагил, то ўртада муҳаббат зиёда бўлғай ва соҳиби диллар дебдурларким, агарчи офтобнинг мунча ҳусн ва ҳўблиқи бордур, аммо ҳеч киши они дўст тутмоғусидур, онинг учунким, ҳар кунда кўрунодур ва лекин қишдаким аксари вақт маҳжубдур, бу жиҳатдин ҳаммага маҳбубдур». Байт:

Дўстни кўрмакка бормоқ айб эмас,
Лек безор ўлғудек кўб бормоғил.
Қил муҳаббатни фузун кам-кам бориб,
Беҳуда ортуқсан, ранж ахтармағил.

Ҳикоят. Дамашқ ёрларининг суҳбатидин фақирға бир малолат пайдо бўлуб, Қуддус биёбониға юз урдим ва ҳайвонотға унс тутуб, алар била қўшулуб юрдим. То вақтиким, фаранг халқиға асир бўлдим ва мени жуҳудлар била Тароблис қалъаси хандақин қазмоқ ишиға солдилар. Ҳалаб улуғларидин бириким, бурундин менинг била ошна-

лиқи бор эрди, устумдин йўли тушуб, келиб мени таниди ва деди: «Бу на ҳолдур?» Мен дедим: «Халойиқдин қочиб тоғ, даштда манзил тутуб ҳайвонотга қўшулдим. Тангри тақдир била эмди кофирларнинг жафоси қайдиға гирифтор бўлдим.» Байт:

Дўстлар олдида побанд ўлсам эрди жовидон,
Яхши эрди ажнабий бирла кезардин бўстон.

Менинг бу ҳолимга анинг раҳми келиб, ўн тилла бериб, фаранг улусининг жафоси бандидин озод қилди ва ўзига ҳамроҳ қилиб Ҳалабга олиб борди ва бир зиштрўй ва бадхўй қизи бор эрди, они никоҳ қилиб менга берди, юз тилло маҳрига солди ва бир оз муддат ўтгандин сўнг, қиз бадхўйлик ва ситезарўй бошлаб, менинг айшимни тийра ва ҳолимни паришон этди. Маснавий:

Яхши одам уйида бадхў зан,
Бедаво дард, беҳаё душман.
Бўйла хотундин истарам зинҳор,
Вақино раббано азобан нор.

Охир таъна тилин очиб, деди: «Сан андоқ киши эрмас-мусенким, отам ўн тилло бериб, сени фаранг қайдидин халос қилди?» Мен дедим: «Балли, мен ул кишименким, отанг мени ўн тилло билан фаранг қайдидин озод қилиб олди, аммо юз тилло била сенинг қўлингга гирифтор этиб, жавру ситам бандиға солди.» Маснавий:

Бир киши бир қўй устиға етти,
Ки бўри илкидин халос этти.
Кеча чолмоқға қўйни бўлди равон,
Қўй кўруб они айлади афғон:
«Ки бўрини тутар эдим душман,
Эмди билдим, бўри сен эркансан».

Ҳикоят. Утган подшоҳларнинг бири бир аёлманд обиддин сўрдиким: «Авқотингиз на тариқа била ўтадур?» Обид жавоб бердиким: «Кечалар муножотда ва саҳарлар дуоу ҳожатда ва кундузлар рўзи харожот фикрида ўтар.» Подшоҳға ҳамул ишорат била обиднинг кинояти мазмуни маълум бўлди ва буюрди, то анга вазифа муқаррар қилдилар, то аёли аҳволининг фикри кўнглидин чиқиб хотиржам... бўлғай. Маснавий:

Эйки қилдинг ўзингни банди аёл,
Эмди осудаликни қилма хаёл.
Нону фарзанду жома фикратидин,
Тушдинг айру худо ибодатидин.
Ҳар кун өтгунг бу қасдни ҳар дам:
Ки, ибодатни қилгоман оқшом.
Кеча кўнглинг намоз ичида дегай,
Ки аёлим на таъма тонгла егай.

Ҳикоят. Шом (Сурия) обидларидин бири бир гўшада ибодат қилур эрди ва таом ўрнига дарахтларнинг яфроғин ер эрди. Подшоҳ зиёрат тариқаси била онинг олдиға бориб, деди: «Агар маслаҳат кўрсанг, шаҳарда сенинг учун бир мақоми олий муҳайё қилурмен, токим санга фориғболлиқ била мундин яхшироқ ибодат даст бергай ва ўзгалар ҳам сенинг нафасинг баракатидин фойда олғайлар ва ўзларин аҳли тақво зумрасиға солғайлар.» Зоҳид подшоҳнинг бу сўзин қабул қилмади. Вазирларнинг бири онга деди: «Подшоҳнинг кўнгли учун бир неча кун шаҳарга бориб бўлғил ва мақом кайфиятини маълум қилғил. Агар вақтинг сафосиға ағёр суҳбатидин кудурат етса, ихтиёр ўзингдадур». Чун обид қабул қилиб шаҳарга келди, подшоҳнинг хос бўстон саҳросинким, бағоят дилкушо ва роҳатафзо эрди, онга тайин эттилар. Маснавий:

Гулидур дилраболарнинг нуридек,
Эрур наргислари хўблар кўзидек,
Фазоси равза богидек мусаффо,
Ҳавоси дилкушоу роҳатафзо.

Подшоҳ дарҳол бир хўбрўй ва мушкбўй канизакни обиднинг хизматиға юборди. Назм:

Ажаб маҳпораи обид-фириби,
Фаришта манзари, товуси зеби.
Они кўрган замон мумкин эмастур,
Ки қолғой порсоларда шикиби.

Подшоҳ онинг изидин бир бемисол ва соҳибжамол гуломбачча йиборди. Қитъа:

Ҳуснининг ўтиға улус бирён
Лаби соқийю лек лоясқий.

Кўз тамошосидин даме тўймай,
Баҳрдин ул сифатки мустабқий.

Обид лазиз таомларни еб ва нафис хилъатларни кийиб, турлук қандолот ва мевалардин ҳаловат топиб, нафс тақозоси била гулом ва канизакнинг ҳусни тамошосига машғул бўлди. Андоқким хирадмандлар дебдурлар: «Хўбларнинг зулфи ақл оёқининг занжири ва зийрак қушнинг тузори дур.» Алқисса, шайхнинг вақти жамияти давлатининг камолига завол етти. Андоқким бир шоир дебдур, маснавий:

Даҳр аро гар пир бўлсун, гар мурид,
Софдил бўлсун, нечукким боязид.
Чунки дунё сори майл этти аён,
Сўнг халос ўлмоқ анго қилма гумон.

Подшоҳ бир кун обидни кўрмакка борди. Кўрдиким, бурунги ҳайъати бузулубдур. Ранги қизил ва бадани се-муз бўлубдур ва нафис тақяга суёниб ўлтурубдур ва пари пайкар гулом олдида қўл қовуштуруб, таъзим била турубдур. Онинг ҳоли саломатиға шодмон бўлуб, деди: «Мен жаҳонда икки тоифани дўст титормен, бири олимлар ва бири зоҳидлар». Подшонинг қошида бир доно вазири бор эрди. Ул деди: «Эй подшоҳ, дўстлиғ шарти улдуким, агар бу икки тоифага яхшилиғ қилмоқ тиласанг, олимларга зар бергил, то илм ўқусунлар, зоҳидларга ҳеч нимарса бермагил, то зоҳидлиқидин айрилмасунлар.» Байт:

Кимки зоҳиддур анга ҳожат эмас дунёу зар,
Зоҳид эрмас ҳар кишиким қилса дунёга назар.

Ҳикоят. Парҳезкор олимларнинг биринин сўрдилар-ким: «Вақф нонининг ҳаққида на сўз дерсен?» Ул деди: «Агар нонни кўнгул жамъияти учун олсалар ҳалолдур, агар нон олмоқ учун ўлтурсалар ҳаромдур.» Байт:

Гўшада жамъияти хотир учун нон олдилар,
Яхшилар нон олғоли бир гўшада ўлтурмади.

Ҳикоят. Бир дарвеш бир мажлисга келдиким, маж-эгаси зиёда карамлик киши эрди ва онинг суҳбатида ф^и ва камол аҳлидин бир тойифа ўлтурмиш эрди ва бир-^и

била латифа ва базла айтушур эрдилар. Ул дарвеш узоқ йўлдин ҳориб келмиш эрди ва бағоят оч эрди. Мажлис аҳлининг бири зарофат тариқаси била деди: «Сен ҳам бир нима дегил.» Дарвеш деди: «Менинг ўзгалардек фазлим йўқтур ва қорним доғи очдур. Мендин бир байтга қаноат қилинг.» Алар дедилар: «Ўқиғил.» Ул деди. Байт:

Мен бчмен, олдимда дастурхон эрур нондин тўла,
Гўё ғарибмен, ташқари, хотун тўла ҳаммом аро.

Мажлис аҳли онинг ниҳоятсиз очлиқин билиб, олдиға дастурхон келтурдилар. Уй эгоси анго деди: «Эй ёр, оз фурсат таваққуф қилким, уйда ходимларим кўфта бирён пишурурлар.» Дарвеш бошин кўтариб, деди, байт:

Кўфта гар бўлмас эса бок йўқ,
Нон манго ушбу дам эрур кўфта.

Ҳикоят. Бир фақиҳ отасиға деди: «Аҳли илмнинг рангин ва ширин сўзларининг ҳеч бири менга асар қилмоғусидур. Ул жаҳатдинким, оларнинг кирдори гуфторига мувофиқ эрмастур.» Маснавий:

Элга дунёдин берулар бимлар,
Ўзлари дойим йиғарлар сиймлар.
Чун, амал қилмас эса олим агар,
Ўз сўзиға айлагай кимга асар.
Олим улдурким, асар қилгай сўзи,
Демагай ул сўзниким қилмас ўзи.
Қайси олимким баданпарвар бўлур,
Ўзи гумраҳдур нечук раҳбар бўлур.

Отаси деди: «Эй фарзанд, маҳз мундоқ ботил хаёл била тарбиятидин юз эвурмак ва уламони залолатга мансуб қилмоқ ва пок олим талабида илм фойдасидин маҳрум қолмоқ бир кўр ҳолиға ўхшарким, лойга ботмиш эрди қичқирур эрдиким: «Эй мусулмонлар, менинг йўлумға чироғ келтиринглар.» Ул чоғда бир фоҳиша хотин анго уруб деди: «Сенким, чароғ кўрмассен, чароғ била ни мани кўрарсен.» Бас мажлис базвоз дўкониға бар, онда то нақд бермагунча, матоъ ола олмассен ва онда то иродат келтурмагунча саодат элта олмассен.» Маснавий:

Рағбатинг бирла өшит олим сўзин,
Гар мувофиқ қилмас ул сўзга ўзин.
Муддаийларнинг бу сўзин билма чин,
Ким дегайлар зоҳирида қаҳру кин,
Ҳар кишиким ўзи уйқуда ётур,
Уйқуда ётгонни найлаб уйготур,
Мард улдурким, амал қилгой онга,
Панд агар ёзилса бир девор аро.
Зоҳид ўзни зўр бирла қутқарур,
Неча гумраҳларни олим бошқарур.

Ҳикоят. Бир киши маст ва беихтиёр бўлуб, йўл устида ётмиш эрди. Бир обид онинг устига келди ва онинг фажеъ ҳолига кароҳат кўзи билан назар қилди. Ул ҳолда ул йигит бошин кўтариб, деди. Қитъа:

Итоб, эй зоҳид, өтма журм элига,
Карам бирла алар сорн назар қил.
Агарчи мен гунаҳқору ямонмен,
Менга сен яхшилар янглиғ гузар қил.

Ҳикоят. Бир мурид пирига шикоят юзидин деди: «Наиш қилайким, халойиқнинг қўлидин кўб ранж чекармен. Кўб киши зиёратимга келурлар ва вақтимни ниҳоятсиз тийра қилурлар». Пир деди: «Аларнинг ҳар қайси қашшоқ бўлса, анга бир нима қарз бергил ва ҳар қайси тавонгар бўлса ондин бир нима талаб қилғил, токим сўнгра асло сенинг қошингга келмагайлар.» Байт:

Гар гадо саркарда бўлса лашқарн исломга,
Илтижосн биймидин кофир қочар то Чингача.

Ҳикоят. Риндлардин бир тойифа бир дарвешга мухалиф кўргузуб ва дашиномлар қилиб кўб урдилар. Дарвеш тариқат пирининг олдиға келиб, алардин шикоят қилди. Пир деди: «Эй фарзанд!, дарвешларнинг жомаси ризо хирқасидур. Ҳар дарвешким, номуродлик кисватиға сабр қилмаса, муддаийдур ва онга хирқа ҳаромдур. Байт:

Кимки беҳуда бошини кўтарур,
Тездурким, боши ошоқға борур.

Ҳикоят. Соҳиби дилларнинг бири бир қувватлиғ ва зўр азмой кишини кўрдиким, ниҳоятсиз газабнок бўлуб,

бир тош олиб қўлини юқори кўтарибдур. Ул азиз сўрдиким, мунга на ҳол воқеъ бўлубдурур. Жавоб бердиларким: «Фалон киши мунга дашном этибди». Ул азиз деди: «Бу бечоранинг минг ботмон тошни кўтармакка қуввати бордур, аммо бир сўзни кўтармакка тоқати йўқдур». Қитъа:

Шижоат бирла зўру мардликдин ҳеч лоф урма,
Ки то нафс олдида ожиз бўлуб, хотундек ўлтургунг.
Агар мард эрсанг этгил талком оғзини сен ширин,
Эмасдур мардлик улким, биров оғзига тош ургунг.

Ҳикояти манзума

Бор эди Бағдод аро бир пири мард,
Ким эди таъби латиф андоқки вард.
Кафшгар устодго берди қизин,
Хора бирла жуфт қилди қирмизин.
Тишлабон ул қиз лабини кафшгар,
Қон оқизди уйлаким ёқуттар.
Пир тонгла келди, мундоқ деди сўз
Кафшгарга боқибон: Эй очкўз,
Бўйла қотиғ тишламак қилдинг аён,
Лабни фаҳм этдинг магарким сахтиён.
Ҳазл ила қилмиш эсанг гар бўйла иш,
Ташла ҳазлингни, кўтаргил эмди тиш.
Хўйи бад тутса киши таъбида жо,
Бўлмағай то ўлгунча ондин жудо.

Ҳикоят. Бир фақиҳнинг ниҳоятсиз бадруй қизи бор эрди. Кўб яшаб, хотунлар ҳолига етмиш эрди. Тузук ва асбоби бағоят кўб эрди. Анинг била ҳам ҳеч киши анинг муноқаҳатиға рағбат қилмас эрди. Алқисса зарурат юзидин они бир кўр кишига никоҳ қилиб бердилар. Иттифоқо, ҳамул йил Сарандибдин бир ҳаким келмиш эрдиким, ҳикмат била кўр кўзларни очар эрди. Фақиҳға дедилар: «Қуёвингнинг кўзиға ниючун илож қилдурмассен?» Фақиҳ деди: «Кўрқаманким, агар кўзи очилса, қизимни таләк этгай!» Байт:

Бадруй хотуннинг эри яхшидурур гар бўлса кўр,
То айласун онинг била кўрмай ювин завқи сурур.

Ҳикоят. Бир подшо ҳақорат била дарвешлар тойифа-
сиға назар қилур эрди. Ул тойифанинг пири деди: «Эй под-
шоҳ, бизларнинг бу дунёда сендин жайшимиз озроқ ва
айшимиз кўброқдур. Бизлар ўлмақда сенинг била баробар
ва қиёматда сендин азиз ва сарвардурмиз.» Маснавий:

Агар султон ғаний ва комрондур,
Ва гар дарвеш ҳожатманди нондур.
Иков ҳам элта олмас жонпарвар ҳол,
Кафандин ўзга даҳр амволидин мол.
Чу қилғунг мулку молингдин жудолиқ,
Эрур шаҳлиқдин авлороқ гадолиқ.

Дарвешларнинг зоҳири жанда либос ва кўҳна палос-
дур. Ҳақиқий тирик кўнгул ва ўлук нафасдур, тариқати
зикр ва шукру хизмат, тоат ва қаноат, тавҳид ва таваккал,
таслим ва таҳаммулдур. Ҳар киши бу сифатлар била мав-
суф бўлса дарвешдур, аммо баъзи бенамоз ва ҳарзагард ва
ҳавасбоз кишиким, шаҳват бандида кундузларни кечага
ва гафлат уйқусида кечаларни кундузга еткурурлар ва
олдига на учраса ер, тилига ҳар на келса дер — дарвеш
эмастур, балки кофир кишидур. Маснавий:

Эйки, кўнглунгда йўқдурур тақво,
Бермагил сувратингга ҳам оро.
Токи остингда бўриё бордур,
Балки, кўнглинг оро риё бордур.

Ҳикоят. Бир ҳақимдин сўрдиларким, «Саховат яхши-
роқму ва ё шижоат?» Ҳақим деди: «Саховат бўлса, ши-
жоатга ҳожат йўқдур.» Байт:

Дахман Баҳром уза топмиш рақам,
Ким «қавийдур зўри бозудин карам».

Ҳикоят. Бир азиздин ихвони сафо сийратидин сўрдим,
яъни қариндош ва ақрабо ва ошнолар ҳақида на тариқа
равиш ва на янглиғ иш қилмоқ муносибдур? Ул азиз
деди: «Адноси улким, ёрларнинг хотири муродни ўз муро-
дидин муқаддам тутгайларким, ҳақимлар ва донишмандлар
дебдурурлар: «Ҳар биродарким, ўз ишининг бандидадур,
биродар эрмастур». Байт:

Қариндошингда агар йўқдур диёнат,
Анга қатъ айла раҳм, этма муваддат.

Муддаийлардин бир кишини кўрдумким, менинг бу сўзимга эътироз этиб, деди: «Ҳақ субҳона ва таоло Қуръони мажидда қатъи раҳмдин манъ этиб, зулқурба муваддатиға амр қилубдур. Сенинг бу сўзунг анга муноқиздур.» Ман дедим: «Ғалат айтурсан. Менинг сўзум Қуръонға мувофиқдур.» Байт:

Эса минг хеш бегона худодин,
Борини садқа қил бир ошнодин.

Учинчи боб

ҚАНОАТ ФАЗИЛАТИ ЗИКРИДА

Ҳикоят. Бир сойил Ҳалаб базозлари сафиға келиб, айтур эрдиким: «Эй давлатлиғ бойлар, агар сизларда инсоф ва бизларда қаноат бўлса эрди, савол расми жаҳондин кўтарилур эрди». Қитъа:

Эй қаноат, тавонгар айла мани,
Ки сенингдек азизи неъмат йўқ.
Кунжи сабр ихтиёри Луқмондур,
Сабр йўқ ҳар кишида ҳикмат йўқ.

Ҳикоят. Миср вилоятида икки амирзода бор эди. Бири илм ўрганди ва бири мол жамъ этти. Охируламр, бири алломай аср бўлди ва бири Азизи Миср бўлди. Сўнгроқ ул бириким, мол жамъ этмиш эрди, илм ўргангонға ҳақорат кўзи билан қараб, деди: «Мен салтанатға етушдим, сен ҳануз бурунги мискинатда турмишсен.» Бу деди: «Эй биродар, ҳақ таолонинг бу неъматини шукрин ҳаргиз адо қила олмасменким, пайғамбарлар меросин топмишмен, яъни илм ўрганмишмен ва сен фиръавн ва Ҳомоннинг меросин топмишсен, яъни Миср мамлакатига подшоҳ бўлмишсен.» Маснавий:

Эрурмен нотавон ул навъким мўр,
Эмасмен нишъан ондоқки занбур.
Мунинг шукрин нечун қилғум мани зор,
Ки эрмасмен қавийю мардумозор.

Ҳикоят. Эшитдимким, бир дарвеш фоқа ўтига ёнар эрди ва хирқасиға ямоғ устиға ямоғ ямар эрди, кўнгулиға таскин бермак учун бу байтни ўқур эрди. Байт:

Қилурман кўҳна хирқамға қаноат,
Вале чекмон кишидин бори миннат.

Биров унга деди: «Не учун бу ерда ўлтурмишсанким, фалон киши бу шаҳарда бағоят карим ва карами амиймдур ва озодаларнинг хизмати учун камар боғлаб, кўнгулларин шод этмакға ўзин чоғламишдур. Агар сенинг ҳолингдин хабардор бўлса, хизматингни ғанимат билиб, жониға миннат тутар.» Дарвеш деди: «Хомуш бўлким, кишиға арз ҳожат қилгондин фоқа шиддатидин ўлган яхшидур.» Қитъа:

Сабр кунжин маскан айлаб руқъа тиккаи яхшидур,
Хожалар олдиға бориб жома қилгондин талаб.
Дўзах ичра минг уқубат тортгон авлодурур,
Киргали жаннат аро ҳамсоя бўлгондин сабаб.

Ҳикоят. Ажам подшоҳларининг бириси ҳазрати Муҳаммад Мустафо...нинг хизматиға бир ҳозиқ табиб йиборди. Ул табиб араб диёрида кўб муддат таваққуф этти, ҳеч киши онинг олдиға бориб муолижа талаб этмади. Охир пайғамбарнинг олдиға келиб гила эттиким, ман бандани асҳоб маризлари муолижаси учун йибормиш эрдилар. Бу муддатда ҳеч киши илтифот этиб, менинг қошимға келмадилар ва мен муқаррар хизматни бажо келтира олмадим. Муҳаммад дедиларким: «Бу тойифанинг одати улким, то иштаҳа голиб бўлмагунча ҳеч нимарса емаслар ва ҳануз иштаҳа тамом бўлмасдин бурун таомдин қўлларин чекарлар.» Ҳақими ҳозиқ деди: «Сиҳат ва тандурустлик сабаби ушбудур.» Ондин сўнг рухсат олиб, ер ўпуб ва таъзим кўргузуб, ўз юртиға қайтди. Маснавий:

Айтур ондоқ, маҳалда сўзни ҳақим,
Ки они демагонда бор эса бийм.
Луқма ер ул замон бўлуб музтар,
Ки етар емаганда жонға зарар.
Ложарам, бўлди дегани ҳикмат,
Бор келтурди егани сиҳдат.

Ҳикоят. Ардашер Бобаконнинг сийратида келибдурким, бир араб ҳакимдин сўрдиларким: «Ҳар кун не миқдор таом емак керакдур?» Ҳаким деди: «Юз танга оғирича емаклик кифоя қилур.» Яна сўрдиларким: «Бу миқдор емак баданга қувват берурму?» Ҳаким деди: «Бу миқдор таом ёсанг, сени кўтарур ва мундин зиёда есанг, сен они кўтарурсен.» Байт:

Билким, тирик юрмакдурур, луқма емакликдин мурод,
Сан жаҳлу рафлатдин мунинг аксига қилдинг эътиқод.

Ҳикоят. Хуросоний икки дарвеш бир-бири била ҳамроҳ бўлуб, саёҳат қилур эрдилар. Бири ожиз эрди, нединким, икки кечада бир ифтор қилур эрди ва бири қавий эрди, нединким, ҳар кунда уч маротаба таом ер эрди. Иттифоқо, бир шаҳарда жосуслиқ туҳматиға гирифтор бўлдилар. Икковин бир уйга солиб, эшикин маҳкам этиб, лой билан сувадилар. Икки ҳафтадин сўнгра аларнинг бегуноҳ эркони маълум бўлди. Эшикни очиб кўрдиларким, ул бири қавий эрди, ўлубдур ва ул бириким, ожиз эрди, саломат ўлтурубдурур. Они кўруб ҳамма таажжуб қилдилар. Онда бир ҳаким деди: «Бу таажжуб эрмасдур. Агар мунинг акси воқеъ бўлса, таажжуб бўлур эрди, нединким, ул бири кўб таом емоқға ҳўй этмиш эрди. Бу жиҳатдин очлиқ шиддатиға тоқат қила олмади, ўлди ва бу бири таомни оз емоқни одат этмиш эрди, ложарам сабр қилиб, ҳалокат офатидин эмин бўлди. Андоғким, дебдурлар. Қитъа:

Кишиға кам емак бўлса табиат,
Қотиглиғ келса бўлғай анга осон.
Вагар худ кўб ебон танпарвар ўлса,
Туза олмой қотиглиғға берур жон.

Ҳикоят. Ҳукамонинг бири ўз ўғлиға кўп емакдин наҳй этиб, дедиким: «Кўб емак одамни ранжур қилур». Уғли деди: «Эй ота, одамни очлиқ ўлтурур, эшитмадингмуким, зарифлар дебдурлар: «Очлиқ ранжин чеккондин, тўқлиқ билан ўлган яхшидур.» Отаси деди: «Ўлчоқ билан егилким, «калу вашрабу ва ло тусрифу» (енгиз ва ичингиз, исроф этмангиз) дебдурлар.» Маснавий:

Ема кўб, ўйлаким бўғзингға етгай,
Егил оз, ўйлаким жон роҳат этгай.

Қоринни ул сифат тўйдурма ҳар тув,
Ки келтургай мусибат топмогон кун.

Ҳикоят. Бир қассобнинг бир неча тангаси нася гўшт блгон учун сўфийларнинг устига йиғнолмиш эрди. Қассоб ҳар кун тангасини талаб этиб, қотиг сўзлар айтур эрди. Сўфийлар анинг таънасинин бағоят тангдил эрдилар ва ҳеч чора топмаслар эрди. Бир соҳиби дил муни эшитиб, деди: «Қассобга танга бермак ваъда қилгондин нафсга таом бермак ваъда қилгон осонроқдур.» Қитъа:

Олмогондур яхши шаҳ инъомини,
Ким кўрар бўлса жафо наввобдин.
Яхшироқдур гўштни ўлган емай,
Кўрганидин бир ситам қассобдин.

Ҳикоят. Бир йигит тотор урушида огир яра кўтарди, онга дедиларким: «Фалон бозаргонда нўш дору бордур, ондин бир оз тилагил, шоядким, дариф тутмай бергай.» Дерларким, ул бозаргон бахиллик билан машҳур эрди. Ул жувонмард йигит деди: «Агар ондин мен нўш дору тиласам, берури бермаси гумонадур ва агар берса онинг манфаат қилури ва қилмаси номаълумдур. Эмди ҳар тариқа била ондин дору тиламак заҳри қотил тиламақдур ва ҳукамо дебдурларким, масалан, агар оби ҳаётни сотсалар лозимдурким, они обрў бериб олмағайлар, нединким миннат била тирик юргандин иллат билан ўлган кўп яхшидурур.» Байт:

Сенга хушхў киши гар берса ҳанзал,
Они бил туршрў қандидин афзал.

Ҳикоят. Уламодин бирининг таомжўри ва мутаалиқоти кўб эрди: дахл ва кафофи оз эрди. Ғанилардин бири-Ғаким, они яхши киши гумон этар эрди, туршлиқ билан аҳволин баён этди. Ғани онинг таваққуъидин юз эвурди. Аммо андоқ кишининг саволидин билкул таарруз қилмоқ назарига қабиҳ кўрунди. Қитъа:

Дўстунг олдиға борма туршрўй,
Ким онинг айшини ҳам талх этгасен.
Тозарў борғил на эрса ҳожатинг,
Мақсадингға бу сабабдин етгасен.

Айтурларким, гани онинг вазифасин андак зиёда этди ва ихлосин кўб гум этди. Олим бир неча кундин сўнгра билдиким, анга ганининг бурунги иродат ва мухаббати йўқдур. Ложарам, деди байт:

Ноним афзун бўлди, лекин обрўйим бўлди кам,
Бенаволиғ яхши кўргандин тамаънинг зиллатин.

Ҳикоят. Искандарияда бир йил андоқ қаҳат... балоси воқеъ бўлдиким, халойиқнинг тоқати инони қўлларидин кетти ва осмон ёмғур ва бўрон эшикларин ер юзига берк этди. Даҳр аҳлининг фиғон ва фарёди осмон авжига етти. Байт:

Бори инсону ҳайвону жамеъ жонварларнинг,
Камоли бенаволиғдин фалакка чиқти афғони.

Ушбу йилда бир муханнаским, онинг васфин баён этмак адаб таркидур ва эҳмол тариқаси била они айтмай ўтмак ҳам муносиб эрмасдур, токим, ғаразгўйлар фақирнинг ажзига ҳамл этмагайлар. Бу сабабдин икки байт била ихтисор қилдимким, оз бўлса ҳам кўбдин ишорат ва овч бўлса ҳам, харвордин иборатдур. Қитъа:

Кундузу кечада бу муханнасинг
Гурби жумла олам устида.
Хам бўлуб наҳри кўпруги янглиғ,
Остида сув ва одам устида.

Мундоқ кишинингким сифатин эшитдинг, ушбу ёмон йилда неъмат бағоят кўб ва бегарон эрди ва ҳамиша мусофирларга сийм ва зар берур эрди: тангдастарга суфра ёйиб таом едурур эрди. Чун дарвешлар жамоаси қашшоқлиқ ва очлиғ шиддатидин жонлариға етмиш эрдилар. Ложарам онинг даъватига бормоқни илтизом этиб, менга машварат қилдилар. Мен оларнинг раъйлариға мувофақат кўргузмай дедим, байт:

Емагай шер сарқутин итнинг,
Улса гар очлиғда хору зор.
Оч ўлуб ўлмагингга рози бўл,
Сифладин луқма истама винҳор.
Гар Фаридундек ўлса неъматда,

Киши деб беҳунарни қилма шумор,
Кийса ноаҳл эгнига дебо,
Бордурур зарҳал айлаган девор.

Ҳикоят. Бир дарвеш бир вақтда бир оз неъматга муҳтож бўлди. Бир киши анга деди: «Фалон кишининг неъмати бағоят кўбдур. Агар сенинг муҳтожлигингдин хабар топса, товаққуф қилмай, ҳожатингни буткарур.» Дарвеш деди: «Мен ани билмасмен.» Ул киши: «Мен бошлаб олиб бораёй», деб қўлидин тутуб, ул соҳибни неъмат гагининг олдига еткурди. Дарвеш ани ул ҳолда кўрдиким, юзи бағоят совуқ ва лаби ошоқга осилгон ва манглайи чин печон бўлган. Ани кўргач, ҳеч сўз демай, дарҳол изига қайтди. Йўлдоши сўрдиким: «На иш қилдинг?» Дарвеш деди: «Анинг атосин лиқосига бағишладим.» Қитъа:

Туршрўй олида арз этма ҳожат,
Ки бад афъолидин фарсуда бўлғунг.
Дегил ҳар ҳожатинг, андоқ кишига,
Ки яхши хўйиндин осуда бўлғунг.

Ҳикоят. Ҳотами тойидин сўрдилар: «Ўзунгдин баланд ҳимматроқ кишини ҳеч кўрдунгму ва ё эшитдингму?» Ҳотам деди: «Бир кун халойиқни меҳмон қилмоқ учун қирқ тева қурбон қилмиш эрдум. Ул чоғда саҳрога чиқиб кўрдумким, бир киши бир оз тиконни чопиб кўтармак учун даста қилибдур. Мен анго дедим: «Ҳотамнинг уйига не учун бормассенким, кўб халойиқ онинг хони эҳсонига жамъ бўлмишлар?» Ул деди. Байт:

Кимки нон ер чекиб ўзи меҳнат,
Чекмагай Ҳотам илкидин миннат.

Ҳотам деди: «Ани ўзумдин баландҳиммат ва жувонмард кўрдум.»

Ҳикоят. Бир аъробийни кўрдумким, Басра жавҳарларининг аросида ўлтуруб ҳикоят қилур эрдиким: «Бир вақт бир биёбонда йўлдин адашиб эрдим ва озуқдин ҳеч нимарса қолмамиш эрди ва ўлумга кўнгул қўймиш эрдим. Ногоҳ бир инжу тўла харита топиб, қовурмоч хаёл этиб, ниҳоятсиз шод бўлдимким, ҳаргиз ул шодлиғ ёдимдин чиқмагусидур. Сўнгра анинг инжу эрконин билиб, андоқ ноумид бўлдимким, ҳануз ул ноумидликнинг талҳлиғи ҳаёлимдин кетмагусидур.» Қитъа:

Ташнанинг оғзида сувсиз дашт аро,
Тенгдурур, гар бўлса дур ёхуд садаф.
Тушасиз қолгон кишига бирдурур,
Белида гар сийми бўлсун, гар хазаф.

Ҳикоят. Бир мусофир бир сувсиз даштда йўлин йўғолтурмиш эрди, ҳам қувват, ҳам қути тамом бўлмиш эрди ва белида бир неча тангаси бор эрди. Ҳар нечаким, ҳар тарафга юз урди, йўл топмади. Охир очлиғдин ўлди. Сўнгроқ бир жамоа онинг устига келиб, кўрдиларким, тангаларни олдида қўйбдур ва бармоқи била ерга мундоқ ёзибдурким, қитъа:

Вофир ўлмоқ бирла зар дафъ этмагай,
Очлиғни тушасиз нокомдин.
Ким биёбон ичра оч ўлса, анго
Хом шалғам яхши сийми хомдин.

Ҳикоят. Подшоҳларнинг бири хосларидин бир неча киши била шикорга чиқиб, иморатдин узоқга тушдилар. Кечгача юруб бир деҳқоннинг уйига ёвуқ етуштилар. Подшоҳ деди: «Бу кеча шул уйга борурмиз, токим, совуқ заҳматидин имин бўлғоймиз.» Вазирларнинг бири деди: «Деҳқоннинг уйига бориб меҳмон бўлмоқ подшоҳнинг қадрига лойиқ эрмастур. Ушбу ерга тушуб, чодир қуруб ўт ёқармиз», деди. Деҳқон мундин хабар топиб, дарҳол бир оз таом тартиб бериб, подшоҳнинг олдига келтуруб, таъзим била ер ўпуб, деди: «Подшоҳнинг баланд қадри деҳқон уйига меҳмон бўлмоқ била паст бўлмас эрди ва лекин деҳқоннинг қадрини баланд этмакни тиламайдулар.» Подшоҳга онинг сўзи хуш келиб, манзилига борди. Кеча меҳмон бўлуб, тонг отгондин сўнгра зар, хилъат инъом этди. Деҳқон подшоҳ қайтгонда рикобида бир неча қадам йўл юруб, дер эрди, қитъа:

Сенингдек шоҳнинг қадридин асло ҳеч бўлмас кам,
Менингдек хор деҳқон уйига бўлмоқ била меҳмон.
Вале деҳқон кулоҳи гўшаси афлокдин ўтгай,
Бошига соя солса лутф айлаб, сен киби султон.

Ҳикоят. Эшитдимким, бир бозаргоннинг юз эллик тева моли ва қирқ банда хизматкори бор эрди. Бир кеча Кеш жазирасида мени қошига чақирди ва тонг отгунча

тинмай паришон ва малолангиз сўзлар айтди, андоқким: «Туркистонда фалон миқдор амборим бордур ва Ҳиндистонда фалон чоғлиғ молим бордур. Бу хат фалон ернинг хатидур, фалон нимарсаға фалон киши зоминдур.» Ва гоҳ дер эрдиким: «Искандария ҳавоси кўнгулға тушубдур.» Ва яна дер эрдиким: «Диёрнинг ҳавоси дилкаш эрмасдур.» Яна деди: «Эй Саъдий, оллимда яна бир сафарим бордурур, агар ондин фориғ бўлсам, қолгон умримни бир гўшада ўтқарурмен.» Мен дедим: «Ул на сафардур?» Ул деди: «Гугирдни Форсдин Чинга олиб борурмен, нединким гугирднинг қиммати онда баланд эрмишдур. Ондин чиний косаларни Румға элтормен, ондин Рум деболарин Ҳиндистонға етқарурмен, ондин ҳиндий фўлодларни Ҳалабға келтурурмен, ондин Ҳалабий шишаларни Яманға дохил этармен, ондин яманий бурдларни* Форсға восил қилурмен. Ондин сўнгра тижоратни тарк этиб, дўконда ўлтурурмен.» Мундоқ молихулиё ҳарзалардин ул миқдор сўз айтдиким, менда эшитгудек тоқат қолмади. Сўнгра деди: «Эй Саъдий, сен ҳам бир сўзни дегил, қачонгача бу сўзларға рози бўлуб ўлтурасен?» Мен дедим, қитъа:

Бир кишининг тушди маҳмилдин юки,
Бир биёбондин қилур чоғда мурур.
Деди: Дунёдорларнинг оч кўзи,
Ё қаноат тўлтурур ё хоки гўр.

Ҳикоят. Бир ожиз сайёднинг домиға бир қувватлиғ болиқ тушди. Они забт этгудек тоқати йўқ эрди. Болиқ анга голиб бўлуб, домни қўлидин олиб қочди. Қитъа:

Борди дарёға олғали сув, ғулом,
Зўр этиб сув ғуломни олди.
Дойимо дом олур эди болиқ,
Болиқ охирда домни олди.

Ўзга сайёдлар дариг еб, анга маломат қилдиларким: «Андоқ сайд сенинг домингға тушубдур, сен онц забт этиб сақлай олмамишсен.» Ул деди: «Эй ёрлар, на иш қилайким, менга ул болиқ рўзий бўлмамиш эрди ва умри туганмамиш эрди. Берўзий сайёд Дажладин болиқ тутта олмағусидур ва беажал болиқ қироға чиқиб ўлмағусидур.»

Ҳикоят. Қўл ва оёқи кесилган бир одам бир ҳазорпойни, яъни минг оёқлиғ бир жонварни ўлтурди. Бир соҳиби

дил киши они кўруб деди: «Субҳон оллоҳ, ул жониварнинг миңг оёқи бўлса ҳам, ажали етган вақтда қўлсиз, оёқсиз кишидан қочиб, ўзин ондин қутқара олмади.» Маснавий:

Лашкаре зўр агар етушса равон,
Қолмагай ўқ отарга тобу тавон.
Душмане олмайин бошига каманд,
Ажал этгой онинг оёқини банд.

Ҳикоят. Бир ўғри бир гадойга деди: «Уёлмасмусан-ким, бир нон учун бир лаимнинг олдида ожизлик аён этиб, қўлингни узатурсан?» Гадой деди, маснавий:

Қўл узотмоқлиғ улус олдида ёрим нон учун
Яхшироқдур қўл кесилгондин ёрим ибнон учун.

Ҳикоят. Айтурларким, бир муштзан ва зўрманд киши мухалиф даҳрининг гардишидин фиғонга ва тангдастликдин жонга етмиш эрди. Отасининг олдига бориб, шикоят этиб, ижозат тиладиким: «Сафарга азм этгумдур, токим, қўлумнинг қуввати била дунё ҳосил этиб, муроду мақсадга восил бўлғаймен, нединким, улуғлар дебдурлар, қитъа:

То дўкону уюнгадурсан банд,
Ҳаргиз эй хом, бўлмағунг одам.
Чиқиб уйдин жаҳонни сайр этгил,
Ондин аввалки, бўлғунг аҳли адам».

Отаси деди: «Эй фарзанд, агарчи сафарнинг манфаати кўбдур ва лекин сафар беш тоифага мусалламдурур. Аввал бозаргонеким, неъмат ва макнат, ғулом ва канизак, чобук хизматкорлари кўбдур, ҳар кун бир шаҳарда ва ҳар тун бир мақомда, ҳар дам бир тамошагоҳда сайр этиб, дунё неъматларидин маҳзуз ва баҳраманд бўлурлар. Қитъа:

Мунъим ғариб дашту биёбон аро эмас,
Ҳар ерга борса қургуси хиргоҳу боргоҳ.
Ҳар кимсаким муроди жаҳондин раво эмас,
Ўз манзилида ғурбат аро ҳолидур табоҳ.

Иккиланчи олимеким, фасоҳат ва балоғат, ширин сўз-
лари воситаси била ҳар ергаки борса, хизматига келиб,
ҳамма халойиқ иззат ва икром қилурлар. Қитъа:

Келди дононинг вужуди ўйлаким покиза зар,
Борса ҳар ерга билурлар халқ қадру қийматин!
Шаҳрдин чиқмас улуғзода, агар нодон эса,
Не учунким, тутмағайлар ўзга ерда иззатин.

Учунчи хўбрўй дилбареким, соҳиби дилларнинг кўнгул-
лари мулотифат этмакга майл этар, нединким, улуғлар деб-
дурлар: «Кўб молдин оз жамол яхшироқдурур ва зебо юз
хаста кўнгулларнинг марҳами ва боғлиғ эшикларнинг ка-
лидидур. Ложарам онинг суҳбатин ғанимат билиб хизма-
тин жонлариға миннат тутарлар.» Назм:

Дилбарки ҳусну лутф ародур ўйлаким пари,
Ғам йўқ анго ото ва онодин эса нари.
Ҳар ергаки етушса талабгоридур улус,
Дурри ятимга* бўлодур барча муштарий.

Тўртиланчи хуш овозеким, нағмаи доводи* била сув-
ни жараёндин ва қушни тайрондин қолдурур. Бас, бу фа-
зилат василаси била барчанинг кўнгулини сайд этар ва маъ-
ни аҳли анинг мулозиматига рағбат кўргузурлар. Қитъа:

Хуш ўлғуси овози хуш нағмаси,
Оларғаки бўлғуси масти сабуҳ.
Эрур хўбрўдин хуш овозе хўш,
Ки ул ҳази нафс ўлди, бу қуввати рўҳ.

Бешлончи ҳунарвареким, билокининг қуватти била егу-
дек нимарса ҳосил қилур, то нон учун обрўйи тўкулмағай,
андоғким, дебдурлар, қитъа:

Бўлса ғариб айрилибон шаҳридин,
Чекмагуси хорлиғ аҳли ҳунар.
Мамлакатидин агар ўлса жудо,
Енғуси оч подшоҳи баҳру бор.

Эй фарзанд, бу сифатларнимки эшитдинг, сафарда
хотир жамъиятининг сабабидур. Ҳар кишиким булардин
бебаҳрадур, ботил хаёл била ўз диёридин айрилиб, овора-

лиг биёбониға юз урар, сўнгра ҳеч киши анинг ном ва нишонин эшитмас. Қитъа:

Кишики, чарх онинг гинасини қасд этса,
Йўл анго кўргузур овворалиқ сари айём.
Гар ўлса қушға насиб ошёндин айрилмоқ,
Қазо они қиладур мубталойи донаву дом.»

Уғул деди: «Эй ота, ҳуқамонинг сўзиға нечук мухолиф қилурманким, дебдурлар: «Агарчи ризқ мақсумдур, аммо онинг асбобиға қўл урмоқ шартдур ва агарчи бало муқаддардур. Аммо онинг духули эшигининг ихтироз этмак вожибдур. Қитъа:

Гарчи етгусидур гумонсиз ризқ,
Истамак шарт келди ҳар дардин.
Гарчи ўлмас киши ажал етмай,
Қочмоқ авло даҳони аждардин.

Чун мендаким, бу сурат ва бу қувват бордур, фили дамонга* дакка урғум ва шерин жаёнга* панжа еткурғумдур. Бас, маслаҳат улким, сафар қилурмен, нединким, мундин зиёда бенаволиқға тоқатим йўқдур. Қитъа:

Чун бир киши гар этса сафар ўз мақомидин,
Не ғам ангоки жумла офот жойидур.
Кеча ғанилар айласа роҳат саройида,
Дарвешнинг на ерда кеч ўлса саройидур.»

Бу сўзни айтиб, отаси била видоёлашиб равон бўлди. То бир улуғ сувнинг канориға етдиким, салобатидин тош-тошға тегар эрди ва хуруши бир тош ерга етар эрди. Маъбариди бир жамоани кўрдиким, кемага юкларин солиб кетарга муҳайё бўлуб турмушлар. Аларнинг қошиға бориб кўп зорлиқ қилдилар, алар анго ёрлиғ қилмадилар ва кемачи анинг бенаво эркинин билиб, таъна ва сарзанеш қилди, мурувват кўргузмай кемани сув ичига сурди. Байт:

Бўлмаса зар зўр ила дарёдин ўтмак бўлмағай,
Бир кишининг зарри яхши ўн кишининг зўридин.

Кемачининг таънасининг йигитнинг қўнгули озарда бўлуб, тиладиким, ондин интиқом олғай, аммо кема узоқ-

роқ кетмиш эрди, қичқуруб дедиким: «Агар мени/ карам қилиб кемага миндурсанг, эгнимдаги /ушбу либосимни берурмен». Кемачи тамаъ этиб кемасин қайтарди/ Байт:

Шара банд этар дийдаи ҳушманд,
Тамаъ кўб қилур мурғ, моҳини банд.

Йигит кемачининг сақолин ва яқосин тутуб, ўзига чекиб, бемуҳобо ура берди. Кемачининг ёри кемадин чиқиб онга ёри бермак тилади. Ул йигитнинг мушти қувватин ва дуруштлиги шиддатин кўруб, ҳазимат сари юз эвурдилар. Охирул-амр, ул жамоа масолиҳа этиб, они кемага музд олмай миндурмакдин ўзга чора топмадилар. Ложа-рам, ўтган ишнинг узрин қилиб оёқиға йиқилдилар, бошин ва юзин бўса қилдилар. Кемага миндуруб равон бўлдилар, то Юнон иморатидин қолгон бир сутунға етдиларким, сув ичида турмиш эрди. Ул чоғда кемачи деди: «Кемага бир халал воқеъ бўлубдур. Сизларнинг орангизда қайси киши қавий ва зўрманд бўлса, бу сутунға чиқиб, кеманинг танобин тутуб турсун, то мен кеманинг бузулгон жойин тузатай.» Ҳамул йигит ўз диловарлигиға мағрур бўлуб, озурдадил бўлгон ҳасмдин андиша қилмадиким, ҳукамо дебдурлар: «Ҳар кишининг кўнглиға бир ранж еткурган бўлсанг, ҳамул ранждин эмин бўлмоғил, нединким, пайкон жароҳатдин ташқари чиқар ва озори кўнгулда қолур.» Қитъа:

Билгил, албатта, тангдил бўлғунг,
Танглик бир кўнгулға еткурсанг,
Ефғусидур бошинг уза юз тош,
Қальанинг борасиға тош урсанг.

Далирлик қилиб, кеманинг танобин билокиға чўлғаб сутун узра чиқди. Кемачи қўлидин зўр билан танобни тортиб олиб, кемани сурат била сурди. Ул йигит бечора мутаҳаййир сутуннинг устида қолиб кўрди. Улчаким кўрди, уч кунғача сутун устида ёпушуб турди, учунчи кун уйқу ғалаба қилиб сувға йиқилди, сесканиб уч кеча-кундуз муддатида юзуб ва қолқиб бир канорға чиқтиким, жонидин рамақи қолмиш эрди. Дарахтларнинг юфроғларин ва тамурларин еб, андак қувват топиб биёбонға озим бўлди. Ниҳоятсиз очлиғ ва ташналик била бир қудуқ бошиға етиб, бир жамоани кўрдиким, бир ерда жамъ бўлуб, таом

еб, шарбат ичиб ўлтурмишлар. Ул йигитнинг ҳеч нимар-
саси йўқ эрди, талаб этти, бечоралиг кўргузди. Алар он-
га ҳеч раҳм қилмадилар. Охируламр, ул йигит таадди
қўлин кўтариб, неча кишини уруб йиқди ва алар ҳам ит-
тифоқ била онга ғалаба этиб, уруб барча аъзосин мажруҳ
этдилар. Қитъа:

Жамъ бўлуб пашша йиқар филни,
Гар онга кўб қувват ила ихтишом.
Қилса агар мўрчалар иттифоқ,
Шери жаёндин чекадур интиқом.

Охирул-амр, заруратдин бир карвоннинг изини кўриб
онинг кейинидин кетди. Кеча бир манзилга етдиларким,
онда ўғридин хавф-хатар кўб эрди. Онда карвонни кўрди-
ким, хавфдин аъзоларига ларза етушти ва ўлар ҳолига
етушуб эрдилар. Аларга деди: «Ҳеч нимадин андиша қил-
мангларким, сизларнинг орангизда менинг бир ўзум эллик
мубориз мардга жавоб айтурман ва ўзга йигитлар менинг
изимдан туруб ёри берсунлар.» Бу сўзни айгондин сўнгра
карвон аҳлининг кўнгуллари анинг лофидин қувват топиб,
сухбатидин шодмон бўлдилар ва таом ва шароб бердилар.
Ул йигит иштаҳа билан таомни еб, шаробни ичиб, кўнгули
оромида бўлуб уйқуға борди. Аммо карвон орасида кўб
кишини кўрган ва кўб ишни тажриба қилган бир қари ки-
ши бор эрди. Ул деди: «Эй ёрлар, мен сизларнинг бу
бадрақангиздин ондоқ кўрқарманким, ўғридин ул масоба
кўрқмасман. Айтурларким, бир аъробийнинг бир неча
тангаси бор эрди. Кечаси ўғри ташвишидин уйида ёлғуз
ёта олмас эрди. Уз дўстларидин бирисин чақриб онинг
бирла бир неча муддат ҳамсухбат бўлди. Ул дўсти онинг
тангасидин огоҳлиқ топиб, бир кеча ўғурлаб олиб кетти,
тонгла кўрдиларким, араб гирён ва урёндур. Бир киши
деди: Бу на ҳолдур, магар тангаларингни ўғри олибдур.
Ул деди: Воллоҳки, ўғри олмади, бадрақа қилган дўстим
олди. Қитъа:

Эмин ўлтурмадим йилондин ҳеч,
Токи билдим, онга недур хислат.
Ичида бор адовати заҳри,
Гар мулойим эрур онга сурат.

На билурсизларким, бу ҳам ўғрилар жумласидин бўл-
гайким, айёрлик била бизларнинг орамизга келмиш бўлғой,

то фурсат топиб, ёрларига хабар бериб, иттифоқ билла усту-
мизга тўкулуб, амволимизни горат этгай, эмди маслаҳат
улким, ул уйқуда ётгон чоғда тамоми юкларимизни кўта-
риб кетоли, ул уйқуда қолсун».

Ул қарининг тадбири йигитларга маъқул тушиб, юк-
ларини юклаб, ул йигитни ташлаб кетдилар ва ул йигит
тонгла устига қуёш тушгандин сўнгра уйқудин туруб, кўр-
диким, карвон кетибдур, бечора бўлуб ҳар тарафга югурди,
ҳеч ерга йўл элта олмади, ташналикдин ўлумга кўнгул
қўюб, дер эрди. Байт:

Гурбат аҳли қадрини билмас киши,
Токи гурбат бирла тушмайдури ишн.

Ул йигит бу сўзда эрдиким, бир подшоҳзода бир сайд-
нинг изидин қовуб, лашкаридин йироқ тушуб, онинг усти-
дин келди. Ҳайъатиға қараб, зоҳири суратин покиза
кўруб, сўрдиким: «На одамсен ва бу биёбонга нечук
тушдинг?»

Ул бошидин ўтган воқеани тақрир қилди. Шаҳзода
онинг ҳолиға раҳм этиб, хилъат ва неъмат берди ва бир
муътамад кишисиға топшуруб, они ўз вилоятиға йиборди.
Отаси они кўруб шодмон бўлди. Онинг саломат келгани
учун кўб шукр этди ва кеча атосининг хизматида ўлтуруб
кеманинг ҳолин ва кемачининг ва саҳройиларнинг жафосин,
корвонийларнинг узрин ва барча бошидин ўтган воқеалар-
ни отасиға тақрир этди. Отаси деди: «Эй фарзанд, кетар
вақтингда демадиммуким, тиждастларнинг далирги қў-
ли синуқ ва шерлиги оёқи чопуқдур». Ўғли деди: «Эй
ота, то ранж чекмай, ганж муяссар бўлмас ва то жонни
хатарға солмай, душманға зафар топиб бўлмас, то дона
сочмай ҳосил олиб бўлмасдур. Кўрмасмусанким, оз ранж
чекмак билла на чоғлиқ роҳат ҳосил этдим ва бир ниш
емак билла на миқдор асал олиб келдим. Маснавий:

Гарчи қисматдин фузун бўлмас емак,
Шум эрур лекин талаб тарк айламак.
Узни гар офоқ фикриға солур,
Дур қачон ғаввос илкига олур.

Осиёнинг ошоқ тоши ҳаракат қилмоғон жиҳатидин
ҳамиша оғир юк остидадур.» Отаси деди: «Эй фарзанд, бу
навбат фалак ёварлик ва иқбол раҳбарлик қилдиким, бир

соҳибни давлат сенинг бошинг устига етубдур ва сенга
карам ва тараҳҳум этибдур. Мундоқ иш кам воқеъ бўлгу-
сидур ва мунга ҳукм айтиб бўлмағусидур.» Байт:

Сайёд домини қуруб ҳар кун шағол этмас асир,
Бир кун бўлурким, айлагай шери нар они дастгир.

Ҳикоят. Андоғким, форс подшоҳларидин бирининг хотамида бир баланд қиймат нигини бор эрди. Бир кун сайру тамошо тариқаси била ўз хосидин бир неча кишини ҳамроҳ этиб, Шероз шаҳридин чиқиб, Мусалло отлиғ майдонга борди ва буюрди, то ҳамул хотамни Азудуд-давланинг гумбазига насб этдилар, то ҳар киши ўқ отиб, ўқин ҳамул хотам ҳалқасидин ўтқарса, хотамни ул киши олсун.

Иттифоқо, хизматида тўрт юз қодир андоз ўқчи бор эди. Барчасининг ўқи хато тушти, магар, бир ёш ўғлонким, бир учокнинг устида ўйнаб, ҳар тарафга ўқ отар эрди. Ногоҳ боди сабо онинг ўқин кўтариб, хотам ҳалқасидин ўтқарди. Подшоҳ анга кўб неъмат ва хилъат бериб, ҳамул хотамни доғи карам қилди. Айтурларким, андин сўнг ўғлон ўқ ва ёсин ўтга ёқди. Ондин сўрдиларким: «Не учун мундоқ қилдинг?» Ул ўғлон жавоб бердики: «Бурунги отғонимнинг равнақи кетмай жойида турсун деб қилдум.» Қитъа:

Гоҳ бўлурким, ҳаким илкидин
Келмагай жаҳд бирла бир тадбир.
Гаҳ бўлурким, ўюн аро гўдак
Ғалат айлаб урор нишонага тир.

Ҳикоят. Бир дарवेशни эшитдимким, бир ғор ичида ўлтуруб, эшикин жаҳон халқининг юзига боғламиш эрди ва ҳиммати назарида подшоҳ ва вазирнинг ҳайбат ва шавкати қолмамиш эрди. Қитъа:

Ким юзига очар савол эшикин,
Улгуча ул ниёзманд бўлур.
Ҳирсни ташла, подшоҳлиғ қил,
Бетамаъ эл боши баланд бўлур.

Ул тараф подшоҳларининг бири анга ишорат қилдики: «Сизнинг карамингиздин умидвормизким, бу кун

бизга меҳмонсиз, нон ва намакда мувофақат кўргузсангиз.» Дарвеш ризо берди, онинг учунким, даъватни қабул қилмоқ суннатдур. Сўнгги кун подшоҳ дарвешнинг мақомига борди. Дарвеш подшоҳни кўргач, жойидин турди ва қучоқиға олиб, хизмат шартин бажо келтурди. Сано айтиб, кўб лутф ва хулқи хуш зуҳурга еткурди. Подшоҳ кетгандин сўнгра мажлис аҳлидин бир одам дарвешдин сўрдиким, подшоҳнинг ҳаққида бу кун мунча мулотифат қилмоқингиз одатға хилоф эрди. Дарвеш деди: «Бу маънини эшитмадингмуким, соҳиби диллар дебдилар, байт:

Хон агар ҳар ким олдида ёйсанг,
Хизматиға қиём эрур вожиб.

Маснавий:

Бўлмагуси ҳеч қулоқға зарар,
Етмаса овози наю чанг агар.
Бўлмаса гар кўзға тамошойи боғ,
Онда ҳам ўз ҳолида бўлғой фароғ.
Бўлмаса гар уйқу чоғи муттако,
Бошға бўлуру тошдоғи муттако.
Лек қоринким, кўб эрур офати,
Бўлмагуси ҳеч нима тоқати».

Тўртинчи боб

ХОМУШЛИҒ ФАВОЙИДИ ЗИКРИДА

Хикоят. Дўстларнинг биридан сўрдумким: «Сўз демакдин имтиноъ кўргузмак на иллат била ихтиёр этилди?» Деди: «Ул иллат билаким аксар авқот сўзда яхши ва ямон воқеъ бўладур. Душманларнинг кўзи ёмондин ўзгага тушмагусидур.» Мен дедим: «Яхшироқ улким, душман кўзи яхшилиғни кўрмагай». Қитъа:

Хунар адув кўзиға кўринур улурроқ айб,
Агарчи Саъдий эрур гул, адувға хордурур.
Нечаки меҳри зиёбахш келди оламға,
Ва лек шаппара кўзиға зишт, тордурур.

Хикоят. Бир бозиргонға бир сафар минг тилло зарар бўлди. Уғлиға деди: «Бу сўзни ҳеч кишиға айтмағил.»

Үғил деди: «Фармонбардорман ва лекин тиларменким, мунинг фойдасин менга айтғил, то огоҳлиғ топайким, пинхон тутмоқда маслаҳат недур?» Отаси деди: «Маслаҳат улким, бир мусибат икки бўлмағай, бири фойданинг нуқсони, яна бири ҳамеоянинг шамотати.» Байт:

Ғамингдин душманингда дема ҳеч қавл
Ки дегай шодлиғлар бирла: «Ло ҳавл»...

Ҳикоят. Бир хушманд йигитнинг фазойили фунундин вофир ҳази ва сўзламакдин нофир табъи бор эрди. Ҳар нечаким донишмандларнинг мажлисларида ўлтурур эрди, асло сўз айтурға тил очмас эрди. Бир кун отаси деди: «Эй фарзанд, сен доғи ҳар на билганингни айтғил.» Ул деди: «Қўрқаменким, бир нима сўрсалар, мен они билмасам, шармсор ва хижолатманд бўлғаймен.» Қитъа:

Қоқар эрди, эшитки, бир сўфи
Мих кафшининг остига маҳкам.
Тутубон они, деди бор сарҳанг:
«Наъа қоқғил менинг отимға ҳам.»

Ҳикоят. Жолинус ҳаким* бир аблаҳни кўрдиким, қўлин бир донишманднинг яқосиға еткуруб, неча навъ беҳурматлик билан ҳақорат берадур. Деди: «Агар бу доно бўлса эрди, иши онингдек нодон била бу мартабаға ҳаргиз етушмас эрди.» Байт:

Киши гар бўлса ақлу донишосор,
Уруш жоҳил била ҳеч этмас изҳор.

Маснавий:

Бировга қилди бир бадхўй дашном,
Қилиб сабр ул деди: «Эй хўбфаржом,
Сенинг бу дегонингдин ҳам ямонман,
Ки ўз айбимға асру хўрдадонман.»

Ҳикоят. Саҳбони Воилни* сўз айтурда беназир, дер эрдилар. Ул жиҳатдинким, бир йил бир жамоанинг орасида ўлтуруб сўз айтса, бир калимани мукаррар айтмас эрди. Подшоҳ ҳазратида надим бўлгонларнинг адаб жумласидин бири будурким, сўзни мукаррар демакдин ижтиноб этгайлар. Байт:

Чу сўз нечаким софу ширин эрур,
Сазовори таъзиму таҳсин эрур.
Мукаррар они айламак хўб эмас,
Ки ҳалвони бир егилу айла бас.

Ҳикоят. Эшитдимким, ҳакимлардин бири дер эрди:
«Ҳаргиз ҳеч киши ўз жаҳлига иқрор қилмамишдур. Магар
ул кишиким, яна бир одам сўз айтиб турғон ҳолда сўзин
тамом этмасдин бурун орасиға суқулуб сўз бошлағай.»
Маснавий:

Оёқу боши сўзнинг ўлмиш тўқуз,
Сўз ўртасиға ҳеч келтурма сўз.
Ақллиғ киши ҳеч демас калом,
Каломин биров қилмағунча тамом.

Ҳикоят. Султон Маҳмуднинг бандаларидин бир не-
часи Ҳасан Маймандийдин* сўрдиларким: «Султон бу кун
фалон маслаҳатда на сўз сенга деди?» Ҳасан Маймандий
деди: «Ул сўз сизларга ҳам пўшида қолмас.» Алар деди:
«Ул сўзни сенга айтур, бизнингдекларга они айтмоқни раво
кўрмагусидур.» Ҳасан деди: «Менга ул эътимод била сўз
айтурким, онинг сиррини айтмағумдур, бас, невчун они
мендин сўрарсизлар?» Байт:

На сўз эшитса они демақдур оқил иши,
Ки шоҳ сиррини деб, бошини берурму киши?

Ҳикоят. Бир порсоға амакилари авлоди таракасидин
кўп мол ва неъмат етушди. Ул мол ва неъмат кўплугидин
фисқ ва фужур ва бебоклик тариқасиға тушди, андоқким,
жаҳонда ичмаган шароби ва қилмоғон исёни қолмади. Фа-
қир бир кун анго дедим: «Эй фарзанд, дахли оби равон ва
харжи осийи гардондур. Фаровон харж этмак андоқ киши-
га мусалламдурким, фаровон дахл онга муайян бўлмиш бўл-
гой.» Қитъа:

Чу дахл оз ўлса харжинг оз қилғил,
Ки ойтурлар кемачилар суруди.
Ки гар ёғмас эса тоғ узра ёмғур,
Бўлур бир йилда Дажла хушк руди.

Бир неча муддатдин сўнг кўрдумким, яна бурунғидек
фисқу фужурга машғулдир. Мен яна онга дедим: «Ақл

ва адаблик бўлгил ва лаҳву лаъбни тарк этгилким, чун мол тамом бўлса, қотиғлиғ чеккунгдур ва пушаймонлиғ егунгдур, аммо фойда қилмасдур.» Порсо нозу наим ва ҳавоу ҳавас лаззатиға мустағрақ бўлмиш эрди. Бу сўзларни эшитмай, мендин юз эвирди ва деди: «Бугуннинг роҳатин сўнгги куннинг ташвиши била тийра қилмоқ хирадмандлар раъйининг хилофидур». Байт:

Кишиким бор эса яхши қилиғлиғ,
Қотиғлиғ биймидин чекмас қотиғлиғ.
Тараб қил, ончаким бор эрса матлуб,
Емак тонгла гамин бугун эмас хўб.

Кўрдумким, менинг насиҳатимни қабул этмагусидир. Охирул-амр, суҳбатни тарк этдим ва саломат гўшасида ўлтурдум. Бир оз муддатдин сўнг кўрдумким, менинг айтғонимдек ҳоли сурати тағайюр топиб, бенаволиқдин руқъа устига руқъа еткорур ва луқма устига луқма йиғодур. Кўнглум онинг ҳолиға куйди ва ул ҳолда онинг кўнгли жароҳатиға маломат била харош еткуруб, намакпошлиғ қилмоқни мурувватдин кўрмадум ва ўз кўнглумға дедим. Маснавий:

Чу сифла маст ўлуб ўзини билмас,
Сочар нақдин, сўнгин андиша қилмас.
Хазон баргин шажар сочгуси ҳарён,
Қолур мундин зимистон ичра урён.

Ҳикоят. Шоирларнинг бири ўғрилар амирининг қошиға бориб, анга сано айтди. Амир буюрди: То онинг либосин эғнидин олиб, ўзин ташқари чиқориб қувуб йибордилар. Шоир ҳам яланғоч бўлуб совуқ еб борур эрди, итлар изиға тушуб, ҳужум этиб қопмоқ бошладилар. Ул итларни урмоқ учун тош ахтариб, қўлини ерга урди, ерда муз тўнғмиш эрди. Ожиз бўлуб, деди: «Бу нечук ҳаромзода одамлардурким, итни бўш йибориб, тошни боғламишлар.» Ўғриларнинг амири даричадин қараб ўлтуруб эрди, онинг бу сўзини эшитиб кулди ва ҳолиға раҳм этиб, деди: «Эй ҳақим, мандин бир нимарса тилагил!» Шоир деди: «Агар тараҳҳум қилсанг, ўзумнинг либосимни тиларман.» Байт:

Одам умидвор бўлур халқ молиға,
Сандин умид айламон, озор бермагил.

Амир бу сўздин хушҳол бўлди ва либосига бир пўстин ва бир неча тангани қўшуб берди.

Ҳикоят. Бир мунажжим ташқаридан келиб уйига кирди, кўрдиким, бир бегона одам хотуни била ўлтурубдур. Анга дашном этди, ул доғи мунга дашном этиб, уруш бошлаб фитна ва ошуб тургуздилар. Бир соҳиби дил ул ҳолдин хабардор бўлуб, деди. Байт:

На билурсан фалакнинг ашколин,
Билагунг ўз уюнгнинг аҳволин.

Ҳикоят. Бир бадовоз хатиб ўзин ўз хаёлига хушовоз билур эрди ва бефойда фарёд қилур эрди ва андоғ бад овоз эрдиким, гўё «инна анкарал-асват...»* ояти онинг шаънида нозил эрди ва қариянинг одамлари анга ёвуқлик иллатидин кўб балият чекар эрдилар ва анга изо еткурмакни маслаҳат кўрмас эрдилар. То бир кун ул иқлимнинг хатибларидин бирисиким, анга пинҳоний адовати бор эрди, они кўрмакка келиб, деди: «Мен андоқ бир туш кўрмишманким, сен бағоят хуш овоз бўлмишсен ва халойиқ сенинг нафасингдин ҳама роҳатдадурлар.» Хатиб бу сўзни эшитиб, бир лаҳза андиша этиб, деди: «Бу бир муборак тушдурким, кўрмишдурсен ва мени айбимдин хабардор қилдинг. Эмди маълум бўлдиким, менинг овозим бағоят нохуш эркондур ва халқ они эшитиб кўб ранж чекар эрканлар. Мен эмди аҳд этдимким, мундин буён хутба ўқумоғоймен. Агар ўқусам, оҳистароқ ўқиғоймен.» Қитъа:

Қочормен ўйла ноқис дўстдинким,
Менга айбим ҳунар кўргузгусидур.
Борурман, ўйла душманнинг қошига
Ки деб, айбимни ҳолим тузгусидур.

Ҳикоят. Бир киши Санжор шаҳрининг масжидида тавъ ва рағбат била азон айтур эрди. Андоқ бад овоз эрдиким, эшитган халқ ондин нафрат этиб, қочар эрдилар. Ва масжид соҳиби бир амир эрдиким, бағоят одил ва нек сийрат эрди, ҳеч кўнгулға озор бермакни тиламас эрди, охир деди: «Эй жувонмард, масжиднинг бурундин бир неча муаззини бордур ва аларнинг ҳар бирин беш тилло муқаррар қилиб тутмиш мен. Сенга ўн тилло берурмен, токим, сен бошқа жойға борғил.» Ул киши бу сулҳни қабул этиб, ҳамул масжиддин кетди. Бир оз муддатлардин

сўнг яна қайтиб амирнинг олдиға келиб, деди: «Эй амир, менинг ҳаққимға жабр қилмишсен, нединким, мени ўн тилло бериб ул масжиддин чиқориб йибордунг, ҳоло борғон жойимдин бошқа жойға кетгил деб, йигирма тилло берурлар. Мен қабул қилмасмен.» Амир хандон бўлуб, деди: «Зинҳор қабул қилмоғилким, эллик тиллоға рози бўлурлар.» Байт:

Унинг онингдек этар халқға хароши дил,
Ки теша онча йўна олмоғуси тошдин гил.

Ҳикоят. Бир бадовоз киши Қуръонни баланд садо билан ўқур эрди. Бир соҳиби дил ани эшитиб, анга деди: «Сенинг на миқдори вазифанг бордурур?» Ул деди: «Ҳеч вазифам йўқдур». Соҳиби дил деди: «Бас, не учун ўзунгга мунча заҳмат берурсан?» Ул деди: «Азбаройи худо ўқурман.» Онда соҳиби дил деди: «Азбаройи худо, ўқумоғил!»

Бешинчи боб

ИШҚ ВА ЙИГИТЛИК ЗИКРИДА

Ҳикоят. Ҳасан Маймандийдан сўрдиларким: «Султон Маҳмуднинг соҳибжамол бандаси бағоят кўбдур. Ҳар бири яктойи замон ва ҳайратафзойи аҳли жаҳондур. Неючун Аёз янглиғ аларнинг ҳеч бириға майл ва муҳаббати йўқтурким, Аёзнинг ҳусни аларнинг ҳеч бириси чоғлиғ эрмастурур.» Ҳасан Маймандий деди: «Ҳар нимарсаким кўнгулға маҳбуб тушса, кўзга хўб кўрунур.» Маснавий:

Кимгаким подшоҳ мурид ўлса,
Кўрунур пок агар палид ўлса.
Кимгаким подшоҳ назар қилмас,
Кўзига ҳеч бир киши илмас.

Ҳикоят. Айтурларким, бир хожанинг бир соҳибжамол бандаси бор эрди. Анга маваддат ва диёнат тариқаси била назар этар эрди. Бир кун дўстларининг бириға деди: «Эй дариг, менинг бу бандамда мунча ҳусн ва жамол бордурким, агар узун тили бўлмаса эрди, бағоят яхши бўлур эрди.» Анда дўсти деди: «Эй биродарлар, чун, анга муҳаббат пайдо қилмишсен, эмди андин хизмат умиди қилмағил, не учунким, чун ошиқлиқ ва маъшуқлиқ ораға кирди, моликлик ва мамлуклик ўртадин кўтарилди.» Байт:

Хожа гар хўбрўйи банда била
Қилса бози ва айласа ханда.
Тонг йўқ ул хожадек суруб ҳукмин,
Чеқса бу нозин ўйлаким банда.

Ҳикоят. Бир порсони кўрдумким, бир кишининг муҳаббатига гирифтор бўлуб, кўнглида сабру тоқат ва тилида сўз дерга қувват қолмади. Ҳар неча ким маломат кўруб, гаромат чекар эрди, асло тарк этмас эрди ва дер эрди: «Агар ўлсам ҳам ишқий этокин қўлумдин йибормагумдур.» Фақир бир марта анга маломат қилиб, дедим: «Нафис ақлингга на бўлдиким, хасис нафс сенга ғолиб бўлубдур.» Ул бир лаҳза фикр этиб, деди. Байт:

Қолмағой келса агар султони ишқ,
Қуввати бозуйн тақвога маҳал.
Найлаб ўлсун покдоман ул киши,
Ким бошидин то аёқидур ваҳал.

Ҳикоят. Бир кишининг кўнгли илкидин кетиб, жони чиқарга ёвуқ етмиш эрди ва назарининг тушган ери хатарнок ва вартан ҳалок эрди. На анга оҳу афғон етар эрди ва на анга зўру зар таъсир етар эрди. Байт:

Зорингга назар шоҳид этмас агар,
Баробар сенга бўлғуси хоку зар.

Ерлар анга панд-насиҳат қилиб, дедиларким: «Бу муҳол хаёлдин ўтгил, нединким, кўб халқ бу ҳавас қайдиға асирдурлар, дардлариға даво топмай ажалға дастгирдурурлар.» Ул йиғлаб деди: «Эй дўстларим, менга *насиҳат қилмангизларким, жон андишаси била жонон ишқин тарк этмак маваддат шарти эрмасдурур.» Байт:

Кимда андак муҳаббат жондур,
Анга даъвойи ишқ ёлғондур.

Анинг дўстлари ва қариндошлари ҳар нечаким панд бериб банд этдилар, асло суд қилмади. Байт:

Дардоки, табиб сабр буюрғусидур,
Бу нафси ҳарисға керакдур шукур.

Айтурларким, бир подшоҳзода анинг назарига манзур бўлмиш эрди. Ул шаҳзодага хабар қилдиларким, бир йигит бу майдоннинг бир тарафида дойимо бўлур, кўб хуш таъбдур, латиф сўзи ва бадеъ нуктаси бордур. Мундоқ маълум бўлурким, кўнглининг бир ошуфталиги ва бошининг бир савдоси бордур. Шаҳзода билдиким, ул йигит ўзиға ошиқдур. Дарҳол анинг жонибиға от сурди. Ул йигит кўрдиким, шаҳзода анинг устиға озимдур. Ул йиғлаб ўзиға деди. Байт:

Келди, мен нотавонға бўлғай қотил,
Мақтулиға кўнгли магар ўлмиш мойил.

Шаҳзода лутф ва иноятлар кўргузуб, ҳар неча сўрдиким: «На кишисен, ҳолинг нечукдур ва на ҳунаринг бордурур?»

Ул муҳаббат ва ҳайрат баҳриға андоқ ғариқ эрдиким, дам урғудек маҳоли йўқ эрди, хомуш бўлди. Шаҳзода яна деди: «Менинг била недин сўзлашмассанким, мен дарвеш жамоасиданман — сенинг ҳалқа ба гўшингдурмен.» Ул йигит чун шаҳзоданинг мундоқ лутф ва тараҳҳум кўргузгани билди, бир наъра тортиб жонин жонофаринға таслим этди. Байт:

Дўст даргоҳида ўлмак йўқ ажаб,
Улмайин қолмоқлиқ онда-ўқ ажаб.

Ҳикоят. Бир муаллимнинг бир шогирдиға майл ва муҳаббати бор эрди ва ўзга ўғлонларға қилғон важр ва қоҳишни анга раво кўрмас эрди ва дер эрди, байт:

Андоқ сенга машғулмен, эй сарвқадду гулжабин,
Ким бўлмишам, ўз хотирим ёдидин ўзум доғи йўқ.
Боқғон чоғи рухсорингга кўзумни ҳаргиз юммағум,
Гар ўтруда кўрсам келур, кўзум сари ҳар лаҳза ўқ.

Бир кун ул ўғлон анга деди: «Менинг дарсим одобиға тааммул қилғонингдек нафсим одобиға ҳам тааммул қилғил, то агар менда бир нописандида феъл кўрсанг, мен ани билмасам, мени андин хабардор қилғил, то мен ул феълнинг табдилиға саъй кўргузой.» Анда муаллим деди: «Эй фарзанд, бу сўзни бошқа бир кишидин сўргил, нединким, менинг бу кўзумким, сенга назар этар ҳунардин бошқа нимани кўрмагусидурур.» Байт:

Кўр бад андишнинг ўлсун кўзи,
Айб кўрар юз ҳунра ўлса агар.
Гар ҳунаринг бўлса биру айб юз,
Кўрмагуси дўст бажуз бир ҳунар.

Ҳикоят. Бир донишманд кўрдумким, бир кишининг муҳаббатига мубтало бўлуб, рози ҳаммага ошкоро бўлуб эрди. Кўб жаврлар чекиб, ниҳоятсиз сабрлар қилур эрди. Бир кун насиҳат этиб, дедим: «Агарчи билурманким, сенинг бу муҳаббатингда бир иллати манзур ва бир зиллати малҳуз эрмастурур. Мундоқ эрса ҳам, ўзни муттаҳам қилмоқ ва беадабона жаврлар чекмак сенингдек уламонинг шаънига лойиқ эрмастурур.» Ул деди: «Эй ёр, менга итоб қилмоғилким, мен ҳамиша бу андишададурмен. Менга анинг ҳижрониға сабр этмақдин жафосиға сабр этмак осонроқдурким, ҳукамо дебдурлар: «Мушоҳададин кўз юммоқдин мужоҳадаға кўнгул қўймоқ осонроқдурур». Байт:

Бўлмағай дўст дўстдин безор,
Кўрса гар юз жафо ва минг озор.
Гоҳ аҳсонун лутф бирла севар,
Гоҳ қаҳру итоб бирла қувор.

Ҳикоят. Бир кеча яхши кўрган бир азиз ёрим эшикдин кирди ва мен андоқ чуствлик била жойимдин турдумким, илким тегиб чироқни ўчурди. Ёрим ўлтуруб, қаҳру итоб оғоз қилдиким: «Мени кўргач, чироқни ўчурдунг, мунинг маъниси недур?» Мен дедим: «Хаёл этдумким, офтоб чиқди» ва яна икки байт хотиримға келдиким, қитъа:

Бир туршрўй келса мажлисга,
Сен ани жамъ оросида ўлтур.
Бўлса гар ханданоку ширин лаб,
Тут онинг илкени ва шамъи ўчур.

Ҳикоят. Бир зебо жамол дўстим ағёр орасида бўлуб, неча замондин бери ани кўрмамиш эрдум. Бир куни мени кўруб, деди: «Сен қайси ерда эрдунгим, мен сенга кўб зиёда муштоқдурмен?» Мен дедим: «Кўб кўруб малул бўлгондин муштоқ бўлгон яхшироқдур.» Байт:

Кеч келдинг, аё нигор сармаст,
Эмди этагингдин олмағум даст.

Қитъа:

Агарчи бир нафас агёр бирла бўлсанг ёр,
Яқин эрурки, мени рашк тиги ўлтургай.
Кулуб дедик: «Еруқ шамъдурман, эй Саъдий,
Манга на бўлгуси, парвона ўзни куйдургай».

Ҳикоят. Утган замонда менинг бир соҳибжамол дўстим бор эрди. Бир пўстда икки мағиздек бир-биримиз била суҳбат тутар эрдук. Ногоҳ ул бир тарафга сафар этди. Бир неча муддатдин сўнг яна қайтиб келиб, қаҳру итоб оғоз қилдиким: «Мунча вақтлар ўтди, сен ҳаргиз бир қосид ва нома йибормадунг ва бизга асло илтифот қилмадинг!» Мен дедим: «Мен маҳрум бўлуб, қосиднинг кўзи сенинг жамолинг нури била мунаввар бўлмоқни раво кўрмадум.»
Байт:

Тил била тавба менга бермагил, эй ёри азиз,
Ки менга тиф била тавба бериб бўлмагуси.
Рашк этармен, сени сайр этса бировнинг назари,
Яна дермен анга, ҳеч бир киши сер ўлмагуси.

Ҳикоят. Фақир йигитлик айёмида бир шоҳидга муҳаббат пайдо этдиким, юзи қуёшдек рангин ва сўзи оби ҳаётдек ширин эрди. Байт:

Улки набот оризин оби ҳаёт ичгусидур,
Ҳар киши боқса шакари сори набот ичгусидур.

Иттифоқо, ондин бир иш кўрдумким, табиатимнинг хилофи эрур, сўнгра анинг меҳрин кўнгулдин чиқариб, дедим, байт:

Кет, эй ёр, борғил ўз ишинг сори,
Ишинг йўқ бизнинг бирла, борғил нари.

Эшитдумким, мендин ранжида бўлуб борур ва айтур эрди. Байт:

Шаппар ўлса қуёшдин безор,
Синмоғуси қуёшга бозор.

Бу сўзни айтиб сафар этди. Анинг паришонлиғи менга таъсир этиб, дедимким, байт:

Келиб қайтиб мени ўлтургил, эй жон,
Ки сенсиз зиндаликдин марг осон.

Қабул этмай кетди ва бир оз муддатдин сўнгра қайтиб келди. Кўрдумким, жамоли тағайюр топиб, занахдони олмасиға беҳидек гард ўлтурубдур ва ҳусни бозорининг равнақи синубдур. Уммедвор бўлдиким, мен ани қучоқламоқ учун қучоғимни очғаймен. Анга илтифот қилмай, ўзумни бир тарафға чекдум ва дедим, байт:

Ул кунки, бор эрди шаҳди ҳуснунг,
Қувдунг назар аҳлиши назардин.
Сулҳ этгали ушбу кун келибсен,
Найлайки, асар йўқ ул шакардин.

Маснавий:

Сизнинг бори вақтингиз ўтубдур,
Бизнинг доғи ўтимиз ўчубдур.
Гар қилсангиз эмди неча тадбир,
Бир заррача қилмағуси таъсир.

Ҳикоят. Бир тўтини бир зоғ била бир қафасға солдилар. Тўти зоғнинг дийдори мушоҳадасидин ранж чекар эрди ва дер эрди: «Эй ғуроб, бу нечук макруҳ талъат ва малъун манзар ва номавзун суратдурким, санда жамъ бўлубдур? Кошки сенинг била менинг орамизда узоқлиқ масофаси мағриб била машриқ йироқлиғича бўлса эрди, токим, сенинг қариҳ дийдорингни кўруб, мунча азоб чекмагай эрдим.» Ажаброқ буким, ғуроб доғи тутининг суҳбатидин танг бўлуб, маломатдин жонига етмиш эрди ва дер эрдиким: «Бу нечук бахти забун ва толеи дун ва айёми буқаламундур? Менинг қадрим лойиқи ул эрдиким, бир зоғнинг суҳбатида бўлуб, бир боғнинг девори устида хиромон ва шодмон юрсам эрди. Билмасман, бу кажрав фалакка на гуноҳ қилмишменким, мундоқ худрой ва ҳарзадарой, ножинс ила мени суҳбати домиға гирифтор қилмишдур.»
Қитъа:

Уйла деворға киши боқмас,
Ким онинг суратин нигор қилур.
Гар онинг жойи бўлса жаннатда,
Узгалар дўзах ихтиёр қилур.

Ва бу масални онинг учун келтурдумким, то билгай-сенким, донога нодондин на чоғлиқ нафрат бўлса, нодонга донодин ул миқдор ваҳшатдур. Қитъа:

Риндлар мажлисида бир зоҳид
Ултурур, қилди танглик изҳор.
Деди бир кимса, турш ўлтурма
Биз доғи сандин ўятмиз безор.

Ҳикоят. Бир рафиқим бор эрдиким, неча йиллар ҳам-сафар бўлуб, туз еб, орамизда кўб суҳбатлар ҳуқуқи собит эрди. Охирул-амр, андак манфаат сабаби била менинг хотиримга кўб озорлар еткурди ва дўстлик шартларин барҳам урди. Мунча била ҳам икки тарафдин биров-бирова мейлон хотир бор эрди. Эшитдумким, бир кун бир мажмаъда менинг ашъоримдин икки байтни ўқур эрдилар. Дўстлардин бир тойифа сўзим лутфиға ва сийратим ҳусниға гувоҳлиқ бериб, таҳсин ва офарин қилур эрдилар ва ул дўст ҳам бу маънида муболаға кўргузуб қадимий суҳбат ва давлатин қўлдин берганига пушаймонлар бўлуб, ўз хатосига иқрор этар эрди. Чун билдумким, менинг суҳбатимга анинг рағбати бордур, ложарам, бу абётни ёзиб йибориб сулҳ қилдим. Байт:

Арода бир эди аҳду вафолар,
Недин бад аҳдликлар қилдинг, эй ёр.

Сенго кўнглумни маҳкам боғлаб эрдум,
Узоқ бормаи жудолиқ қилдинг изҳор,

Агар қайтиб яна келсанг қошимга,
Бурунғидек бўлурсан изват осор.

Ҳикоят. Фақир йигитлик айёмида бир гуландомга шифта эрдум. Бир куни бир кўчадин юруб борур эдим. Тамуз фасли эрдиким, ҳарорати оғизни қозондек қайнатур эрди ва самуми устихон мағзиға етушур эрди. Қуёш ҳароратиға тоқат қилолмай, ожиз бўлуб бир девор соясига илтижо элтиб, бошимга паноҳ қилдим. Ул умид билаким, бир киши бир коса совуқ сув бериб, баданим ҳароратин сокин қилгай. Ногоҳ бир уйнинг қоронғу даҳлизидин бир равшанлиғ кўрунди, яъни ҳамул соҳибжамол дилбарким, фасоҳат тили онинг сабоҳати баёнидин ожиздур, кеча қорон-

ғусиға офтоб етгондек ва ё зулумотдин оби ҳаёт зухур
этгондек қўлида бир коса сувниким онга шакар ва арақ қўшу-
луб гулоб била хушбўй бўлмиш эрди ва юзи гулидин бир
неча қатра шабнам оқиб, онга қўшулмиш эрди. Келтуруб
өдоби тамом била манго тутди ва ман онинг илкидин олиб
ложуръа сипқордум ва масту ҳайрон бўлуб ўзумдин бор-
дум. Қитъа:

Не балъ фархунда толеъдурки кўз,
Бўйла фаррух юзга тушгай ҳар сабоҳ.
Масти май ёрим кеча бедор ўлуб,
Маст соқий турғуси маҳшар сабоҳ.

Ҳикоят. Бир йил султон Маҳмуд хоразмшоҳ бир мас-
лаҳат учун Хитой улуси била сулҳ этди. Фақир ҳамул
айёмда ул диёрда эрдум. Бир кун Кошғарнинг масжиди
жомеиға кирдум. Бир йигитни кўрдумким, бағоят зебо
жамол ва соҳиби эътидол, нозпарвар ва ишвагар эрди,
андоғким, зарифлар дебдурлар, байт:

Сенга устодинг ўргатмиш магар қонуни дилбарлик,
Жафоу зулму қаҳру ишвау нозу ситамгарлик.

Алломаи Замаҳшарийнинг наҳви муқаддимасин қўлига
олиб, мундоқ ўқур эрдиким, «урди Зайд Амруни, ваҳо-
ланки, Амру ситам қилғувчи эрди.»

Ман онга дедим: «Хитой била Хоразм сулҳ этдилар.
Амру била Зайднинг кусумати ҳануз боқийдурур.» Ул
хандон бўлуб сўрдиким: «Қайси вилоятнинг одамисан?»
Ман дедим: «Шероз вилоятининг бўлурман.» Ул деди:
«Саъдийнинг ашъоридин ҳеч нима ёдингда борму?» Ман
дедим: «Бордур.» Икки арабий байт ўқудум. Ул бир лаҳза
андиша қилиб, деди: «Бу вилоятда онинг форсий ашъори
кўбдур. Агар ондин ўқусанг, фаҳми осонроқ бўлур эрди.»
Мен дедим: «Бағоят яхшидурур» ва икки байт ўқудум.

Токи таъбингга ҳавойи наҳвдур
Кўнглимиздин ақл нақши маҳвдур.
Ошиқинг по банд доми қайдга,
Лек сен машғул Амру Зайдга.

Тонглаким, менга сафар азми жазм бўлди, ул йигитга
дедиларким: «Ҳамул киши Саъдийдур.» Дарҳол югуруб

келиб талаттуф ва таассуф кўргуздиким: «Бу муддатгача не учун ўзунгни маълум қилмадунг, то мен сенингдек кишининг хизматиға камар боғлар эрдум. Ҳоло ҳам на бўлмай бу кишварда бир неча кунлар таваққуф қилсанг, то хизматингдин мустафид ва баҳраманд бўлмай эрдум. Ман дедим: «Кетмагим зарурийдур, тура олмасмен.» Ложарам бир-биримизнинг юзимиздин бўса этиб видоъ кўргуздук. Байт:

Айламоқ ёр оразини на суд,
Бўса ўл вақтким қилур падруд.

Ҳикоят. Бир йигит бир покруй дилбарга ошиқ ва муҳаббат тариқасида покбоз ва содиқ эрди. Бир кун бир улуг дарёда иккови ҳам ғарқ бўлдилар. Кемачи они ўлум гирдобидин халос этмак учун чобуклик кўргузуб, сар вақтиға етди. Ул андоқ гирдобда ғарқоблиқ ҳолида деди: «Мани қўйғил ва ёримнинг қўлини тутғил, то ул ҳалокат гирдобида нобуд бўлмасун.» Халойиқ онинг бу сўзини эшитуб, маломат ва сарзанишлар қилдилар. Ул жон берур ҳолда бу маломат ва сарзанишларни эшитуб, деди, байт:

Нечук ишқ ичра бўлғай ул киши шод,
Ки қотиғлиқда ёрин айламас ёд.

Олтинчи боб

ЗАИФЛИҚ ВА ҚАРРИЛИҚ ЗИКРИДА

Ҳикоят. Фақир бир кун донишмандлардин бир тоифа била Дамашқ жомеида ўлтуруб, баҳс қилур эдим. Бир киши келиб, деди: «Сизларнинг орангизда форсий тилин билатургон бир киши бордурму?» Барча менинг тарафимга боқиб, ишорат қилдилар. Ман дедимким: «На ишинг бор?» Ул деди: «Юз йигирма ёшиға кирган бир қарри киши назъ ҳолатидадур ва форсий тили била бир нимарсани айтур. Бизлар они фаҳм қилмасмиз. Агар карам бирлан қадам ранжида қилсангиз, бағоят миннатдор бўлурмиз, шояд бир васият қилғай.» Ман ул ранжур қаррининг такаси ёвуқиға бордум. Эшитдимким, дер эрди, қитъа:

Дедим, неча дам ком ола олғоман,
Дарифоки, банд ўлди роҳи нафас.

Чу умрум бақо хон алвонидин,
Нега луқма егач, дедиларки, бас.

Мен бу сўзнинг маънисин тозий тили билан дамашқийларга баён этдум. Аларнинг мунча узоқ умр топиб, ҳануз дунё ҳаёти учун таассуф еғониға таажжуб кўргуздилар. Мен ул қарриға дедим: «Бу ҳолатда нечукдурсан?» Ул қарри дедиким, байт:

Несин сўрарсан ўшул кимсанинг ёмон ҳолин,
Ки қолмайин бири кетмиш даҳонидин дандон.
Қиёс қилки, на ҳолат бўлур ҳамул соат,
Ки борғусидур онинг хаста пайкаридин жон.

Мен анга дедим: «Улум фикрин кўнглунгдин чиқарғил ва табъингға ваҳми муставлий қилмагилким, Юнон ҳакимлари дебдурурлар: «Агарчи мизож мустақим бўлса ҳам, бақоға эътимод этиб бўлмағусидурур. Мараз агарчи шадид бўлса ҳам, ҳалокатға далолат қилмоғусидур.» Агар буюрсанг, бир табибни келтурурмиз, токим санга муолижа этсун.» Онда ул қарри кўзидан ашк оқузуб, дедиким, байт:

Бир қарри дер эди, етушгач ажал,
Хотуниғаки суртма сандал.
Забт учун тонди эътидол мизож,
На давойи асар қилур, на илож.

Ҳикоят. Айтурларким, бир қарри киши бир ёш қиз олмиш эрди ва ҳужрасин турлук-турлук бисот била ораста қилиб, онинг била бир хилватда ўлтурур эрди. Узоқ оқшомда кўз ва кўнгулиң онга машғул қилиб ҳазллар ва латифалар айтур эрди, токим қизнинг ваҳшати кетиб, онинг била унс ва улфат тутғай. Жумладин, улким қизға деди: «Давлатинг қавий эрканким, сен менингдек қарри кишининг суҳбатиға етушдунгким, бағоят пухта рой ва жаҳоннамой, иссиғ ва совуқни кўрган, яхши ва ямонни билган, мушфиқ ва меҳрибон, хуштабъ ва ширинзабон, суҳбат одобин зуҳурға еткурган, муваддат шартин бажой келтургандур. Андоқ йигитнинг қўлиға тушмадунгким, худсар, сабукпой ва тийрарой, ҳар дам бир орзуда ва ҳар лаҳза кўйда, ҳар кун бир жойда ва ҳар тун бир саройда бўлур, ҳар мақомда бир ёр била ўлтурар.» Қитъа:

Йигит ҳар неча ҳўбу хушнаmodур,
Ва лекин йўқдурур ҳаргиз вафоси.
Вафо уммид этиб бўлмас йигитдин,
Ки кўбдур бошида турлук ҳавоси.

Ул қарри деди: «Бу янглиғ сўзларни кўб айтиб гумон этдумким, кўнгли қайд ва ўзи менга сайд бўлди.» Ногоҳ пурдард кўнгулидин бир оҳи сард чекиб дедиким: «Бу миқдор диловиз сўзларниким дединг, менинг ақлим тарозусида ул бир сўзнинг вазнича йўқдурким, бир кун эшитмиш эрдум, ўзумдек бир қиздинким, деди ёш хотуннинг ёнида қарри эрнинг ўлтурғонидин жонига ўқ тегиб, юз озор еткурғони яхшироқдурур...»

Алқисса, мувофақат қила олмай биров-бировидин айрилмишдилар ва иддат муддати ўтгандин сўнг, қизни андоқ бир йигитга ақди никоҳ қилдиларким, бағоят тундхўй, туршрўй, тиҳи даст ва майпараст эрди. Ондин кўб жавру жафо кўрар эрди ва ранжу ано чекар эрди. Мундоқ ҳолда дер эрдиким: «Ҳақ таолонинг қарам ва неъматига юз минг шўкрким, андоқ азоби алимдин йироқ тушдум ва мундоқ роҳати азимга етушдим...»

Ҳикоят. Диёрбакрда бир қарри кишига меҳмон бўлдимким, моли фаровон ва бепоён эрди ва соҳибжамол ўғли бор эрди. Бир кун ул киши ҳикоят қилдиким: «Аввалғи ҳолимда менинг фарзандим бўлмас эрди. Оқшом ва кундуз фарзанд орзусида эрдим. Ҳақ таолодин тазарруъ ва зорлиғ била фарзанд талаб этар эрдим. Бу водида бир дарахт бордурким, улуғ зиёратгоҳдур. Барча халойиқ анинг атрофиға бориб ҳожатларин худойи таолодин тиларлар. Мен ҳам ул дарахтнинг остиға бориб, неча оқшомлар онинг тубида юзумни ожизлик туфроқиға суртуб тазарруъ ниёзлар кўргуздум, то ҳақ таоло мундоқ оқил ва зебожамол фарзандни менга ато қилди.» Ўғли бу сўзни эшитиб, қошидағи ёрларига оҳиста дер эрдиким: «Агар ул дарахтнинг қайси ерда эрконин билсам эрди, мен ҳам онда бориб дуо қилғай эрдум, то отам ўлғай эрди.» Бу турфадурурким, отаси ўғлум оқил деб, шодлик зуҳурға еткурур ва ўғли отам фартут деб, ўлумин тилар. Қитъа:

Неча йил ўтгуси урмассан,
Ўз отанг гўри туфроғи сори юз.
Сан отанг ҳаққида на иш қилсанг,
Тутғил ўғлуиңдин они сан доғи кўз.

Ҳикоят. Бир кун сафар асносида йигитлик гурури била узоқ масофатни пиёда қатъ этиб бағоят бориб бир тўпаннинг остига етиб ётмиш эрдум. Бир ожиз қарри киши карвоннинг изидин келур эрди. Менинг устумға етиб, дедиким: «Бу ерда недин ётмишсанким, уйқу жойи эрмастурур.» Мен дедим: «Нечук юрайким, оёқимда юргудек қувват қолмашидур.» Ул деди: «Сен эшитмадингмуким, улуғлар дебдуруларким, югуруб ета олмай қолгондин, оҳиста юруб борғонлиқ яхшидур.» Қитъа:

Эйки, манзилға етмак истарсен,
Юрма таъжил бирла, сабр ила юр.
От на ерга шитоб ила борса,
Юруб оҳиста тева доғи борур.

Ҳикоят. Бир хандон, латиф ва ширинзабон йигит бизларнинг ишратимиз ҳалқасида эрдиким, ҳеч вақт ғамгин, андуҳи кин бўлмасдур эрди ва лаби кулгудин бир нафас юмулмас эрди. Иттифоқо, кўп йиллар биров-бировдин узоқ тушуб, аҳволимизни билмадуқ. Бир неча йилдин сўнг они кўрдумким, хотун олиб, бир неча фарзанди бўлубдур. Нишоти нахлининг томури кесилиб, ҳаваси гули пажмурда бўлубдурур. Мен андин сўрдумким, нечукдурсан ва ҳолинг нечукдир. Анда ул дедиким: «То бир неча ёшларни пайдо қилдум, сўнгра ёшлиқ қилмадум.» Қитъа:

Кетди илгимдин йигитлик мавсуми,
Орамиздин борди ранги дилфуруз.
Шерлик сарпанжасидин айрилиб,
Шодман, бир луқмаға ондоқки юз.

Ҳикоят. Бир вақт жоҳиллик ва йигитлик айёмининг муқтазоси била онамга бир қотиг сўз айтдим. Онам озурда ва гирён бўлуб, бир гўшада ўлтуруб, дер эрди: «Магар ёшлиқ вақтин ёдингдин чиқардингким, менга мунча дуруштлиқ қилиб, қатиг сўз айтурсен.» Қитъа:

Деди фарзандиға бир золи ожиз,
Кўруб они қавий бозу ва пурзўр.
Кичиклик вақтин этсанг эрди гар ёд,
Ки оғушимда эрдунг зору ранжур.
Бу кув мундоқ жафову жавр қилмоқ,
Мени айлар эдинг шодону масрур.

Ҳикоят. Бир бахил бойнинг бир касалманд ўғли бордур эрди. Анинг некхоҳ дўстлари анга дедилар: «Эмди маслаҳат улдурким, ўглингнинг касали сиҳҳати учун ё хатми Қуръон ва ё бир қўйни қурбон қилғил.» Бой бир оз муддат чуқур фикрга чўмуб кетди, сўнгра бош кўтариб деди: Хатми Қуръон қилмоқ авлодур, нединким, қўйларимиз узоқдадур.» Бир соҳибдил бу сўзни эшитиб, деди: «Хатми Қуръон тилнинг учидадурур, молу зар жоннинг ичидадур.» Назм:

Дариғоки, тоатға қўймоқ бўюн,
Бахил олдида яхши бўламиш ўюн.
Эшакдек чекар юкни бир фалс учун,
Юз алҳамд ўқур бир десанг, тортиб ун.

Ҳикоят. Бир қарри кишига дедилар: «Недин хотун олмассен?» Ул қарри деди: «Қарри хотуннинг суҳбатида айш қила олмағумдурур.» Анга дедилар: «Молу дастгоҳинг кўбдур, ёш қизни олғил.» Ул қарри деди: «Эй азизлар, манки қарриман, қарри хотунлар била улфат ва муҳаббатим бўлмағусидур, бас, ул хотунким йигитдур, маннингдек қарри била нечук улфат тутуб, суҳбат қила олур ва на янглиғ дўст бўла олур.»

Еттинчи боб

ТАРБИЯТ ТАЪСИРИ ЗИКРИДА

Ҳикоят. Замон вазирларидин бирининг бир ақлсиз гўдак ўғли бордурур эрди. Они дониш аҳлидин бирининг хизматиға йибордиким, бу ўғулға тарбият қилсун, шоядким, онинг тарбияти баракатидин оқил ва доно бўлғай.

Ул донишманд кўб муддатлар жидду жаҳд била таълим берди, асло онга таъсир қилмади. Охирул-амр, отасининг олдиға киши йибориб, дедиким: «Сенинг бу ўглинг ҳаргиз оқил ва ҳушманд бўлмағусидурур ва мени беҳуш ва девона қилди. Қитъа:

Ҳеч сайқал сафо бера олмас,
Ҳар темургаки бад гуҳар бўлғай.
Етти дарёда итни гар юсонг,
Нажас аввалгидин батар бўлғай.

Ҳикоят. Бир ҳақим ўғуллариға мундоқ панд берур эрдиким: «Эй жон фарзандларим, ҳунар ўрганинлар, нединким, мулк ва молға эътимод йўқдурур. Сийм ва зар хатар маҳаллидадур — ё ўғри барчасин бирдин олур ва ё ҳоқим оз-оз олиб йўқ этар. Аммо ҳунар чашмаи равон ва давлати бепеёндураким, агар ҳунарманд одам давлатдин тушса, ҳеч ғам ва алами йўқдур. Нединким, ҳунар онинг зотида улуг давлатдур ва ҳар ергақим борса, соҳиби қадр бўлур ва мажлисининг юқорисида ўлтурур ва ҳунарсиз киши гадойлик қилур ва ҳар жойғақим борса, беқадр ва беэтибор бўлур». Байт:

Ота меросини гар истасанг, ўрган ота илмин,
Ки қолған мол отадин саҳл муддатда тамом ўлғай.

Ҳикоят. Уламодин бири бир подшоҳзодаға таълим берур эрди ва бемуҳобо уруб, қаттиғ зажр қилур эрди. Шаҳзода бетоқат бўлуб, отасининг олдиға келиб, шикоят этиб зор-зор йиғлади. Отасининг кўнгули куюб, устодини чақириб келтуруб, дедиким: «Фуқаро ва раоёдин бирининг фарзандиға қилмаган жафо ва озорни менинг фарзандимға қилдунг. Мунга боис ва сабаб недур?» Устод деди: «Сабаб улдурураким, барча халойиқға, хусусан подшоҳларға сўзни андиша била сўзламак ва яхши равиш била ҳаракат қилмоқ лозимдурур. Нединким, подшоҳларнинг қўлидин ва тилидин ҳар иш ва ҳар сўзким зоҳир бўлур, дарҳол оғизларға, барча оламға ёйилур ва авомунноснинг қавли ва феълиға ул миқдор эътибор йўқдурур. Қитъа:

Гадодин зоҳир ўлса минг бузук сўз,
Улус мингдин бирини билмағайлар.
Агар шоҳ айтса бир базла ногаҳ
Еёрдин даҳр аро тортилмағайлар.

Бас, муаллимға вожибдурураким, подшоҳзодаларнинг таъдиби ва ахлоқининг таҳзибида авомуннос фарзандлари ҳаққида қилғон жафодин кўброқ жафо ва жаҳд кўргузгай.
Қитъа:

Кўрмаса ёшликда кимса адаб,
Топмағуси нажот бўлса улуг.
Бўлғуси ҳўл яғоч илик била рост,
Бўлмағай ўтға солмай ўлса қуруғ,

Подшоҳға муаллимнинг мундоқ тадбир ва тақрири ҳусни бағоят хуш келиб, кўб зар ва неъмат берди ва мансабининг ғоясин баланд қилди.

Ҳикоят. Мағриб диёрида бир муаллимни кўрдумким, бағоят туршрўй, талхгўй, бадхўй, мардумозор, гадотабъ ва нопарҳизкор эрди. Мусулмонларнинг айшини кўргач, тийра бўлур эрди ва қуръон ўқуса, халқнинг хотирин сиёҳ қилур эрди. Бир жамоа покиза ўғуллар ва душиза қизлар онинг жафоси қайдиға гирифтор бўлуб, асло бир ханда ва бир гуфтор зоҳир ва ошкор қила олмас эрдилар. Гоҳо бирининг сиймин оразиға тапонча урар эрди ва гоҳо бирининг биллурин соқин шиканжаға солур эрди. Алқисса, бир кун эшитдимким, ондин бир хиёнат топиб, уруб қовдилар ва ондин сўнг онинг мактабин бир солиҳ ва бир порсо ва ҳалим кишиға топшурдиларким, зарурат бўлмай сўз демас эрди, чун ўғлонлар онинг ҳалимлигин ва мулоимлигин кўрдилар, бурунғи устоднинг ҳайбатин ёдиндин чиқардилар ва сўнгғи устоднинг ҳилмиға эътимод этиб, бурунғи устоддин ўрганган илларин фаромуш этдилар ва ҳар бири бир девдек бўлуб, ўюнға машғул бўлуб бир-бирин урдилар ва тахталарин бир-бирининг бошида синдурдилар. Байт:

Муаллим бўлса беозор, хушқол,
Урарлар бир-бириға мушт атфол.

Фақир бир-икки ҳафтадин сўнгра йўлум тушуб ҳамул масжиднинг эшикидин юрдум, бурунғи муаллимни кўрдимким, хушқоллиқ била ўз жойида ўлтурубдур. Ранжида бўлуб, дедимким, бу иблиси лаинни яна недин малонкаға муаллим қилмишлар. Бир жаҳонгардлик қилғон зарофатлиғ қарри киши ул аҳволида ҳозир эрди. Менинг бу сўзумни эшитиб, кулиб деди, маснавий:

Йиборди ўғлини мактабга бир шоҳ,
Кумуш тахта бериб, ул навъким моҳ.
Ҳамул тахта бошиға ёзди зардин,
Муаллим жаври беҳ меҳри падардин.

Ҳикоят. Бир подшоҳ ўғлин устоди адибға топшуруб, дедиким: «Бу сенинг фарзандингдур, ўз фарзандларининг биридек мунга доғи тарбият қил». Устоди қабул қилиб, кўб муддатлар саъй ва кўшишлар кўргузди. Аммо

шаҳзодага таъсир қилмади ва устодининг ўз ўғлонлари фазлу балоғат камолига етдилар. Бу жиҳатдин подшоҳ муаллимни мувоҳаза ва муотаб этиб, деди: «Ваъдага хилоф қилдунг ва вафо шартин баржой келтурмадинг.» Онда муаллим деди: «Подшоҳнинг хотирига пўшида қолмасунким, тарбият баробар ва яксондур, аммо табойиъ мухталиф-алвондурур.» Қитъа:

Сийму зар чиқғусидур тошдин,
Барча тошдин чиқмагуси сийму зар.
Чун қуёш ер юзиға партав солур,
Барча ерда лола бўлмас жилвагар.

Ҳикоят. Бир аъробийни кўрдумким, ўзининг ўғлига айтур эрдиким: «Эй ўғлум, қиёмат кунда сандин сўрарларким, амалинг недур ва сўрмасларким, отанг кимдур, деб.» Қитъа:

Жомаеким кийдурурлар Каъбага,
Пилла қуртидин эмастур номдор.
Бир азиз ила ўтурди неча кун,
Бу жиҳатдин бўлди соҳиб эътибор.

Тамсил: Бир чаёндин сўрдиларким, қишда недин ташқариға чиқмассен? Чаён деди: «Ёз чиқиб на ҳурмат кўрдумким, қишда чиқиб на ҳурмат кўргаймен.»

Ҳикоят. Бир дарвешни кўрдумким, барча умрида бир фарзанди бўлмамиш эрди. Сўнгроқ кўб-кўб дуо ва зорилик қилғонидин сўнг, хотуни бўғоз бўлди. Дарвеш деди: «Агар ҳазрати воҳибул атоё менга бир ўғул берса, эғнимдаги хирқамдин ўзга барча молимни дарвешларга нисор қилурмен.» Эrsa иттифоқан ўғли бўлди. Ваъдаси мужиби била дарвешларнинг олдиға суфра ёйиб, таом бериб, бору йўқин нисор қилди. Фақир ул ошонда Шом сафарига кетдим. Бир неча йилдин сўнгра яна қайтиб келиб ул дарвешнинг маҳалласига бордум ва они ахтардум. Топмай ул ердаги ҳозир бор кишилардин сўрадум. Алар дедилар: «Ул дарвеш зиндондадурур.» Фақир онинг зиндонға тушганининг сабабин сўрадум. Алар дедилар: «Ўғли арақ ичиб, мастлиқ ҳолида бир кишини ўлтуруб қочти. Эмди онинг учун отасин тутуб, зиндонға солиб, оёгин занжир билан банд этмишлар.» Мен дедим: «Бу балони худодин ўзи тиламиш эрди.» Қитъа:

Бўғоз хотун оё донойи ҳушёр,
Туғар вақтида гарчи мор тугғой.
Басе яхшидур ул фарзанддин ким,
Они нодон ва ноҳамвор тугғой.

Ҳикоят. Бир йил Макка сафарида пиёдаларининг орасига низоъ тушди, шару шўр садоси фалакул-афлок гунбазиға етушди. Фақир доғи ҳамул сафарда пиёда эрдум. Биров-бировага ғализ дашномлар қилиб, юмруқ ва таёқ уруб, фиқу фужур мартабасин камолиға еткурдук. Ул ҳолда бир кажавода ўлтурғон кишидан эшитдумким, ўзининг адил ҳамроҳиға деб эрди: «Бу ажабдурким, ож пиёдаси шатранж арсасин қатъ этса, фарзин бўлур, яъни бурунғи ҳолидин яхшироқ бўлур ва ҳож пиёдалари ҳар нечаким бодияни қатъ этсалар, бурунғидин ёмонроқ бўлурлар». Қитъа:

Дегил ҳожийи бадғуҳарга мендин,
Ки йиртиб эл тўнин еткурсун озор.
Анинг йўқ тевача қадри нединким,
Ебон ул хор доим тортадур бор.

Ҳикоят. Бир нодон кишининг кўзи оғриди. Ул байторнинг, яъни чаҳорпойлар дарди табибининг олдиға борди, токим, онга дарвое этгай. Байтор чаҳорпойлар кўзиға суртатурғон дорудин онинг кўзиға суртуб кўр қилди. Эраса они ҳокимнинг олдиға олиб бордилар. Ҳоким деди: «Анга ҳеч тавон йўқдурур, нединким, агар бу эшак бўлмаса эрди, кўзи дардининг иложи учун байторнинг олдиға бормас эрди».

Бу сўздин мурод ва мақсад ўлдурким, ҳар киши имтиҳон этилмаган ва иш ҳақиқатин билмаган кишиға улуғ ишни буюрса, нодим ва пушаймон бўлғусидурур. Хирадмандлар анинг раъйин енгилликка ҳамл этиб, нодонлиқға мансуб қилурлар. Қитъа:

Ҳушманд ўлғон эл кичикларға,
Улуғ ишлар ҳаволасин қилмас.
Бўриёбоф агарчи моҳирдур,
Лек нақши ҳарирни билмас.

Ҳикоят. Улуғлардин бирисининг ўғли вафот топти. Анга дедиларким: «Ўғлингиз қабрининг лавҳиға қайси

сўзни ёзали?» Ул деди: «...Агар бир нимарсани ёзмоқлиқ зарури бўлса, бу икки байт ёзилса кифоя қилур, қитъа:

Оҳким топгай эди кўнглум фараҳ,
Сабзани қилсам тамошо ҳар баҳор.
Эмди туфроқим сори қилсанг назар,
Кўргасен устимда турлук сабзазор».

Ҳикоят. Бир бойзодани кўрдумким, отаси гўрининг устида ўлтуруб бир дарвешбачча била мунозара этиб, айтурким: «Менинг отамнинг қабри тошдин, китобаси зардин, фарши сиймдин ва хишти фирузадин тузалибдур. Сенинг отангнинг гўрига бир неча адад кирпич ва бир неча эток туфроқ ўкулубдур». Дарвешбачча деди: «То сенинг отанг ул миқдор тошларни кўтариб остидин турғунча, менинг отам беҳишт бўстониға ўзини еткурғусидурур». Қитъа:

Фақру фоқа юкени тортса дарвеш агар,
Марг даргоҳиға албатта сабукбор келур.
Роҳату неъмат ила кимсаки умр ўткарди,
Ҳеч шак йўқдурур ўлмак онга душвор келур.

Ҳикоят. Бир порсонинг йўли бир давлатманд кишининг қошидин тушди. Кўрдиким, ул давлатманд бир бандани яланғочлаб, қўлин ва оёғин боғлаб, турлук-турлук уқубат била азоб берадурур. Порсо деди: «Эй тавонгар, ҳаққи субҳона ва таоло сенинг ўзунгдек махлуқни сенинг ҳукмунг сарпанжасиға асир этубдур ва сени анга зўр ва ҳоким қилибдур. Сен анга мунча зулм қилмоғилким, мабодо, маҳшаргоҳда анинг ҳоли сендин яхшироқ бўлуб, сен онинг олдида шармсорлиқ чекмагайсан. Маснавий:

Эй хожа, қилиб итоб изҳор,
Банданга етурма жовру озор.
Сен они неча дирамға олдинг,
Зўр этдингу хизматингға солдинг.
Аммо они сен яратмамишсен,
Жисми оро жонни қотмамишсен.
Бўлма бу сифат ғурур пайванд,
Бор сандин улуг доғи худованд.
Гар ақл ила бор эсанг ҳамоғуш,
Ҳақ қаҳрини айлама фаромуш...

Қитъа:

Кўб итобу хитоб айламагил,
Бўлса гар хизматингда бир банда.
Ки қиёматда бас қотиғ ишдур,
Банда озоду хожа шарманда.

Ҳикоят. Бир улуғдин «аъдои адуввика нафсу каллази байна жанбайка» ҳадиси маънисин сўрдум. Ул деди: «Маъниси улдурким, ҳар душманғаким эҳсон қилсанг, ул сенга дўст бўлур. Магар нафским, анга ҳар неча мадоро қилсанг, мухолифатни зиёда қилур.» Қитъа:

Фариштаҳўй бўлур одами емакдин кам,
Йиқилғуси еса ҳайвон киби нечукки жамод.
Мутеъинг ўлғуси ҳар ким муродини берсанг,
Валек нафс бўлур ҳокиминг чу топди мурод!

Саккизинчи боб

ТАВОНГАРЛИК ВА ДАРВЕШЛИК БАЕНИДА САЪДИЙНИНГ МУДДАИЙ БИЛА ЖАДОЛ ҚИЛҒОНИ ЗИКРИДА

Сурати дарвеш, сийрати бадкеш бир мажлисда ўлтуруб, сўз айтур эрди: Шикоят дафтарин очиб, тавонгарлар мазамматин оғоз қилиб. Сўз бу ерға етмиш эрдиким, дарвешнинг қудрати қўли боғлиқ ва тавонгарнинг иродати оёғи тушоғлиғдурур. Байт:

Карим эл қўлларида бир дирам йўқ,
Дирамлик кимсаларда бир карам йўқ.

Фақирғаким, улуғларнинг турлук-турлук неъматлари била парвариш топмиш эрдум, бу сўз бағоят душвор келди. Ложарам дедим: «Эй ёр, тавонгарлар мискинларнинг моддаи тўъмаси, гўшанишинларнинг захираси, зойирларнинг мақсади ва мусофирларнинг маржайидурлар. Узгаларнинг роҳати учун оғир юкларни кўтарурлар. То мутааллиқ ва зирдастлари суфра устида ҳозир бўлмағунча таомға илик урмаслар ва оларнинг инъом ва эҳсони барча халқға бирдек етгусидурур. Назм:

Тавонгар элга эрур вақфи назр ва меҳмонлиғ,
Закоту фитрау эътофу ҳадию қурбонлиғ.

Қачон етушкунг алар давлатиға, йўқ санда,
Жуд икки ракъату бор, анда юз паршонлиғ.

Жуд қуввати ва сужуд қудрати тавонгарларга ўзгалардин яхшироқ муяссар бўлур. Нединким, закотлиғ моли ва пок жомаси ва фориг кўнгли бордур. Тоат қуввати лазиз луқмада ва ибодат сиҳҳати латиф жомада пайдодурким, холи меъдада на қувват бўлур ва тиҳи дастдин на мурувват зуҳурға келур. Оёқсиз киши нечук сайр этар ва оч киши на янглиғ хайр қила олур. Қитъа:

Кеча уйқу ҳаром бўлғой анго,
Егудек тонгла йўқ уйида хуреш.
Мўрча ёз дона жамъ айлар,
То фароғат била ўтурғай қиш.

Бас, бу жамоанинг ибодати қабул бўлмоқға ёвуқроқдур, нединким, дилжамъ ва ҳозирдурлар, паришон ва пароканда хотир эрмасдурлар. Ибодатлари асбоби муҳайё ва жамиятлари абвоби ҳамиша очуқ ва дилкушодур...»

Вақтиким, мен бу сўзни дедим, дарвешнинг тоқати инони таҳаммул қўлидин кетти. Фақоҳат майдонида фасоҳат отин суруб, тилининг ўткур қиличин тортиб, деди: «Тавонгарнинг ҳақида ва аҳли дунёнинг васфида мунча муболаға кўргузуб паришон ва беҳуда сўзларни айтдунг ва ҳам тасаввур қилурким, тарёқ емишсен ва ё озроқ хазойинининг калиди қўлунгға етушмишдурур. Бир неча мутакаббир, мағрур, дунёдор ва зишткирдорларким, ҳама халқ аларға кароҳият бирлан назар этарлар ва сафоҳат била сўз айтурлар ва алар уламоларни гадолиқға нисбат берурлар ва фуқарони бе сарупой деб таъна қилурлар. Мол ғурури ва жоҳ иззати била барчадин юқорида ўлтурмоқ истарлар ва ўзларин жумла халойиқ ва уламодин афзал билурлар ва ҳеч кишига тавозеъ бошин эгмаслар. Ҳукамо сўзидан хабарсиздурурларким, айтурлар: «Ҳар киши тоатда ўзгалардин кам ва неъматда зиёдадур, суратда тавонгар ва маънида дарвешдур. Байт:

Гар беҳунар манолиға фахр этса, эй ҳаким,
Гар гов анбар эрса они кун ҳар дегил.»

Мен дедим: «Аларға мазамматни раво кўрмагилким, карам соҳибидурлар.» Дарвеш деди: «Ғалат айтурсанким,

алар дирам бандасидурлар. Не фойдаким, сувлиг булут-дурлар, аммо ёғмаслар ва равшан офтобдурлар, аммо ҳеч кишига партав солмаслар ва иститоат маркабига миниб-дурлар, аммо мурувват тариқиға сурмаслар ва худо учун бир қадам йўл юрмаслар. Миннатсиз бир дирам бермаслар ва кўб молни жамъ этиб, ҳоло муҳаббат била сақларлар, тонгла ҳасрат била ташларлар. Андоқким, дебдурлар: «Бахилнинг сийм ва зари ул вақтда туфроқ остидин чиқ-ғойким, ўзи туфроқ остиға киргай.» Байт:

Биров чекиб неча ранж айлагуси ҳосили ганж,
Яна биров келиб ўлгай эга анга беранж.

Мен дедим: «Неъмат аҳлининг бахиллиғидин огоҳлиқ топмамишсан, магар гадолиқ иллоти билан огоҳлиқ топмишдурсан. Йўқ эрса ҳар кишиким, тамаъни тарк этса, карим ва бахил анга бирдек кўрунур. Зар нечук эрконин маҳак билур ва мумсик ким эрконин гадо фаҳм қилур.» Ул деди: «Мен сўзни тажриба била айтурманким, эшикларида ғализ ва шадид кишиларни қўёрлар, токим азизларни ичкари киргузмай, соҳиби тамизларнинг сийнасиға имтиноъ қўлин урарлар, дерларким, ичкарида киши йўқтур. Алҳақ бу сўзни рост дерлар, байт:

Улким, эмастур ақл ила тадбир онинг иши,
Деди, уй ичра йўқтурур, уй ичра ҳеч киши.»

Мен дедим: «Алар дарвешлар қавлидин жонға етмишлар ва гадолар руқъасидин фиғонға келмишлар. Маҳол-дурким, агар бир биёбон дур бўлгай, эшикка келган гадоларнинг кўзи они олмоқ била тўлгай. Кўргилким, ҳар ерда қаттиғлиғ чеккан дарвеш бўлса, ўзин ҳирс билан хавфлиғ ишларға солур ва ҳеч нимарсадин парҳез этмас, ҳақ таолонинг уқубатидин қўрқмас ва ҳалолни ва ҳаромни билмас-дур. Қитъа:

Кесак келса агар итнинг бошиға,
Туруб сачрар, ки бу бир устухондур.
Биров бошға кўтарса бир сабадни,
Гумон этгай лаимут-табъ нондур.

Алқисса, бу сўз устида биров-бировимиз била яқола-шуб, шўру шарни ҳаддин ўткордук. Охирул-амр бу сўз-

нинг муурофаасин истаб қозининг олдиға бордуқ ва адл ҳукуматиға ризо бўлдуқ, то мусулмонларнинг ҳоқими бир маслаҳат кўруб, дарвешларнинг орасида бир фарқ баён қилгай. Қози, чун бизларнинг сўзимизни эшитди ва мақсудимизни билди, бир оз замон бошин тафаққур яқосиға чекти ва кўб андишадин сўнг бошин кўтариб, менга боқиб, дедиким: «Сенким, тавонгарларға сано ва дарвешларға жафо раво кўрдунг, билгилким, ҳар жойда гул бор — хор бор, хамр бор — хумор бор, ганж бор — мор бор ва дурри шафвор бор — наҳанги мардумхор бор, дунё айши лаззатининг сўнггида ажал нишининг заҳмати бор, беҳишт неъматининг олдида риёзат девори машаққати бор. Бўстонға назар қилким, биду мушк бор, чўби хушк ҳам бор. Бу тариқада тавонгарлар зумрасида шокир бор, куфр ҳам бор. Дарвешлар ҳалқасида собир бор, маҳжур ҳам бор. Байт:

Чу ҳар қатраси жоланинг бўлса дур,
Бўлурди дурдин жаҳон мулки пур.

Ҳақ таоло ҳазратининг муқарриблари дарвешсийрат тавонгарлардурурлар ва тавонгарҳиммат дарвешлардур. Тавонгарларнинг яхшироқи улдуким, дарвешларнинг ғамин егайлар. Дарвешларнинг яхшироқи улдуруким, тавонгарларнинг олдиға тамаъ билан бормағайлар».

Қози бу сўздин сўнг итоб юзин дарвеш жонибиға қаратиб, деди: «Сенким, тавонгарларни табоҳиға побаст ва малоҳий майидин маст деб, мазаммат қилдинг. Билгилким, алардин бир жамоаси бордурурким, қосири ҳиммат ва кофири неъмат дунёни жамъ қилурлар. Ўзлари ҳам емаслар ва ўзгаларға ҳам бермаслар. Масалан, гар ёмғур ёғмай, қаҳатчилик пайдо бўлса ва ё тўфоннинг балосидин жаҳон тўлса, ўзининг давлати ва неъматига таъя қилиб, дарвешларнинг ҳолин сўрамаслар ва оллоҳ таолодин кўрқмаслар ва айтурларким, байт:

Агар очлиғдин эл ўлса ҳалок,
Чу тўқман, менга йўқдурур ҳеч бок.

Алардин бир жамоа бордуким, неъматининг хонин ёйиб ва карамнинг илгин очиб, ҳам от ва ҳам мағфират толибидурлар. Ҳам дунё ва ҳам охират соҳибидурурлар».

Чун қози сўзини бу ерга еткурди ва муболаға отин бизларнинг қиёсимиз майдони сарҳадидин илгари сурди, қаҳо

ҳукмига ризо бўлуб, ўтган можародин ўтдук ва мадуро тариқин тутдуқ ва тадорик бошин бир-биримизнинг оёқимизга қўйдуқ. Бир-биримизнинг бош ва юзимиздин бўса этдук ва сўз охири бу эрдиким, тамом бўлди. Қитъа:

Сипеҳр давридин этма шикоят, эй дарвеш,
Ки бу равишда агар ўлсанг ўлғосен хосир.
Бугунқи, давлатинг илкингда, эй тавонгарбор,
Ебон бағишла, сенга икки даҳр ўлуру ҳозир.

Тўққизинчи боб

СУҲБАТ ОДОБИ ЗИКРИДА

Ҳикоят. Баданимда либосим остида бир пинҳон ярам бор эрди. Шайх раҳматуллоҳи алайҳ ҳар кун сўрор эрди ва қайси узвимда эрконин сўрамас эрди. Андин ихтироз этар эрдиким, ҳар узвни зикр этмак раво эрмастурур. Хирадмандлар дебдурларким, ҳар кишининг саволидин ранжида бўлсалар, жавобидин ранжида бўлулар. Байт:

То ростлигин билмас эсанг сўзинг агар хўб,
Айтурга ҳамул сўзни оғиз очмағил асло.

Насиҳат. Мол умр осойиши учундур, умр мол жамъ этмак учун эрмастурур.

Бир оқилдин сўрдиларким: «Некбахт кимдур ва бадбахт кимдур?» Ул оқил киши деди: «Некбахт улдурким, еди ва бағишлади ва бадбахт улдурким, ўлди ва ташлади.» Байт:

Намоз андоқ кишига қилма зинҳор,
Ки кўб мол этти жамъу қилмади хайр.

Ҳикоят. Мусо алайҳиссалом Қорунга панд ва насихат этдиким, ҳақ таоло сенга кўб мол эҳсон этди. Сен доғи халқга андоқ эҳсон эт. Бу насихатни Қорун қабул қулоқи билан эшитмай, инод зоҳир этди. Эшитдингим, анинг охири не ерга етди.

Байт:

Агар нафъ истасанг молу дирамдин,
Халойиқга худой учун карам қил.

Ҳикмат. Араб айтурким: «Эъта ва ло тамнун фианнал-
фондата илайка оидатун», яъни «...Ато қил ва миннат қил-
ма, бас онинг фойдаси сенга етишгай.» Қитъа:

Чу экинги дарахт карам, эй карим,
Боши чархдин ўтди, топиб камол.
Агар бар емак истасанг қилмагил,
Анго теша миннатдин урмоқ хаёл.

Ҳикмат: Икки киши беҳуда ранж кўрдилар ва бефойда
саъй зуҳурға етқурдилар. Бири улким, кўб мол йиғнади ва
емади. Яна бири улким, кўб илм ўрганди ва амал қилма-
ди. Маснавий:

Илм аро гар ваҳиди давронсан,
Амалинг бўлмас эрса нодонсан.
Топмоғунг дониш аҳли ичра ҳисоб,
Бир эшаксен, сенга юк ўлди китоб.
Бўлмағай ҳаргиз ул эшакға хабар,
Ўтун устида ё эрур дафтар.

**Илмни ўрганмак... дунё учун, неъматин емакға васила
ва равеш қилмоқ учун эрмастурур. Байт:**

Илм сотмоқға кимки юз урди,
Жамъ этиб хирман ўтға куйдурди.

Ҳикмат. Парҳизгор бўлмаган олим машъаладор бўлғон
кўрдур. Узгани йўлға солур ва ўзи йўлдин қолур. Байт:

Илмдин ҳар кишики олмади ком,
Бир матоъ олмай этди зарни тамом.

Ҳикмат. Подшоҳлар хирадмандлар насиҳатиға, хирад-
мандлар подшоҳлар насиҳатиға муҳтож бўлғонидин зиёда-
роқ муҳтождурлар. Қитъа:

Панд эшитсанг агар, эй подшоҳ,
Жуз бу сўз ўзга нима бил, панд эмас.
Кимки хирадманд, анга бергил амал,
Гарчи амал кори хирадманд эмас.

Ҳикмат. Уч нимарса уч нимарсасиз пойдор қолмагу-
сидурур: мол тижоратсиз, илм баҳссиз ва мулк-мамлакат
сиёсатсиз. Байт:

Гоҳ қаҳр этмак керакдур, гоҳ лутф,
Гоҳ меҳр этмак керакдур гаҳ итоб.

П а н д. Жон бақоси бир дамнинг ҳимояти паноҳидадур ва дунё вужуди икки адамнинг саройи орасидадур... Душман сўзи била дўст паймони синдурдунг. Кўргилким, кимдин жудо бўлуб, ўзунгни кимга еткурдунг...

Ҳар кишинингким тирикликда нонин емасалар, ўлганидин сўнгра отин тутмағайлар.

Узум лаззатин бева билур, мева эгаси на билур? Юсуф алайҳиссалом Мисрда қаҳат ҳангомида тўйғунча таом емадилар, токим, очларни ёдларидин чиқармағайлар. Маснавий:

Кимки роҳатда ўткарур ҳолин,
На билур очларнинг аҳволин.
Очлар ҳоли ул киши билгай,
Бошига очлиғ гами келгай.

Қитъа:

Эйки миндинг югурук от уза, огоҳ бўлғил,
Ки юк остида эшаки ожиз банди гилдур.
Оч қўнғунгнинг уйиға борибон ўт тилама,
Ки уйи тунглукидин чиқғони дуди дилдур.

Очлиғ ҳангомида ожиз дарвешдин ҳолинг нечукдур, деб сўраганиндан сўрмағилким, ҳолинг нечукдур, магарким бир нимарсани бергил ва сийнасининг захмиға марҳам еткурғил...

Н у к т а. Икки нимарса ақлга муҳолдурур: бири мақсум бўлғон ризқдин зиёда емак ва бири маълум бўлғон вақтдин бурун ўлмак...

П а н д. Емонлар ҳолиға раҳм этмак—яхшиларға ситам еткурмакдур, золимлар гуноҳин афу этмак — мазлумларға жаврни раво кўрмакдурур. Байт:

Хабисға агар эҳсон парвариш қилсанг,
Сўнгида молинга айлар, шериклик ул даъво.

Ҳикмат. Чин душманинги агарчи ҳийласи таъсир этмади, магар этмакдин ожиз бўлса, ҳийла била дўстлиқ мақомиға келур ва ондин сўнг дўстлиғ сурати била андоқ

ишларни қилурким, ҳеч бир душман они қила олмас. Бас, йилоннинг бошин душманнинг қўли била ёнчғилким, мунда икки нафънинг бириси бордурур: агар бу ғолиб бўлса, йилонни ўлтурмиш бўлғой ва агар ул ғолиб келса, душманнинг қўлидин қутулмиш бўлғайсан. Байт:

Урушда бўлмағил имин заиф душмандин,
Ки шер мағзин оқузғой гар узса жондин умид.

П а н д . Сўз айтур кишининг сўзин то яна бир киши айб қилмағунча сўзи ислоҳ топмағусидур ва халқға мақбул бўлмағусидур. Байт:

Сўзинга ғурра бўлма ширин деб,
Анга нодонлар айласа таҳсин.

Ҳикмат. Барча кишиға ўз айби ҳунар ва камол, ўз фарзанди соҳибжамол кўрунгусидур.

Маснавий:

..Ақлдин холи агар бўлса жаҳон,
Ҳеч ким нодон ўзин қилмас гумон.

Ҳикмат. Нодонға хомушлиғдин яхши нима йўқдур, агар муни билса эрди, нодон бўлмас эрди. Қитъа:

Фазлинг ар йўқ эса они билгил,
Ки сўз айтурға очма ҳаргиз тил.
Одамини тил этгуси расво,
Очма оғзингни, бўлма бепарво.

Ҳикмат. Жувонмардиким, молни егай ва бергай, ул обиддин яхшидурким, йиғнагай ва тергай.

Ҳар кишиким, халқ қабули учун шаҳватни тарк қилибдур ва ҳалол шаҳватдин қочиб, ҳаром шаҳватга йиқилибдурур. Байт:

Бир гўшада обидки риё бирла ўтургай,
Ойнаси бас тийрадур, онда нени кўргай.

Ҳикмат. Зарра-зарра хайл бўлур ва қатра-қатра сел бўлур, яъни ул кишиларким, ҳоло қувватлари қўли ожиздурур, ушоқ тошларни йиғноб сақларлар, токим фурсат

вақтин топиб, душманнинг рўзгоридин дамор чиқарурлар.
Байт:

Андак-андак йиғилғуси бисёр,
Дона-дона ўқулғуси амбор.

Ҳикмат. Насиб бўлмаган нимарсаға қўл етишмагусидур
ва насиб бўлгон ҳар жойдаким бўлса, етушгусидурур.
Байт:

Скандар ўлди чу саъй ила озими зулумот,
Неча миҳан чекиб ондин сўнг ичти оби ҳаёт.

Ҳикмат. Рўзиси бўлмагон сайёд Дажлада балиқ тута
олмагусидурур ва ажали етмаган балиқ қуруқ ерға тушган
билан ўлмагусидурур. Байт:

Мискин ҳарис олам аро тинмайин юрар,
Ул ризқнинг изидин, ажал онинг изидин.

Ҳикмат. Фосиқ тавонгар зарандуд кесакдурур ва солиҳ
дарвеш хок олуд шоҳдур. Бу Мусонинг мураққаъ далқидур
ва ул Фиръавннинг мурассаъ сақоли. Яхшилар шиддати-
нинг юзи фараҳғадур, ёмонлар давлатининг боши ошоқға-
дурур. Қитъа:

Бўлубон ҳар кишида давлату жоҳ,
Хаста кўнглин бировнинг олмағуси.
Хайр этгил, ангоки сийму зари,
Охиратга захира қолмағуси.

Ҳикмат. Ҳар осийким дуоға қўл кўтарур ул обиддин
яхшидурким, ҳавоға бош кўтарур. Байт.

Бил мулойимхўй осий яхшидур,
Мардумозор обиди худройдин.

Ҳикмат. Мурувватсиз киши хотундур ва тамаълик зо-
ҳид қароқчидур. Қитъа:

Эй, улусға қабул тушмак учун,
Жома қилгон сафиду нома — сиёҳ,
Даҳрдин чек қўлунгни қилгунча,
Остининг дароз, алинг кўтоҳ.

П а н д . Икки кишининг кўнглидин ҳасрат / жудолик қилмас ва оёқидин кулфат лойи айрилмас: бири кемаси сингон тожир ва бири қаландарлар билан ўлтурғон зоҳид. Қитъа:

Фақр эли олдидадур қонинг мубоҳ,
Бўлмаса гар ўртада молинг сабил,
Борма ё кўк жомалиғ ёр олдиға,
Еки ҳолинг манглайиға торт тил.
Ехуд этма филбонға дўстлиғ,
Е ўюнғ кенг айлагил, сифғунча фил.

Ҳикоят. Ҳазрати имом Муҳаммад Ғаззолийдин сўрадиларким, улумда мундоқ олий мартабаға нечук етушдинг? Анда имом деди: «Билгилким, ҳар нимарсаниким билмадум, они кишидан сўрмоқда нангу номус қилмадум».

Ҳ и к м а т . Ёлғон сўз айтмоқ қилич зарбиға ўшар, агарчи яраси бутса ҳам, нишони қолур. Андоғким, Юсуф... нинг биродарлари ёлғон сўз била машҳур бўлдилар ва аларнинг рост сўзлариға ҳам эътиمود қолмади. Қитъа:

Бировким эрур одати рост сўз,
Хатосин доғи чин этарлар гумон.
В-агар ёлғон айтурда чиқса оти,
Билур, чин сўзин ёлғон, аҳли жаҳон...

Ҳ и к м а т . Гадоён неканжом подшоҳи бад фаржомдин яхшидур. Байт:

Ҳар ғамеким охири бўлғуси хуррамликға зам,
Яхшидур, ул шодлиғдинким сўнгида бор ғам...

Ҳикоят. Аввалги кишиким, жомаға алам кийдуруб, илкиға хотам олди — Жамшед эрди.

Халойиқ Жамшеддин сўрадиларким: «Не учун барча зийнатни чап қўлингға бердунг, бовужудиким, рост илкинғ афзалдурур чап қўлдин.» Ул вақтда Жамшед сўрашғон кишиларға мундоқ жавоби босавоб берди ва дедиким: «Ростға ростлиғ улуғ зийнатдурур.» Байт:

Емонни тут азиз, эй марди ҳушёр,
Ки яхшининг ўзидур иззат осор.

Ҳикмат. Барча кишининг тиши турш нимарсалар
била ўтмас бўлур, аммо қозийи исломларнинг тишлари
ширин ва лазиз нимарсалар билан ўтмас бўлғусидур. Байт:

Қозики егай ришва била беш хиёр,
Собит сенинг учун қилур ўн ҳарбузага зор.

Ҳикоят. Бир ҳақимдин кишилар сўрашдиларким, ҳазрати
ҳақ субҳона ва таоло кўб номдор дарахтларни ўз қуд-
рати била яратубдурур ва баруманд ва баркамол этубду-
рур ва аларнинг ҳеч бирисини озод отамаишдурур.
Магарким сарвнинг дарахтин озод отаишдурурким, онинг
ҳеч меваси ва самараси йўқдурур. Мунда ҳикмат недур?
Ул вақтда ҳақим сойилларга боқиб, мундоқ жавоби боса-
воб бериб, дебдурурким: «Ўзга дарахтларнинг ҳар бири-
сига маълум вақтда бир дахл муайяндурур ва гоҳо онинг
вужуди била тоза бўлғусидурурлар ва гоҳо анинг адами
бирлан пажмурда бўлғусидурурлар. Сарв дарахтада бу ҳол
йўқдурур. Бу жаҳатдин дойимо ва ҳамиша тозадурур, бу
сифат озодаларнинг сифатидур. Байт:

Келур қўлингдин агар, нахлдек карим ўлғил,
Йўқ эрса олам аро сарв янглиғ ўл озод.

Ҳикмат. Икки киши ўлуб адам сарманзилига озим
бўлиб, иккаласи ҳам кўб-кўб ҳасрат ва надоматни олиб
кетдилар. Аларнинг бириси улдурурким, моли ҳаддин аф-
зун кўб бўлуб, ондин емади ва яна бириси улдурурким,
билиб амал қилмади. Байт:

Кўрса ҳар ким бахил фозилни,
Айбини олам ичра айлар аён.
Минг гунаҳ гар каримда бўлса,
Карами барчасин қилур пинҳон.

* *
* *

Китоб хотимаси будурурким... «Гулистон» китоби тамом
сарҳадиға етушди. Бу китобда ўзга муаллифларнинг рас-
ми била юқорида ўтган шуаронинг шеърининг бир неча
абёт ва ашъорни истиора тариқаси била муносиб ва муво-
фиқ жойларда келтурулмади ва ҳар шеърниким, муносиб
ва мувофиқ ерларда рақам қилдум, ўз табъимнинг водаси-
дурур. Байт:

Узининг кўҳна хирқасин киймак,
Жомайи ориятдин афзалдур.

Саъдийнинг аксар сўзлари тарабангиз ва фараҳомиздурур. Бу иллат ва бу меҳнат била баъзи кўтоҳназарлар таънаси тилларини мундоқ узатадурларким, мунча беҳуда ва бемаъни сўзни демак ва думоғнинг мағзин бефойда ва беманфаат емаклик — хирадманд ва донишманд кимсаларнинг иши эрмасдурур. Лекин соҳиб дилларнинг равшан ва мусаффо раъи оламорийлариға махфий ва пўшида қолмасунким, шофий мавъизаларининг дурларин ибрат ришта-сига чекмишдурурман. Панд ва насиҳатнинг талх ва аччигдорусин зарофат ва латофат шаҳди била оғушта қилмишдурурман, токим қабул давлатидин маъюс ва маҳрум ва ноумид бўлуб қолмағай. Маснавий:

Биз насиҳат бажой келтурдук,
Пандни охириға еткурдук.
Гар киши майл этиб қулоқ солмас,
Биздин элга паём бўлгою бас.

ИЗОҲЛАР

7-бет

Мадойин — ҳозир харобаларигина сақланган бу қадимий шаҳар Ироқда, Фирот шаҳри соҳилида жойлашган эди.

Яздижурд бинни Шопур — сосонийлар сулоласи эрамизнинг III—VII асрларида ҳукмронлик қилган бўлиб, Яздижурд бу сулоланинг учинчи вакилидир.

8-бет

Баҳром ёки Варахран — эрамизнинг 421—438 йилларида ҳукмронлик қилган Эрон шоҳи.

Симнор — бу афсонавий наққош номи бир неча вариантларда (Синнамор, Саманнор, Симнор) келади. Биз Огаҳий таржимасидаги ёзлигини сақладик.

12-бет

Сақлаб — славянлар юрти (Н. Н.—Наим Норқулов).

15-бет

Огаҳий томонидан амалга оширилган «Ҳафт пайкар» таржимаси УЗФАШИ қўлёзмалар фондида ягона нусхада сақланиб қолган бўлиб (инв. № 7695), нашрга тайёрловчилар ана шу қўлёзма асосида иш кўрганлар. Таҳрир пайтида Низомий асарларининг форсча нашри матнини ҳам фойдаландик (Н. Н.).

Ура — устун. Матнда «давра» деб берилган (Н. Н.).

17-бет

Низомий Ганжавий асарида Баҳромшоҳнинг маъшуқаси Фитнадир. «Шоҳнома»да эса Озода дейилган. Бу ерда Дилором дейилиши котибнинг айби биландир (Н. Н.).

21-бет

Рай — вилоят. Қўлёзмада «Румий» бўлиб келган (Н. Н.).

Қўлёзмада маъкур жумлалар «Баҳромшоҳнинг даргоҳида бир қари вазир бор эрдиким, оти Турбатий эрди. Даврон шоҳнинг наслидин эрди ва Баҳромга кўп муқарриб эрди» шаклида ғалат ёзилган (Н. Н.).

30-бет

Билқис — афсонага кўра Сулаймон пайғамбар маъшуқаси.

52-бет

Бу жумла қўлёзмада қуйидагича хато ёзилган: «Модасининг уйи хувлар ва нарисининг уйи гилонлар жойидир» (Н. Н.).

73-бет

Бу икки жумла қўлёзмада қуйидаги тарзда келган: «Дарҳол ериндин саҷраб туруб, ҳайрон ва гирён бўлуб жон аччигинда қочиб

боғдин нечук чиқорин билмадилар. Юз дарду доғ бирла офтоби хозан ва урён ва гуризон ҳар тарафга югурур эрдилар» (Н. Н.).

91-бет

Сабуктегин (977—997) — Ғазнавийлар сулоласининг асосчиси; Самонийларнинг Хуросондаги ноиби бўлган (Н. Н.).

95-бет

Асҳоби қаҳф — диний ривоятга кўра уч (баъзан етти киши дейилади) ҳақжўй биродар подшоҳ зулмидан қочиб, 300 йил горда яшаган. Улар билан бир вафодор ит ҳам бўлган. Қаҳф (ғор) ити вафодорлик рамзи бўлиб қолган (Н. Н.).

99-бет

Ануширвон, Нўширавон (Улмас руҳ) — Сосоний ҳукмдорларидан Кубодшоҳнинг ўғли Хусрав Ануширвон (531—579). Унинг номи Шарқ адабиётида адолат рамзи сифатида келтирилади (Н. Н.).

126-бет

«*Вақино раббано азобан нор*» — ўт азобидан сақлагин, Оллоҳ!

135-бет

Ардашер Бобакон — Сосонийлар сулоласи подшоҳларидан.

140-бет

Яман бурди — йўл-йўл гулли бўз.

142-бет

Дурри ятим — бир садаф ичида якка ўзи етишган, йирик, донатор дур. Мажозан, қийматли сўз, чуқур маъноли сўз (Н. Н.).

Наъмаи довуди — латиф, ёқимли музыка.

143-бет

Фили дамон — бўкирувчи, маст фил.

Шери жайн — ғазабли, даҳшатли шер,

149-бет

«*Ло ҳавл...*» — бировнинг бошига бахтсизлик тушганда айтилдиган арабча нидо.

Саҳбони Воил — машҳур араб воизларидан.

Ҳасан Маймандий — Сабуктегин замонида Буст вилоятининг омили (хирож йиғувчиси); Маҳмуд Ғазнавий (998—1030)нинг вазири (Н. Н.).

152-бет

«*Инна анкарал-асват...*» — оятнинг тўлиқ ёзилиши: «*Инна анкарал-асфати ласавтул-ҳамир*» — Овозларнинг энг хунуги эшак овозидир (Н. Н.).

С. Долимов

ЛУҒАТ

- Абвоб — боб (эшик, дарвоза)нинг кўплиги,
Авомун-нос — оддий халқ.
Адув — душман, ёв.
Алийм — умумий, ҳаммага ёйилган,
Амома — салла, дастор.
Алония — кўриниш, аниқлаш.
Ано — машаққат, қийинчилик, азоб, уқубат, кулфат.
Асиғ — фойда, баҳра.
Аътоф — меҳрибонлик, бахшишлар.
Афсурда — руҳсизланган, сўлиган, сўлгин, тушқун.
Афъи — зарарли илон.
Ахгар — лахча чўғ; қизариб ёниб турган олов.
Ашқи — ёмон, асов.
Аҳшом — ходимлар, ҳашам аҳли, шоҳга тобеъ амалдорлар.
Бадрақа — йўл бошловчи, қарвонбоши.
Базл — инъом, аҳсон, ҳадя, бахшиш; сахийлик.
Базла — латифа, чиройли ва ёқимли, аския.
Байъат — аҳд-паймон қилиш; юқори ҳукуматни танимоқ, бирор шахс-
нинг ҳокимлигини, подшоҳлигини эътироф қилмоқ.
Басорат — кўз очиқлиги, билагонлик.
Бемухобо — тортинмай, барала иш қиладиган.
Биҳил — бағишлаш, кечириш, баҳридан ўтиш, афу этиш.
Бижақ — бузоқ.
Бозича — ўйинчоқ.
Бозаргон, бозургон — бозорчи, савдогар, олинсотар.
Ботил — бузилган, бузуқ, бекор қилинган: беҳуда.
Булбод — кўҳна, ёски, қадимий, хароб.
Бум — бойқуш.
Варзиш — машқ, одат.
Вард — атиргул.
Ваҳал — лой, балчиқ, ботқоқ.
Габр — оташпараст, зардушт динидаги, мажусий.
Гозур — кир ювувчи.
Гўй — чавгон ўйинида ишлатиладиган чарм тўп.
Гўр — қулон, онагр, овладиган ёввойи эшак.
Далқ — дарвешлар кийими.
Дамор — тор-мор, йўқ қилиш.
Дахл — кирим, алоқа, аралашини, суқилиш.

Дурж — қийматли тошлар солинадиган қутича; оғиз: кўнгил.
 Дурушт — қўпол; дағал.
 Дуғ — айрон.
 Жайш — аскар, қўшин, лашкар.
 Жамод — жонсиз табиат, нарсалар.
 Жуд — инъом, эҳсон, саҳийлик.
 Журм — гуноҳ, жиноят.
 Зажр — манъ этмоқ, қайтариш, қийноқ.
 Замзама — майин товуш билан айтилган ашула, хонниш.
 Зиллат — хорлик, тубанлик, пастлик.
 Зиштхўй — ёмон қилиқ.
 Зойир — зиёратчи.
 Зумра — тўда, жамоа, гуруҳ.
 Ибриқ — обдаста, офтоба.
 Издиҳом — омма, йиғин, оломон.
 Илтизом — мажбурият.
 Ибром — қистов, қаттиқ талаб.
 Ижтиноб — узоқлашиш, сақланиш, тортиниш.
 Инод — ўжарлик, қийиқлик, бўйин товлаш, саркашлик.
 Иститоат — қудрат, куч, иқтидор.
 Истиҳқоқ — бирор нарсага ҳақли бўлиш, ҳақлилиқ, лойиқлик.
 Истисор — қисқартиш, қисқалик.
 Ихвонуссафо — беғараз дўстлар.
 Ихтишом — дабдаба, ҳашамат, савлат.
 Иқдо — уриниш, тиришиш, қадам қўйиш.
 Ихтироз — сақланиш, эҳтиётлаш.
 Қаёсат — зийраклик, фаросат, закийлик.
 Камингоҳ — пана жой, ҳарбий пистирма.
 Кароҳат — жирканч, ёқимсиз.
 Кафоф — тўяр-тўймас, овқат, эҳтиёжий хўрак.
 Кисват — кийим, уст-бош.
 Кобин — маҳр, никоҳ шарт.
 Кулук — кесак.
 Кунгура — дандона, қалъа деворларидаги панжара.
 Кўфта — янчилган, урилган; чарчаган, зада бўлган.
 Лаъб — ўйин, найранг, кўнгил очиш.
 Лағв — бемаъни сўз, беҳуда сўз, бекор қилиш.
 Лаҳв — ўйин-кулги, бефойда машғулот.
 Ливо — байроқ, туғ.
 Маваддат, муваддат — дўстлик, муҳаббат.
 Мавқуф — тўхтатилган, боғли.
 Мазлама — зулм, адолатсизлик.
 Макнат, мукнат — кучлилиқ, иқтидорлик.
 Малоҳий — ғавғо, ўйин, кўнгил очиш, овуноқ.
 Малул — малолланган; қайғули, ғамгин, хафа.
 Мамлук — қул.
 Манзала — даража, лаёқат, қадр, мартаба.
 Манкуб — бахтсиз, хароб.
 Маноҳий — манъ қилинган нарсалар.
 Маржаъ — мурожаат этиладиган, қайтиладиган нарса, жой.
 Мақсум — тақсимланган, бўлинган.
 Маҳак — олтин ва қумушларга суртиб, улар тоза-нотозалигини аниқ-
 лайдиган тош.
 Маҳз — холис, соф, нуқул, фақат.

Маҳмил — туя ва бошқа улов устига ўрнатилган, одам ўтирадиган,
 усти ёпиқ кажава.
 Меҳрон — подшоҳ, ҳоким.
 Мийл, мил — бирор нарсанинг (найзанинг) учи.
 Мисқаб — парма, сверло.
 Молихулиё — бир хил руҳий касаллик; савдойилик, меланхолия.
 Муадло — юсак, баланд, аъло.
 Мубарро — холи, озод, пок.
 Мувоҳаза — итоб, таъзир, суриштириш.
 Муҳоб — диний қоида юзасидан руҳсат этилган (жонз) иш.
 Муддаий — даъвогар, даъво қилувчи, рақиб.
 Мулавван, — ҳар турли, ранг-баранг, безакли.
 Мунодий — бирор хабарни эълон қилиш, жарчи.
 Муноқиз — қарама-қарши.
 Мунъим — неъмат берувчи, ризқ берувчи, тўйдирувчи.
 Муотаб — итобга (таъна-тавбага) дучор бўлмоқ.
 Мураққаъ — қуроқ, ямоқ кийим, альбом.
 Мурур — ўтиш, юриш.
 Мусаллат — эгаллаб олган, ҳукмдор, забт этмоқ.
 Муставайй — ёнилган, тарқалган.
 Мустажобуддуо — дуоסי мақбул.
 Мустамаъ — тингловчи, эшитувчи.
 Мусҳаф — китоб, рисоалар тўплами; Қуръон.
 Муттако — суянчиқ, мададор.
 Муханнас — хунаса.
 Муҳолитат — алоқа, қўшилмоқ.
 Муфт — текин.
 Мушобиҳат — ўхшашлик, монандлик.
 Муштарий — сотиб олувчи, харидор; Юпитер планетаси.
 Муқаддар — тақдирдаги, илгаридан тайин этилган.
 Муғтанам тутмоқ — ғанимат билмоқ.
 Муҳтасиб — диний қондаларнинг бажарилиши устидан назоратчи.
 Мўътамад — эътиمودли, ишончли.
 Назъ — олиш, суғуриб (юлиб) олиш, жонни олиш.
 Намакпошлиғ — ўринсиз аския; аччиқ кесатиқ, гап билан чақиб олиш.
 Насб қилмоқ — ўрнатмоқ, қўймоқ, тайинламоқ.
 Наҳв — равиш, усул; синтаксис.
 Наҳи — таъқиқ, тўхтамоқ.
 Нигин — узук, ундаги қимматбаҳо тош, муҳр.
 Нозил — тушган, инган.
 Носих — бекор қилинувчи, йўққа чиқарувчи; нусха кўчирувчи.
 Носих — насиҳатгўй, ўғит берувчи.
 Нодир — қайд бўлган, қочган; сақланмоқ.
 Овои — онлар, вақт, замон, кунлар.
 Обо — оталар.
 Ож — фил суяги, оқ, бу ерда шахмат донаси кўзда тутилмоқда.
 Омеч — нишона, қора, мишень.
 Ориз — табиий бўлмаган, ҳосила.
 Осие — тегирмон.
 Падруд — видолашмоқ, хайрлашмоқ.
 Парастий — топиниш, чўққиниш.
 Пос — кечанинг бир қисми, кечанинг саккиздан бири; рюк, эътибор;
 қўриқлаш, сақлаш.
 Рамақ — энг охирги нафас, жон чиқар олдидаги нафас.

Руқъа — ямоқ, қуроқ, мактуб, парча қоғоздаги ёзув.
 Сабукпой — енгил оёқ, чаққон, тез юрар.
 Садамат — шиддат ва азамат зарба, урилиш, босилиш, янчилиш.
 Самум — ҳалокатли иссиқ шамол, қаттиқ гармсел.
 Сарзаниш — койиш, сазо бериш, танбеҳ, ҳақорат.
 Сарҳанг — лашкарбоши.
 Сахтиён — чарм, сафъян.
 Саққоъ — мешкобчи, сув сепувчи.
 Саҳл — осон, енгил.
 Сиддиқ — ростгўй, чин сўзли, тўғри сўзловчи.
 Сипосдорлиқ — миннатдорчилик, мақташ, шукр айтиш.
 Ситеза — кек, хусумат, душманлик.
 Сойил, сонл — савол қилувчи, сўровчи, тиланчи.
 Сужуд — саждалар,
 Сурух — тешик, уя,
 Сутур — от-улов,
 Тааллул — баҳона қилмоқ, сабаб кўрсатмоқ.
 Табоҳ, табаҳ — хароб, бузуқ, вайрон.
 Таваққуъ — бирор ишнинг воқеъ бўлишига кўз туттиш, умид билан қараш,
 Тавъ — рағбат, майл, хоҳиш.
 Талаттуф — лутф ва юмшоқлик билан муомала қилиш, эркалаш.
 Тамуз — шамсия йилининг мартдан эътиборан бешинчи ойи бўлиши уч ойнинг ўртагачиси (саратон, июль).
 Тапонча — тарсаки, шапалоқ.
 Тарака — марҳумдан қолган мерос,
 Таҳаммул — тоқат, сабр, чидам.
 Тонгла — охират, эртаги кун.
 Татовул — тазйиқ, зулм, босқинчилик.
 Таъвил — тушни йўйиш.
 Тийнат — характер; хулқ-атвор, феъл, табиат.
 Тийрарой — қора фикр, нодон, калтафаҳм.
 Тим — бозордаги усти ёпиқ расталар, карвонсарой; томчи.
 Тиҳи — бўш, бебаҳра, холи.
 Тоғий — туғён қилувчи, ҳаддан ошувчи, исёнчи, қўзғолончи, саркаш.
 Туғма — хоназод, меросий қул.
 Тўша — озиқ-овқат, йўл озиғи.
 Тўъма — озиқ, таом.
 Уд, барбат — қадим ўзбек мусиқий асбоблари.
 Улуфа — аскарларга бериладиган мояна, маош.
 Умур — амр (иш, юмуш)нинг кўплиги.
 Уруж — юксалиш, кўкка кўтарилиш.
 Учок — тепалик, уст.
 Фалс — параха, энг майда пул, тийиннинг тўртдан бири.
 Фартут — жуда қариб, ишдан чиқиб қолган.
 Фоқа — камбағаллик, фақирлик, муҳтожлик.
 Хайма — йўл чодир.
 Хазаф — сопол.
 Харбуза — қовун.
 Харвор — эшак кўтаргулик юк.
 Харита — тўрва, халта, қопча.
 Хиёр — бодринг.
 Хирқа — шайх ва дарवेशларнинг махсус уст кийими, жанда.
 Хирадманд — ақлли, доно,

Хосир — зиён кўрувчи, зарар кўрган.
Хотам — муҳр, имзо ўрнига мактуб охирига босиладиган ва мактуб эгасининг номи ўйилган тамга, узукнинг кўзи.
Худсар — саркаш, ўзбилармон одам, ўжар, жасур.
Черик — қўшин, аксар.
Чобук — чоққа, тез, илдам, чавандоз, ўйноқи, шўх.
Чолмоқ — боғламоқ, тақмоқ, урмоқ, кесмоқ, узмоқ.
Чўмча — чўмич, қошиқ.
Шабхез — тунда уйғонувчи, тун бўйи ухламовчи.
Шайёд — ёлғончи; маккор.
Шамоат — бировларга тушган қийинчиликлардан бошқаларнинг севиниши.
Шаппара, шабпар — кўршапалак.
Шараҳ — очкўзлик, қизганчиқлик.
Шифта — гирифтор, берилган, мубтало, ошиқ.
Шафеъ — воситачи, ҳимоячи.
Шофий — қониқарли, шифоли.
Эътикоф — доимий ибодат.
Юмруқ — мушт.
Якқалам — ялписига бир ҳукм остидаги, бир фармон остидаги.
Ўй — ҳўкиз.
Ўкта — беҳуда, кераксиз.
Қавл — сўз, гап.
Қалб — қалбаки, сохта, тескари айлантириш; бирор нарсанинг ўртаси.
Қору ва ришва — мукофот ва пора.
Қосид — хабарчи, хат ташувчи, элчи, чопар, қасд қилувчи, интилувчи.
Қосир — камчиликли, қисқа, кучсиз, ожиз.
Қофила — карвон, сафарга чиққанлар.
Қурс — тўғарак нарса, кулча ва нон шаклидаги нарса, кулча нон.
Ғаммоз — сир олувчи, чақимчи.
Ғарив — қичқириқ, бўкириқ, овозли йиғи, оҳ-воҳ қилмоқ.
Ғурув — қуёшнинг ботиши.
Ғуроб — қарга, олифта.
Ғўз — ёнғоқ.
Ғўлак — юмалоқ нарса (тош, кесак).
Ҳавойиж — ҳожатлар, эҳтиёж.
Ҳазимат — орқага қайтиш, чекиниш.
Ҳамл — кўтариш, чидаб туриш.
Ҳанзал — итқовун (абужаҳл тарвузи).
Ҳашр — тўпланиш, йиғилиш, катта йиғин; қиёмат куни.
Ҳисорат — деҳқончилик.
Ҳасин — ўтиб бўлмайдиган, мустаҳкам; қўрғон; мақбул, маъқул.
Ҳотиф — ғойибдан овоз берувчи.

МУНДАРИЖА

Низомий Ганжавий. Ҳафт пайкар	
Муслиҳиддин Саъдий. Гулистон	
Изоҳлар	
Луғат	

На узбекском языке

МУХАММАД РИЗО ОГАХИ

Сочинения в шести томах

ТОМ IV

ПЕРЕВОДЫ

Редактор *Н. Норқулов*
Рассом *Э. Исҳоқов*
Расмлар редактор *Н. Холиқов*
Техн. редактор *Т. Смирнова*
Корректор *Р. Содиқбекова*

Босмахонага берилди 21/VI—1976 й. Босишга рухсат этилди 16/IX—1976 й. Формати 84×108^{1/32}. Босма л. 6,0. Шартли босма л. 10,08+0,21 форзац. Нашр л. 9,95+0,33 форзац. Тиражи 25000. Рафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 220—75.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича давлат комитетининг Тошкент полиграфкомбинатида № 1 қўроғга босилди. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1977 йил. Заказ № 357. Баҳоси 54 т.

Огаҳий.

Асарлар. VI жилдик. Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977.
Жилд IV. Таржималар. (Нашрга тайёрловчи С. Долимов. Масъу-
муҳаррир Ғ. Каримов.) 1977. 192 б.

Ўзбек классик адабиётининг буюк намояндаларидан бири Муҳаммад Ризо Огаҳийнинг олти жилдик «Асарлар»и нашр этилмоқда. Навбатдаги тўртинчи жилд шоирнинг бадий таржималаридан тузилди. Бу ерда си Низомийнинг «Ҳафт пайкар»и ва Саъдийнинг «Гулистон»и каби машҳур асарларни ўқийсиз.

Огахи. Сочинения в шести т. Т. IV. Переводы.